

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

Tilaja:	Tampereen kaupunki
Konsultti:	A-Insinöörit Suunnittelu Oy Minna Seppänen, Iida Kalakoski ja Sanna Karppinen
Puistojen historia:	Ranja Hautamäki, Tampereen kaupunki
Auditoijat:	Pertti Haapala, Kyllikki Helenius, Lauri Putkonen ja Riitta Salastie. Raportin valmistumisen jälkeen.
Julkaisun ID-numero:	536426
Kansikuva:	Tammerkoski ja Keskustori, 2010
Valokuvat:	Viistokuvat ja ilmakuvat Tampereen kaupunki Maastokuvat A-Insinöörit Suunnittelu Oy/ Minna Seppänen, Iida Kalakoski ja Sanna Karppinen sekä Tampereen kaupunki/ Ranja Hautamäki
Kartat:	Tampereen kaupunki ja A-Insinöörit Suunnittelu Oy
Historialliset kartat ja valokuvat:	Tampereen kaupunki, Vapriikin kuva-arkisto, yksityisarkistot

Sisällysluettelo

Tiivistelmä

1. Johdanto	1
1.1 Tampereen keskustan osayleiskaava, keskustan kehittäminen ja muut ajankohtaiset suunnitteluhankkeet	2
1.2 Selvitystyön kuvaus	5
1.3 Aiemmat selvitykset ja lähdekritiikki	6
2. Kulttuuriympäristön kehityshistoria	11
2.1 Maiseman muotoutuminen ja rakenne	12
2.2 Kulttuuriympäristön varhaisvaiheet	15
2.3 Kaupunkikehityksen pääpiirteet	16
2.4 Kaupunkikeskustan maantieteellinen kehitys	18
2.5 Aikakerrosesimerkki keskustan ytimeä	34
3. Rakennetun kulttuuriympäristön nykytila	38
3.1 Maisema ja kaupunkimaisema	39
3.2 Rakennetun ympäristön aikakerrostumat	42
3.3 Arkkitehtuuri ja rakentaminen	50
3.4 Kaupunkisuunnittelu	54
3.5 Liikenne	57
3.6 Kaupunginosat ja kaupungin osat kulttuuriympäristönä	59
3.7 Puistojen historiaa ja aikakerroksia	67
4. Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012	77
4.1 Valinta- ja rajausperusteet	78
4.2 Arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen valikoima	79
4.3 Arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen valintaperusteet	82

5. Modernin rakennuskulttuurin kohteet 2012	85
5.1 Valintaperusteet	86
5.2 Modernin rakennuskulttuurin kohteiden valikoima	87
5.3 Modernin rakennuskulttuurin kohteiden valintaperusteet	90

6. Herkkyystarkastelu ja kehittämissuosituks	91
6.1 Herkkyystarkastelusta kehittämissuosituksiin	92
6.2 Kulttuuriympäristön moniarvoisuus	93
6.3 Rakennetun ympäristön miljööt	96
6.4 Rakennetun kulttuuriympäristön muutoksensietokyky	98
6.5 Rakennetun kulttuuriympäristön SWOT-analyysi	99
6.6 Kehittämisideoita ja suosituksia	100

Tärkeimpiä lähteitä	104
----------------------------	------------

Erilliset liitteet

Liite 1

Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012
Aluekortit 1 – 29

Liite 2

Modernin rakennuskulttuurin arvokkaita kohteita 2012
Kohdekortit 1 – 16

Liite 3

Pertti Haapalan, Kyllikki Heleniuksen, Lauri Putkosen ja Riitta Salastien laatimat auditoinnit selvityksestä

Liite 4

Esittelyaineisto (powerpoint).
Selvityksen keskeinen sisältö, yhteenvedot ja luettelot.

TIIVISTELMÄ

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

Selvitys Tampereen keskustan rakennetusta kulttuuriympäristöstä tehtiin vuonna 2012 käynnistymässä olevaa keskustan strategista osayleiskaavaa ja muuta kaupunkiympäristön kehittämistä varten. Selvitys on luonteeltaan kulttuurihistoriallinen inventointi, jossa tunnistettiin 29 arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä ja 15 modernin rakennuskulttuurin kohdetta. Painopiste on rakennetun kulttuuriympäristön kaupunkirakenteellisissa ja alueellisissa kokonaisuuksissa.

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö on kehittynyt reilun kahdensadan vuoden kuluessa maisemallisesti komeaan paikkaan. Rakennetun ympäristön kehitystä ovat ohjanneet erityisesti yhteiskunnalliset ilmiöt ja liikenteen historia. Tärkeitä kehitykselle olivat kaupungin perustaminen vuonna 1779, 1800-luvun teollistuminen ja raideliikenne, Suomen itsenäistyminen ja sodat, 1900-luvun autoistuminen, 1960-luvun yhteiskunnallinen herääminen, teollisuuden rakennemuutos ja asema Pirkanmaan pääkaupunkina, lentoliikenne ja kansainvälistyminen.

Selvityksen perusteella Tampereen keskustan rakennettua kulttuuriympäristöä voi luonnehtia erittäin monipuoliseksi ja moniarvoiseksi. Kokonaisuutena Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö kuvastaa kiinnostavalla tavalla kaupungin historiallista ja yhteiskunnallista kehitystä. Tampereen kaupunkihistorian aikaperspektiivi on hyvin luettavissa nykyisestä kaupunkikuvasta. Suomen ja ehkä maailmankin mitta-kaavassa Tampereen keskusta on ainutlaatuinen kaupunkimiljö. Kaupunkikuva ja rakennettu kulttuuriympäristö on monitasoisesti vivahteikas ajallisine ja toiminnallisine kerroksineen.

Rakennetun kulttuuriympäristön moniarvoiset ominaisuudet ovat hyvä lähtökohta Tampereen keskustan strategiselle kaupunkikehittämiselle. Maantieteellinen ahtaus järvien välisellä kannaksella on kääntynyt voitoksi: tiiviiksi pakotettu rakennettu ympäristö tekee kaupunkikuvan eloisaksi ja vilkkaaksi, komeat järvi-, koski ja harjumaisemat ovat läsnä kaupungin ytimessä, sekoittuneet uusi ja vanha arkkitehtuuri kertovat kaupungissa vallitsevasta moniarvoisesta ilmapiiristä. Rakennetun kulttuuriympäristön kehittämiseksi on hahmotettavissa kaupunkirakenteellisia keinoja, jotka parantavat entisestään keskustan viihtyisyyttä, vetovoimaa, käytettävyyttä, identiteettiä ja imagoa.

Tampereen parisataavuotisessa kaupunkikehityksessä on monia radikaalin uudistumisen vaiheita. Mullistuksissa vanhasta on luovuttu ja uutta on synnytetty tilalle. Rakennetun ympäristön uudistamisessa Tampere on ollut rohkea kautta aikain, mitä voi pitää yhtenä rakennetun kulttuuriympäristön paikallisena ominaispiirteenä. Tulevaisuudessakin on vielä tilaa muutoksille, sillä keskustan alueelta on helposti hahmotettavissa hyvillä paikoilla olevia tehottomassa tai sijaintiinsa nähden toisarvoisessa käytössä olevia alueita. Näissä piilee mahdollisuus uuden hyvän kaupunkiarkkitehtuurin luomiselle ja siten tulevaisuuden kulttuuriympäristön synnylle.

Selvityksen laati Tampereen kaupungin toimeksiannosta, Tampereen kaupungin ja Tampereen museoiden / Pirkanmaan maakuntamuseon ohjauksessa A-Insinöörit Suunnittelu Oy.

A-Insinöörien työn valmistuttua tilattiin neljältä rakennetun kulttuuriympäristön asiantuntijalta selvityksen auditoinnit. Auditoinneissa on mm. esitetty näkemyksiä siitä, miten laadittua selvitystä voisi jatkossa jalostaa. Auditoinnit on tämän raportin liitteenä 3.

1. Johdanto

1.1 Tampereen keskustan osayleiskaava, keskustan kehittäminen ja muut ajankohtaiset suunnitteluhankkeet

Selvitys on laadittu Tampereen keskustan ajankohtaisia rakennetun kaupunkiympäristön suunnittelu- ja kehittämishankkeita varten. Tampereen kaupunki käynnistää syksyllä 2012 **keskustan strategisen osayleiskaavan** laadinnan. Kaavan on tarkoitus tulla nähtäville luonnoksena vuoden 2013 aikana ja ehdotuksena vuosien 2013–14 vaihteessa.

Tampereen kaupungilla on meneillään kokonaisvaltainen **keskustan kehittäminen** ja lukuisia siihen liittyviä yksittäisiä suunnitteluhankkeita. Näistä ovat merkittäviä mm. Keskusareena, Ratinan kauppakeskus, Tammelan täydennysrakentaminen, Rantaväylän tunneli ja joukkoliikennekaupungin kehittäminen.

Selvitystä voidaan keskustan osayleiskaavatyön lisäksi käyttää Tampereen kaupungin muun yleiskaavoituksen, osayleiskaavoituksen ja asemakaavoituksen sekä myös Pirkanmaan maakuntakaavoituksen taustatietona. Selvitys on sovellettavissa Tampereen keskustan kaupunkiympäristön kaupunkikuvallisessa ja toiminnallisessa kehittämisessä (viihtyisyys, vetovoimaisuus, matkailu, liikenneympäristö jne.).

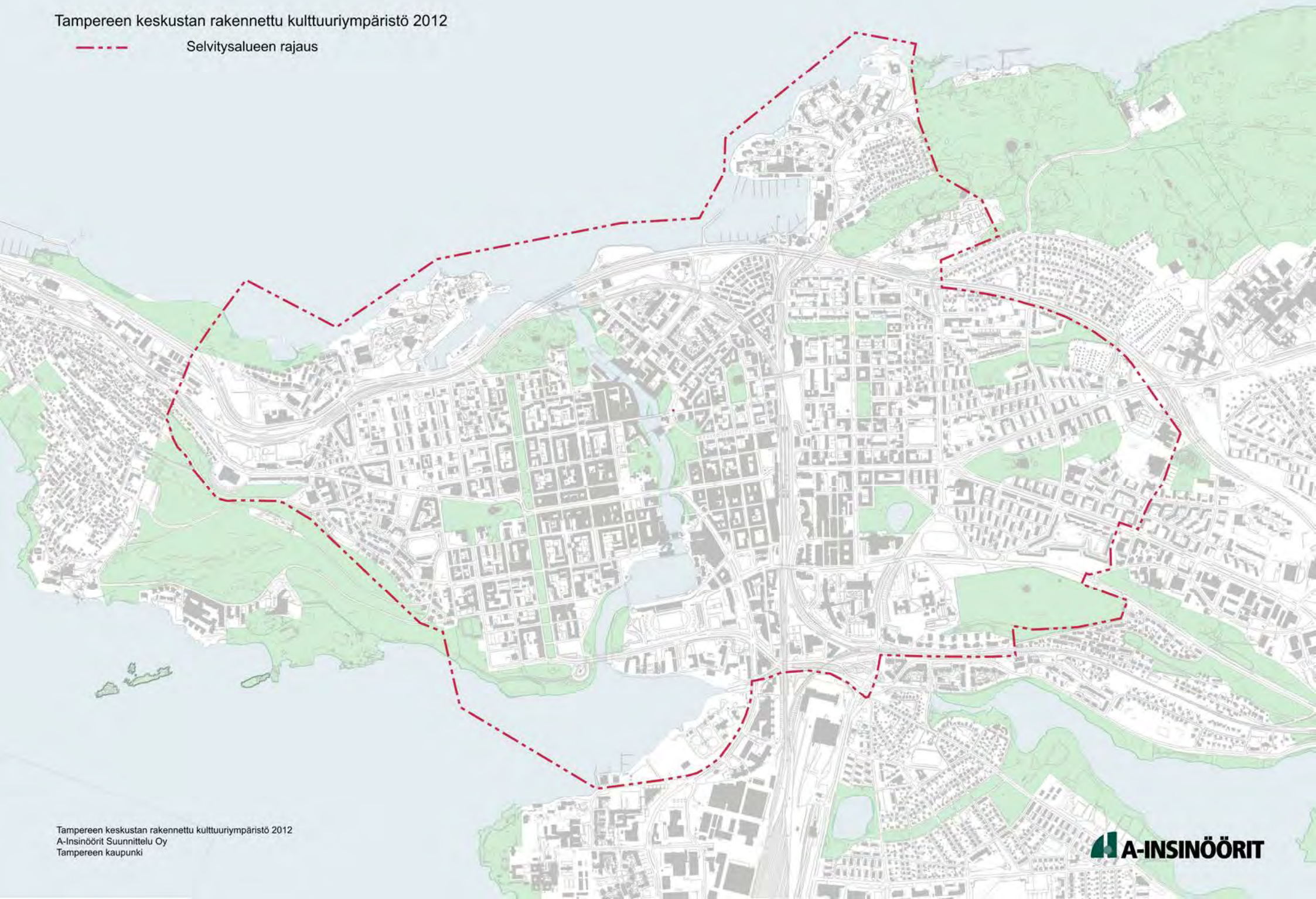
Kuva edellisellä sivulla: Keskustorin pohjoisosaa, jossa entiset Finlaysonin ja Frenckellin teollisuusrakennukset ovat nykyisin hallinnon ja palvelujen käytössä. (2012)

Kartta seuraavalla sivulla: Selvitysalueen rajausta ja rakennetun ympäristön rakeisuutta kuvaava pohjakartta vuodelta 2012.

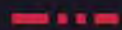
Ilmakuva sitä seuraavalla sivulla: Tampereen keskustan maisemallista ole-musta havainnollistava ilmakuva vuodelta 2011.

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

Selvitysalueen rajaus

Tampereen keskusta, ilmakeu 2011

Selvitysalueen rajaus

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012
A-Insinöörit Suunnittelu Oy
Tampereen kaupunki

1.2 Selvitystyön kuvaus

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

-selvitys käsittää Tampereen keskustan ja kantakaupungin ydinosa Tammerkosken molemmin puolin Pyynekiltä Kalevaan. Selvitysalueen rajauksen on määritellyt Tampereen kaupunki. Selvitys laadittiin touko-joulukuussa 2012.

Tampereella ei ole aiemmin tehty keskusta-alueesta vastaavaa selvitystä. Nyt tehty selvitys on **keskustelun avaus**: se pyrkii tunnistamaan rakennetun kulttuuriympäristön ominaisuuksia, ilmiöitä ja arvoja. Näitä selvitetään tarkemmin keskustaan kohdistuvan muutoksen suunnittelun yhteydessä.

Tämä selvitys ei sulje pois sellaisia asioita, joita tässä selvityksessä ei ole esitetty. Esimerkiksi monilla tässä selvityksessä määritettyjen arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen alueilla on yksittäisiä kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia tai muita kohteita, joita ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollista nostaa esiin selvityksen yleispiirteisyydestä johtuen.

Selvityksessä on tunnistettu **rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallisia arvoja**, niiden vaalittavia **ominaispiirteitä** ja annettu näihin liittyviä **suosituksia**. Pääpaino on miljööllisissä ja kaupunkirakenteellisissa kokonaisuuksissa. Sotien jälkeisen ajan osalta on määritetty lisäksi alueen yksittäiset arvokkaat rakennukset siltä osin kuin niitä ei ole mainittu ”Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998” -selvityksessä.

Selvitys on laadittu ensisijaisesti **strategisen tason yleiskaavoitusta varten**. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisia tarkemman tason yleiskaavoja, osayleiskaavoja ja asemakaavoja

laadittaessa on tietopohjaa tarkennettava kulloinkin kyseessä olevan suunnittelutason tarkkuuteen.

Selvitystyön laadinnassa käytettiin seuraavia **työmenetelmiä**:

- lähdekirjallisuuteen ja muuhun lähtöaineistoon tutustuminen
- maastokatselumatkat ja valokuvaus
- paikkatieto- ja kartta-analyysit, muut analyysit
- työkokoukset ja haastattelut.

Selvitysraportti koostuu yleisiä taustoja esittelevästä, tuloksia ja johtopäätöksiä käsittelevästä **tekstiosasta** (tämä raportti) sekä **kahdesta liitekortisarjasta** (Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012 ja Modernin rakennuskulttuurin kohteet 2012). Keskeiset tulokset on tiivistetty lisäksi esittelyaineistoon (Powerpoint-esitys).

Tampereen kaupungin nimeämä **ohjausryhmä** kokoontui työn aikana kolme kertaa. Jäseniä olivat:

- Dani Kulonpää (puheenjohtaja), Tampereen kaupunki
- Pia Hastio (varapuheenjohtaja), Tampereen kaupunki
- Elina Karppinen (jäsen), Tampereen kaupunki
- Jouko Seppänen (jäsen), Tampereen kaupunki
- Hannele Kuitunen (jäsen), Pirkanmaan maakuntamuseo
- Miinu Mäkelä (jäsen), Pirkanmaan maakuntamuseo.

Erityiskysymyksissä **asiantuntijoina** toimivat:

- Ulla Nummi (rantojen historia), Tampereen kaupunki
- Ranja Hautamäki (puistot, niiden historia ja näitä koskevat tekstit raportissa), Tampereen kaupunki
- Andreea Perthen (Tampere ulkomaalaisen silmin), Pirkanmaan maakuntamuseo.

Selvityksen laati Tampereen kaupungin toimeksiannosta

A-Insinöörit Suunnittelu Oy:n työryhmä:

- Minna Seppänen, arkkitehti SAFA (projektipäällikkö)
- Iida Kalakoski, arkkitehti SAFA (tutkija)
- Sanna Karppinen, arkkitehti SAFA (tutkija)
- Satu Suuronen (suunnitteluavustaja / kartat)
- avustavaa henkilökuntaa ja asiantuntijoita.

- Tampereen kaupungin historialliset kartat ja ilmakuvat
- Pirkanmaan maakuntamuseon tallennetut selvitykset ja arkistoaineistot
- kirjallisuus- ja muut julkaistut lähteet
- suulliset lähteet (ohjausryhmän jäsenet, muut)
- maastokatselmukset työn aikana.

1.3 Aikaisemmat selvitykset ja lähdekritiikki

Lähtöaineiston yleiskuvaus

Yleistä tietoa Tampereen historiasta ja kaupungin rakentumisesta on saatavilla runsaasti. Rakennetun ympäristön kehityksestä saa helposti kokonaiskuvan historiallisista kartoista ja kirjallisuuslähteistä, erityisesti vanhempien aikakausien osalta. Lähellä omaa aikaamme olevien kaupunkirakentamisen vaiheiden tiedot oli enimmäkseen koostettava suunnitelmista, rekisteriaineistoista ja muista melko hajanaisista lähteistä. Lähtöaineiston lisäksi maastossa tehty aikakerroksiin ja kaupunkikuvaliseen olemukseen liittyvä havainnointi oli välttämätöntä kartallisille analyyseille ja kaupunkirakenteeseen liittyvien kulttuurihistoriallisten arvojen määrittelylle.

Selvityksen lähdeluettelo on kokonaisuudessaan raportin lopussa. Tärkeimpiä käytettyjä lähteitä tässä työssä olivat:

- aikaisemmat valtakunnalliset, maakunnalliset ja paikalliset rakennetun kulttuuriympäristön selvitykset
- Tampereen kaupungin kartat, rekisteriaineistot ja viestikuvat

Aikaisemmat rakennetun kulttuuriympäristön selvitykset

Aikaisempia koko selvitysalueen kattavia rakennetun kulttuuriympäristön selvityksiä ovat seuraavat aineistot:

Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009, Museovirasto). Valtioneuvoston hyväksymää luetteloa sovelletaan valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) mukaisesti. Luettelo on uusiutunut muutama vuosi sitten ja on ajantasainen. Selvitysalueelta on mukana 12 aluetta, jotka ovat mukana luvun lopussa olevalla yhteenvetokartalla.

1. Hämeenpuisto
2. Kalevan kirkko ja kaupunginosa
3. Kalevankankaan hautausmaa
4. Lapin pientaloalue
5. Pyynikinrinne
6. Ratinan stadion
7. Tammerkosken teollisuusmaisema
8. Tampereen Hämeenkatu, Hämeensilta ja Keskustori
9. Tampereen linja-autoasema ympäristöineen
10. Tampereen rautatieasema ja veturitallit
11. Tampereen tuomiokirkko
12. Tampereen yleinen sairaala

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt (Pirkanmaan liitto 2006). Maakuntakaavaa varten tehdyn selvityksen päivitys. Selvitysalueelta mukana 15 aluetta tai alueen osaa eli kolme enemmän kuin valtakunnallisessa luettelossa. Näistä osa on myös valtakunnallisesti arvokkaita. Pirkanmaan maakuntakaava (2007) sisältää näistä kuusi valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden ulkopuolella olevaa aluetta. Maakunnallisesti arvokkaat alueet ovat mukana luvun lopussa olevalla yhteenvetokartalla.

1. Tampereen tuomiokirkko
2. Kalevan kaupunginosa kirkkoineen, kouluineen ja asuinkortteleineen
3. Petsamon kaupunginosa (osa selvitysalueella)
4. Jussinkylä, X ja XI kaupunginosat
5. Punakylä, Satakunnankatu 62-70, IV
6. Hämeenpuisto
7. Kalevankankaan hautausmaa
8. Tammerkosken teollisuusmaisema, Hämeenkatu ja Keskustori
9. Lapin pientaloalue
10. Tampereen linja-autoasema ja viereiset huoltoasemat
11. Tampereen taidemuseo ja Amurin työläismuseokortteli
12. Lapinniemen tehtaat
13. Pirkankadun asuintalot, Pirkankatu 21-35
14. Pyynikki (osa selvitysalueella)
15. Pyynikin rinne

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet (Tampereen seutukaavaliitto 1990. Lauri Putkonen). Selvitysalueelta on mukana toistasataa aluetta ja yksittäistä kohdetta. Luettelo on käyttökel-poinen, mutta odottaa päivitystä erityisesti uusien aikatasojen osalta. Alueiden ja kohteiden kokonaisuus on esitetty oheisella kartalla.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. (Tampereen kaupunki). Selvitysalueelta on mukana 205 arvokasta rakennettua ympäristöä tai yksittäistä rakennusta. Selvitys ulottuu ajallisesti 20 vuotta tekoajankohdasta taaksepäin eli vuoteen 1978 saakka. Tätä uudemmat aikakerrokset puuttuvat Reima Pietilän arkkitehtuuria lukuun ottamatta.

Muita lähtöaineistoja

Edellä kuvattujen kattavien rakennetun kulttuuriympäristön selvitysten lisäksi merkittäviä lähteitä olivat:

- **Jorma Mukala: Metso, Voima, Tuulensuu.** Tampereen arkkitehtuuria. (Tampere-seura 1999). Esittelee valikoiman tamperelaisia arkkitehtuurikohteita julkaisuajankohtaan saakka.
- **Arkkitehti Jouko Seppäsen aineistot.** Historiallisia karttoja ja muita julkaisemattomia arkistoaineistoja sekä näiden analysejä eri vuosilta.
- **"Koskesta voimaa –verkkojulkaisu".** Tampereen historiaa käsittelevä www-sivusto osoitteessa <http://www.historia.tampere.fi/info/index.htm>.
- **Historialliset kartat.** Tampereen kaupungin kokoelmista.
- Koko alueen kattavien selvitysaineistojen lisäksi alueelta on olemassa kaupunginosittain, kortteleittain tai rakennuksittain tehtyjä muita **selvityksiä ja kirjallisuutta.**

***Kartta seuraavalla sivulla:** Kooste selvityksen käynnistyessä tiedossa olleista arvokkaista kulttuuriympäristöistä.*

Selvitysalueen tiedossa olevat kulttuuriympäristöt vuonna 2012

- Selvitysalueen raja
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)
- Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt (Pirkanmaan maakuntakaava, YM 2007)
- Suojellut kiinteät muinaisjäännökset (Tampereen museoiden Siiri-tietokanta, 2012)
- Rakennussuojelulailla ja rakennusperinnön suojelusta annetulla lailla suojellut rakennukset (Ympäristöministeriö, www.ymparisto.fi, päivitys 2011)
- Kirkkolaita suojellut rakennukset
- Yleiskaavalla suojellut alueet / kohteet (Tampereen kaupunki, 2012)
- Asemakaavalla suojellut alueet / rakennukset (Tampereen kaupunki, 2012)
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998-selvitys

2. Kulttuuriympäristön kehityshistoria

2.1 Maiseman muotoutuminen ja rakenne

Maiseman synty

Tampereen keskustan luonnonmaisemallisen rungon muodostavat Kokemäenjoen vesistöön kuuluvat **Näsijärvi** ja **Pyhäjärvi**, niitä yhdistävä Tammerkoski sekä harjut. **Pyynikinharju** ja **Kalevanharju** ovat osa laajempaa Päijät-Hämeestä Keski-Pohjanmaalle ulottuvaa harjujaksoa. Maiseman suuret rakenteet syntyivät muutaman vuosituhannen aikana jääkauden jälkeisissä geologisissa prosesseissa (jään sulaminen, jäätikön joet ja reunat, maankohoaminen ja muinaisrannat).

Näsijärvi syntyi noin 6000 eKr. ja Pyhäjärvi noin 5800 eKr. kurotumalla erilleen Itämeren varhaisvaiheisiin kuuluneesta Ancylusjärvestä. Tällöin suurin osa Tampereen keskustan alueesta oli jo kuivaa maata. Tammerkoski syntyi noin 3500 eKr., kun aluksi pohjoiseen laskenut Näsijärvi kallistui maankohoamisen vuoksi etelään. Uusi lasku-uoma syntyi Pyynikinharjun matalimpaan kohtaan, Ratinan tienoilla olleen kallioruhjelinjan syvänteen vuoksi.

Maisemarakenne

Tampereen keskusta on rakentunut **maisemalliseen solmu-kohtaan**, jossa pohjois-eteläsuuntainen koski puhkaisee itä-länsisuuntaisen, järvikannaksella olevan harjumuodostelman satulan. Tämä näkyy hyvin keskustan silhuetissa molemmilta järviltä käsin.

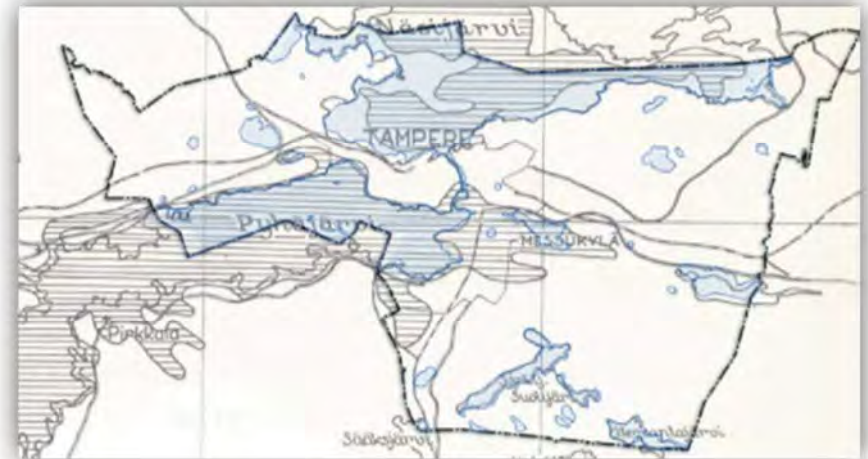
Tampereen keskustan tuntumassa suhteelliset **korkeuserot** ovat suuria. Näsijärven (+95.4) ja Pyhäjärven (+77) välillä korkeuseroa on yli 18 metriä. Keskustorin (+90) ja Pyynikinharjun (+ 162) välillä eroa on yli kuusikymmentä metriä. Maisemara-

kenteelle ovat harjujen ja suurten reittivesistöjen lisäksi tyypillisiä laajat ja paikoin korkeat kalliopaljastumat, joita on näkyvissä esimerkiksi Armonkalliolla, Näsikalliolla, Onkinemessä, Pyynikillä ja Kaupissa. Alkuperäisessä luonnonmaisemassa on ollut avokallioita enemmänkin, mutta ne ovat enimmäkseen jääneet kaupunkirakentamisen alle.

Maisemarakenne näkyy keskustan rakennetussa ympäristössä mm. rantasijainnin ja topografian vuoksi omaleimaisina alueina (esim. Ratinanranta, Armonkallio). Maisemarakenteeseen kiinteästi sidoksissa olevia rakennetun ympäristön kohteita ovat mm. Näsilinna, Tammerkosken ylittävät sillat ja teollisuusympäristö, hiekkakuoppaan rakennettu Ratinan stadion ja harjun hiekkamaalle rakennettu Kalevankankaan hautausmaa.

Kuva edellisellä sivulla: Kaupunki kehittyy ja rakennettu ympäristö muuttuu. Kaupunkirakenteissa tapahtuvat muutokset heijastuvat rakennettuun kulttuuriympäristöön. Kuva Tullikamarin kulmalta, Hämeenkadun alle tulevan Hämmin parkin työmaalta. (2011)

Kartta alla: Tampereen kantakaupungin aluetta Näsijärven syntyessä noin 6000 eKr. Viivoitettu alue on veden alla (Kuvälähde: Tampereen kantakaupungin kulttuurimaiseman kehitys. Tampereen kaupunki 2006.)

Luonnonmaisemasta rakennetuksi ympäristöksi

Tampereen luonnonmaisemallista perustaa on satojen vuosien kuluessa muokattu voimakkaasti kaupunkikehityksen tarpeisiin. Tammerkoski on valjastettu voiman lähteeksi. Harjuja on osin kaivettu hiekkakuopiksi ja monia kallioita räjäytetty rakentamisen tieltä.

Rantaviivat ovat muuttuneet rakentamisen myötä paikoin mo-
neenkin kertaan. Ajalta ennen kaupungin perustamista olevaa
rantaviivaa on jäljellä vain vähän: Särkänniemen luoteisrannoil-
la, Onkiniemessä, Pajasaassa Tammerkosken yläjuoksulla,
osin Eteläpuistossa ja osin Koukkuniemessä.

Nykyisessä kaupunkikuvassa miltei huomaamattomissa virtaa-
va Viinikanoja on lidesjärven lasku-uoma Pyhärveen. Harjun ja
sen eteläpuoleisen lidesjärven laakso jatkuu maisemaraken-
teena itään aina Kangasalle asti.

Kadonnutta tai kaupunkikuvassa piiloon tai miltei piiloon jäänyt-
tä luonnonmaisemallista perustaa edustavat myös luonnonmai-
semaan aikaisemmin kuuluneet pienvesistöt kuten Sorsalampi
ja Ronganoja, jonka jäänteitä on Saukonpuistossa. Eräänlainen
urbaani muistuma siitä on myös nykyinen Rongankatu. Muilta
osin alkuperäiseen luonnonmaisemaan kuuluneet ojat ja niihin
liittyvät maaperän pehmeiköt ovat jääneet näkymättömiin ih-
misien rakentaman kaupungin alle.

Merkittävä Tampereen kaupunkikehitykseen vaikuttanut luon-
nonmaantieteellinen elementti on ollut koskesta saatu vesivoi-
ma. Sitä käytettiin ensin Tammerkosken myllyjen ja sitten teolli-
suuden käyttöön.

Kuvat seuraavalla sivulla. Vasemmalla ylhäällä: Näsijärven pitkää ulappaa Onkiniemestä (2012). Tammerkosken puhkeamiseen saakka vedet laskivat mereen pohjoisen kautta. Nyt vesi juoksee Tammerkosken kautta Pyhjär-
veen ja edelleen Kokemäenjokeen. Maiseman ja vesistöjen kehityshistoria on vaikuttanut merkittävästi varhaiseen kulttuurihistoriaan. **Oikealla ylhäällä:** Tampereen maisemarakenne korkeuseroineen on innostanut rakentamisessa kautta kaupunkihistorian. Näkymä Finlaysonin tehtaan historiaan kuuluvan Näsilinnan kattoterassilta (2012). **Alhaalla:** Tampereen silhuetista Pyhjärvel-
tä päin kuvattuna hahmottuu hyvin ydinkeskustan sijainti harjujen välisessä satulassa (2012).

Kuva alla: Kalevankankaan hautausmaan mäntyvaltainen puusto muistuttaa paikan alkuperäisestä harjuluontomaisemasta (2012).

2.2 Kulttuuriympäristön varhaisvaiheet

Esihistorian aika

Tampereen suurmaiseman elementit (**järvet, koski, harjut**) ovat aina olleet ihmisen kulkureittejä ja niiden solmukohta otollinen ihmisten kohtaamiselle ja toiminnalle. Voi hyvin olettaa, että ihmisiä on asunut ja liikkunut nykyisen Tampereen keskustan maisemissa heti jääkauden jälkeen.

Kivikauden ihmiselle houkuttelevia paikkoja lienevät olleet **An-cylusjärven** niemet ja saaret, jotka ovat Tampereen nykymaiseman korkeimpia kohtia. Maisemarakenteisiin liittyvien ominaisuuksiensa takia (mm. harjujen lämpimät etelärinteet ja rannat) koko keskustan alue on ollut otollista seutua ihmisasutukselle heti veden pinnan laskettua ja erityisesti **Tammerkosken** puhjettua kalaisaksi uomaksi.

Todisteita esihistoriallisen ajan ihmistoiminnasta ovat **muinaisjäännökset**. Näistä vanhimpia ovat Tammerkoskesta löytyneet kivikirveet (irtaimia muinaiseineitä kivikaudelta) ja toiseksi vanhimpia rantavyöhykkeillä olevat kivistä kasatut lapinrauniot (kiinteitä muinaisjäännöksiä varhaismetallikaudelta).

Kivikautta seuranneiden esihistoriallisten jaksojen muinaisjäännöksiä on runsaasti sekä Tampereen ylä- että alapuolisten vesistöjen rantamilla. Pohjoisessa Näsijärven puolella on erityisesti lapinraunioita ja eteläpuolella Vanajaveden vesistölle tyypillisiä rautakautisia muinaisjäännöksiä (mm. linnavuoria, kalmistoja, uhripaikkoja).

Historiallinen aika

Keskustan ensimmäinen pysyvä asutus, **Pirkkalan pitäjään** kuulunut **Kosken kylä**, mainitaan ensimmäisen kerran asiakirjoissa vuonna **1405** viiden talon kylänä. Kylä sijaitsi Tammerkosken länsirannalla, nykyisen Kirjastonpuiston alueella, etelään Laukontorille viettävien viljavien peltöjen äärellä. Kosken kalaisuus, hyvät myllypaikat sekä sijainti vesi- ja maareittien solmukohdassa tekivät kylästä tunnetun mylly- ja markkinapaikan jo keskiajalla.

Paikalle harjujen yli kulkevasta maareitistä muodostui **viimeistään 1400-luvulla maantie**, joka yhdisti Hämeenlinnan Kokemäenjokisuuhun ja Viipurin Pohjanlahden rannikkoon. Maantie kulki Kalevankankaalta nykyistä Salhojankatua mukaillen ja sitä edelleen Itsenäisyydenkadun ja Hämeenkadun pohjoispuolitse Pirkankadun tienoille. Tammerkosken ylittävä silta sijaitsi nykyistä Hämeensiltaa hieman pohjoisempana.

Kosken kylän, sittemmin **Tammerkosken kylän** ja sen asema **markkinapaikkana** vahvistettiin vuonna **1637**, jolloin kylään muodostettiin kruunun haltuun joutuneista tiloista myös **Tammerkosken kartano**. Kartano ehti olla olemassa noin 140 vuotta ennen kaupungin perustamista sen paikalle. Kartanon mahtiaikana 1600-luvun puolivälissä kaikki kylän talot kuuluivat kartanolle. Kylän jäänteitä on edelleen maanalaisina rakenteina Vanhan kirkon ja Värjärinkujan välisellä alueella (historiallisen ajan kiinteä muinaisjäännös).

Kosken itäpuolella, Pirkkalasta erotettuun **Messukylän pitäjään** kuuluneita taloja olivat Skyttälä, Erkkilä ja Siukola. Tammerkosken itärannalla sijainneen **Skyttälän** tiedetään periytyvän vähintään 1300-luvulta. Messukylän puolen kylien peltoaukeita oli nykyisen ydinkeskustan, Kyttälän, Tampellan, Juhanuskylän ja Tammelän alueilla.

2.3 Kaupunkikehityksen pääpiirteet

Kaupungin perustaminen 1779

Pirkkalan pitäjän Harjun markkinoiden erioikeuskirja vahvistettiin 1604 Porin porvareiden pyynnöstä. Turun porvarit anoivat valtiopäivillä 1640 maakaupungin perustamista Nokialle tai Tammerkoskelle. Ruotsin valtiopäivillä 1740-41 tehtiin professori Nils Hasselblomin ehdotuksen pohjalta periaatteellinen päätös kaupungin perustamisesta Harjuun, mutta Pikkuvihan aika siirsi toimeenpanon ja asia jäi toteutumatta. Kun asia tuli uudelleen esille valtiopäivillä 1771-72, kaupungin paikka oli siirtynyt Harjusta Tammerkoskelle. Anomuksen valtiopäiville kaupungin perustamisesta Tammerkoskelle oli tehnyt Lempäälän kirkkoherra Erik Edner. **Tammerkosken kauppala** sai alkunsa vuonna **1775** ja **Tampereen kaupunki** vuonna **1779**. Kaupungin perustaminen oli osa kuningas Kustaa III:n Suomea koskevaa uudistusohjelmaa. Kuningas allekirjoitti perustamiskirjan 1.10.1779 Gripsholmin linnassa.

Tammerkosken kaupunki perustettiin kosken länsipuolelle **Tammerkosken kartanon** maille. Kylässä oli tällöin parisataa asukasta. Tampereesta tehtiin vapaakaupunki, jonne kuka tahansa sai muuttaa ja harjoittaa haluamaansa ammattia. Kosken itäranta kuului Messukylän pitäjään.

Alkuvuosikymmenet Tampere oli pieni käsityöläisten kaupunki, joka kasvoi hitaasti. Kun Ruotsin kuninkaan valta vaihtui Suomen sodan 1808-09 seurauksena Venäjän keisarin vallaksi, oli asukkaita vielä alle tuhat ja käsityöläisten osuus väestöstä suurempi kuin missään muussa Suomen kaupungissa.

Teollistuminen 1800-luvulla

Tampereen ensimmäiset teollisuuslaitokset olivat jo ennen kaupungin perustamista vuonna 1778 toimintansa aloittanut **kruununpolttimo** ja Abraham Häggmanin vuonna 1783 perustama Suomen ensimmäinen **paperitehdas**. Kruununpolttimon entisille maille perusti vuonna 1820 James Finlayson **puuvillatehtaan**, joka sittemmin siirtyi investointikykyisten pietarilaisten liikemiesten omistukseen.

Kaupungin kasvu ja teollistuminen vauhdittui enemmän vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Tehtaiden perustamista pyrittiin helpottamaan myöntämällä niille edullista tonttimaata ja lainaa sekä muita taloudellisia etuisuuksia. Suurteollisuudeksi kasvoivat Finlaysonin lisäksi koskenrannan Tampellan konepaja ja pellavatehdas, Frenckellin paperitehdas ja Tampereen verkatehdas.

Tampereesta tuli varsinainen **tehdaskaupunki** 1840-luvulla, jolloin tehdastyöläisten määrä ylitti käsityöläisten määrän. 1870-luvulla tehdastyöläisten osuus oli huipussaan, noin 75 % kaupungin asukkaista.

Tampereen teollisuuden ja koko kaupungin kehittymistä vauhditti merkittävästi liikenteen kehittyminen ja infrastruktuurin teknistyminen. **Höyrylaivaliikenne** alkoi 1850-luvulla ja **rautatie-liikenne** 1870-luvulla. Suomen ensimmäiset katuvalot sytytettiin Tampereella vuonna 1888. Vesi- ja viemärijohdon valmistamisen seurauksena alkoi 1890-luvulla kerrostalojen rakentaminen kaupungin keskustaan.

1900-luvun alku

1900-luvun alkuvuosikymmeninä jatkunut nopea **tekninen kehitys** edisti Tampereen kaupungistumista. Höyrylaivaliikenne vilkastui ja nopeutui. Ensimmäinen auto nähtiin Tampereella vuonna 1902. Tavarakuljetukset hevosen sijaan autolla alkoivat vuonna 1910 ja omnibussiliikenne vuonna 1920.

Teknisen ja liikenteellisen kehityksen tukemana 1900-luvun alkuvuosikymmenet olivat Tampereella **teollisuuden kehittyminen** ja alojen monipuolistumisen aikaa. Erityisesti kehittyivät mm. tekstiili-, metalli-, konepaja- ja kenkäteollisuus.

1900-luvun alkupuoliskon kansalliset kriisit koettelivat Tamperetta. Heti Suomen itsenäistymisen jälkeen Tampereesta tuli vuonna 1918 puhjenneen **kansalaissodan** traagisia päänäyttämöitä. Myös **talvisota** kosketti Tamperetta Neuvostoliiton ilmavoimien pommittaessa kaupunkia kaikkiaan yhdeksänä päivänä.

1900-luvun loppu ja 2000-luvun alku

Sotiemme jälkeen, 1950-luvulla alkanut sodan vaurioiden korjaaminen ja uudisrakentaminen olivat voimia vaativaa rauhan ajan työtä koko maassa. Tampereella teollisuus hyötyi merkittävästi sotakorvausteollisuudesta. Maan hankkimiseksi siirtoväelle ja tilattomille rintamamiehille säädettiin laki, jonka mukaan pakkolunastettiin maata maanomistajilta ja asemakaavoituksen painopiste siirtyi kaupungin keskialueelta sen laitaosiin. Sosiaalihuolto, kulttuuri- ja muut vapaa-ajan palvelut kehittyivät.

1960-luvulta lähtien alkoi Tampereen **teollisuuden hiipuminen** muun Länsi-Euroopan tahdissa. 1990-luvulle tultaessa Tampe-

re oli menettänyt kansainvälisen kilpailukykynsä ja oli huonommassa asemassa kuin monet muut Suomen kaupungit.

Muun muassa 1960-luvulla toimintansa aloittaneiden **korkeakoulujen** (Yliopisto ja Teknillinen korkeakoulu) ansiosta kaupunkiin pystyttiin kuitenkin luomaan uusia elinkeinoaloja ja työpaikkoja menetettyjen tilalle. Tampereesta kehittyi nykyisen kaltaisen palvelu- ja tietoyhteiskunnan kaupunki.

1900-luvun loppupuolella Tampereen kokonaiskehitystä tukivat **liikenneyhteyksien parantuminen**. Ulkoisista yhteyksistä tärkeitä olivat lentotoiminnan vilkastuminen ja moottoritien valmistuminen Helsingin suuntaan vuonna 2000.

Tampereen **2000-luvun** alun yleiselle kehitykselle antavat leimansa kansainvälistyminen, hallinnon seutuistuminen, joukko-liikennekaupungin kehittäminen sekä kaupunkirakenteiden tiivistäminen.

2.4 Kaupunkikeskustan maantieteellinen kehitys

Rakennetun kaupunkialueen laajeneminen

Tampereen kaupunkimainen kehitys alkoi kaupungin perustamisesta ja ensimmäisestä asemakaavasta vuonna 1779. Kaupunkialue kattoi muutaman korttelin kokoisen alueen nykyisen Keskustorin tuntumassa. Sadan vuoden kuluttua, vuonna 1879 kaupunkimainen rakenne oli kolminkertaistunut ja ulottui jo Tammerkosken toiselle puolelle entisen Messukylän pitäjän kyliin.

Neljäkymmenen vuoden kuluttua 1920-luvulle tultua kaupunkia oli asemakaavoitettu ja rakennettu lisää yli kaksinkertainen määrä edellisen sadan vuoden aikana asemakaavoitettuun nähden. Nykyisin keskusta on käytännössä miltei kokonaan asemakaavoitettua ja/tai rakennettua aluetta. Osalla aluetta kaupunkirakenne on myös uusiutunut ja/tai tehostunut merkittävästi (esimerkiksi Amuri, Tammela, sekä Tampellan, Lapinnien ja Onkiniemen alueet).

Tampereen maantieteellinen ja kaupunkitilallinen kehitys on kuvattu seuraavilla sivuilla asiaa yksinkertaistavalla yhteenvetoanalyysillä sekä sen jälkeen historiallisten karttojen sarjalla aukeamittain. Kartoista vanhin on kaupungin perustamista edeltävää kyläasutuksen aikaa kuvaava isojakokartta vuodelta 1758 ja uusin nykykartta vuodelta 2012. Kartoista on luettavissa keskustan kasvu ja suunta sekä toiminnallisessa, tilallisessa ja tyypologisessa rakenteessa tapahtuneita muutoksia.

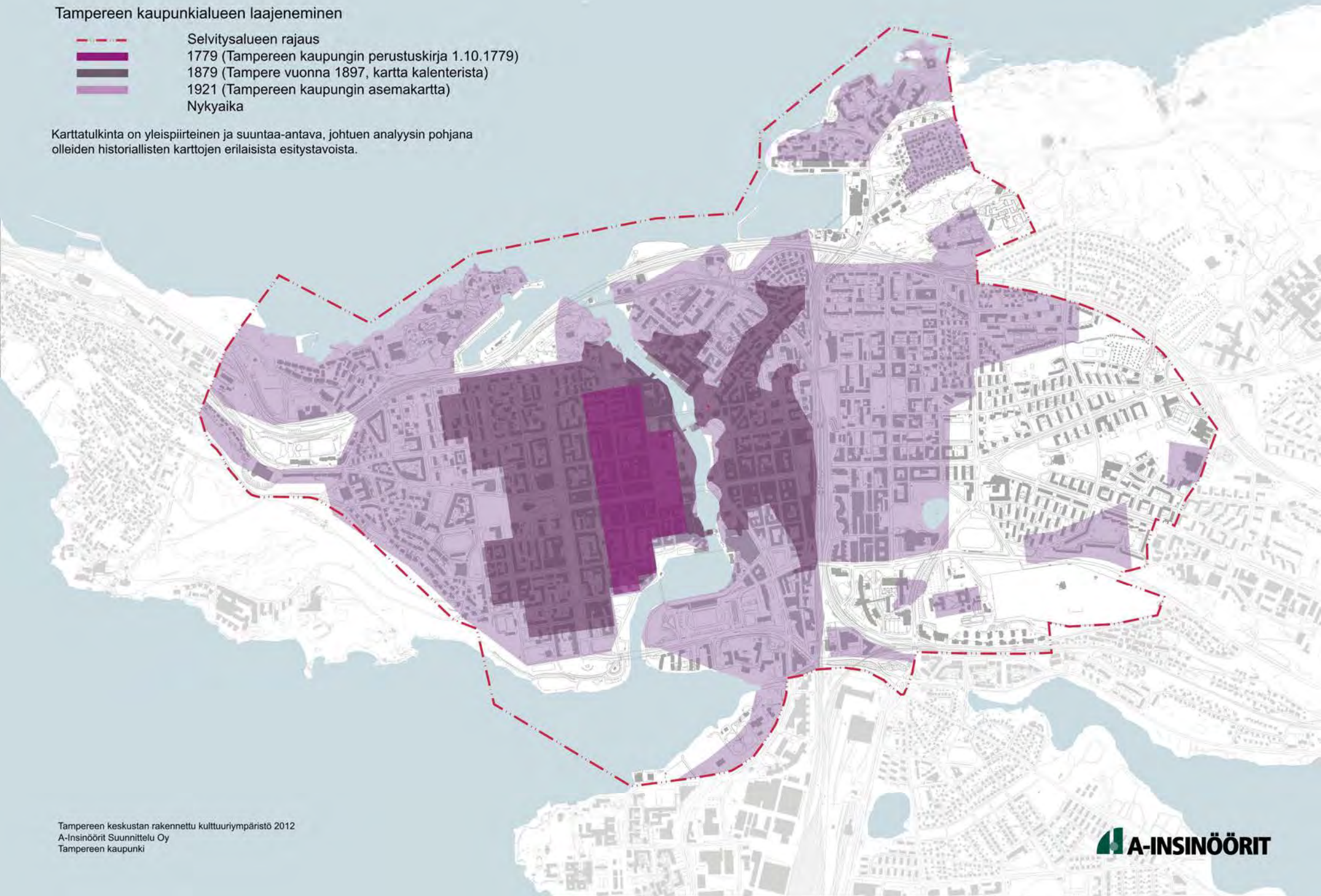
Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen asemakaavoitetun ja rakennetun kaupunkialueen laajeneminen, yksinkertaistettu kartta-analyysi aikatasoilta 1779, 1879 ja 1921. Karttatulkinta on yleispiirteinen ja suuntaa-antava, mikä johtuu pohjana olleiden historiallisten karttojen erilaisista esitystavoista.

Kartat ja kuvat seuraavien sivujen aukeamilla: Tampereen keskustan kaupunkirakenteellinen kehitys.

Tampereen kaupunkialueen laajeneminen

- Selvitysalueen raja
- 1779 (Tampereen kaupungin perustuskirja 1.10.1779)
- 1879 (Tampere vuonna 1897, kartta kalenterista)
- 1921 (Tampereen kaupungin asemakartta)
- Nyky aika

Karttatulkinta on yleispiirteinen ja suuntaa-antava, johtuen analyysin pohjana olleiden historiallisten karttojen erilaisista esitystavoista.

1700-luku

Tampereen kaupunkia edeltävää kyläasutuksen aikaa kuvaavassa kartassa (**Isojako-kartta vuodelta 1758**) näkyvät Tammerkosken kartano kosken länsipuolella, Erkkilän, Skyttälän ja Siukolan talot kosken itäpuolella ja Viinikan ja Otavalan tilat sekä Otavalan kehruukoulu Viinikanojan varrella. Viljelykset keskittyivät kosken ympäristöön ja Viinikanojan eteläpuoliseen laaksoon. Kartassa näkyvät hyvin myös kaupungistumista edeltäneet vanhat kulkureitit, merkittävimmät kallioalueet, niityt sekä mm. Sorsalampi soistumana. Topografialtaan jyrkkiä harjuja ei ole kuvattu millään lailla muista metsäalueista erottuviksi. Kartasta saa hyvän kuvan historiallisen ajan maankäytöstä ja agraarimaisesta Tampereen nykyisen keskustan kohdalla. Sen kuvaustekniikka kertoo aikansa ihmisille ja elämälle tärkeitä asioista silloisessa ympäristössä.

Kartta seuraavalla sivulla: Isojakokartta vuodelta 1758.

Kuva, aikakauden symbolikohde. Maa- ja metsätalousajan jäänteitä ovat entisen Ronganojan latvat (Litukanoja) nykyisessä Saukonpuistossa. Vielä 1700-luvulla ojan rantamaat olivat niittymaita. (2012)

HATANPÄ och HÄRMALÄ Rymål
 lens, tekniska, Augments Hem-
 manets med en del af
TAMMERFORS
 Bys Agor
 och Synnicki Augments Hemmans, enskylta
 Lit. A. b.
 samt Höggländta Ågor
 dels af jenn och god jord, beväxt
 med små Tall och frän, samt liten Björk
 och Uhl skog.

Isojakokartta vuodelta 1758

Charfants Alne Mått.
 Con: Punct

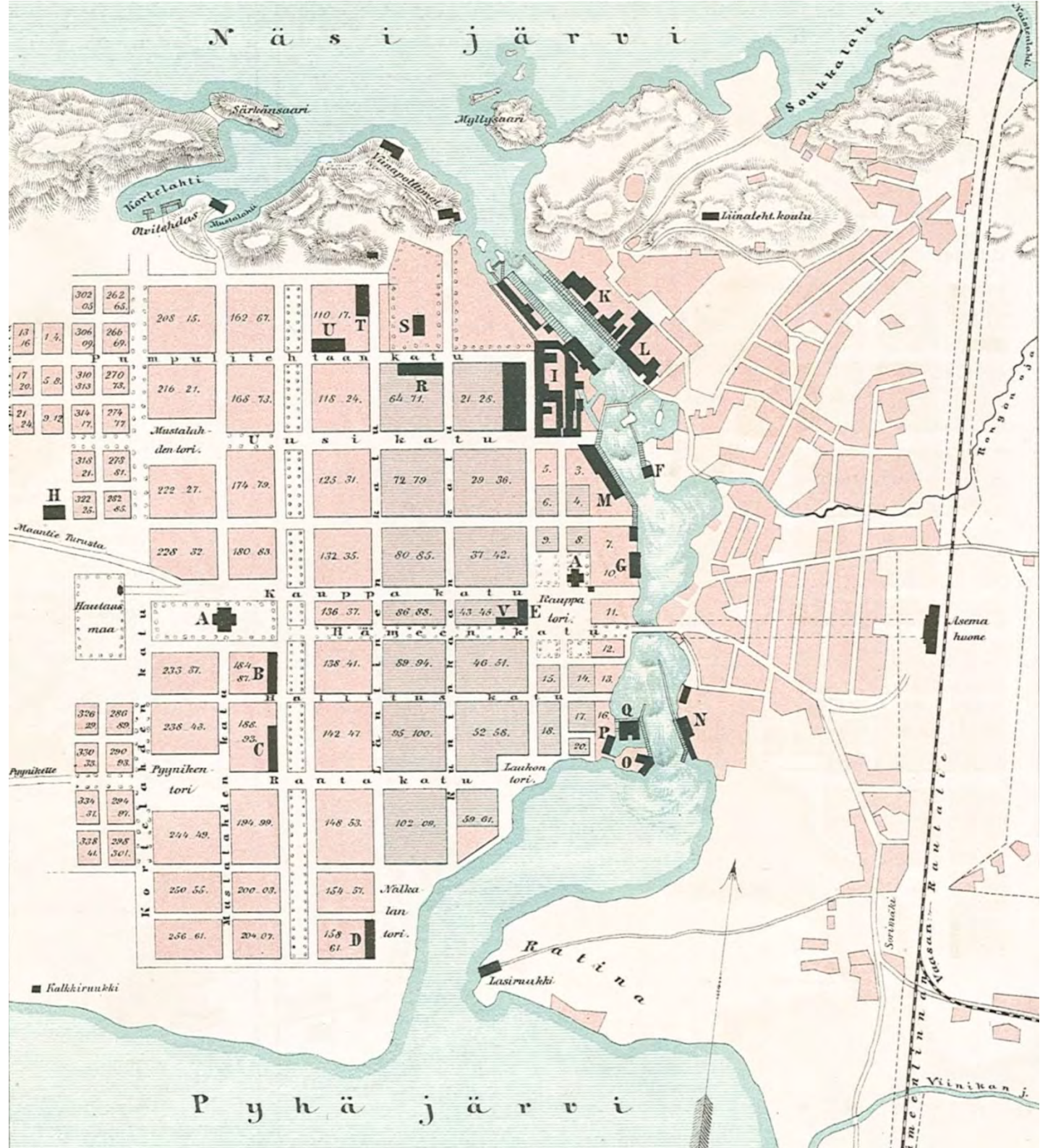

1800-luku

Karttaan (*Tampereen kartta vuodelta 1879*) on kuvattu Tampereen perustamisen aikainen (1779) korttelirakenne ruskeanharmaalla ja korttelirakenne sata vuotta myöhemmin (1879) vaaleanpunaisella. Perustamisen aikainen korttelirakenne on toteutettu maanmittari Daniel Hallin asemakaavan (1775) pohjalta. Kaava oli laadittu ruutukaavan muotoon. Keskipisteen muodosti koskelta avautuva tori, jonka päätteellä oli raatihuoneen tontti ja sivuilla neljä kirkkotonttia. C.L. Engel teki Tampereen laajennuskaavan vuonna 1830 laajentaen kaavoitettua aluetta tasaisena ruudukkona länteen. Seuraavan laajennuskaavan laati Albert Edelfelt vuonna 1868, jolloin jo Engelin kaavassa esiintynyttä Hämeenpuistoa levennettiin samoin kuin Satakunnankatua, Hämeenkatua ja Satamakatua. Ruutukaavaa jatkettiin pieninä kortteleina länteen ja Amuri sai alkunsa. Rautatien rakentamisen ja Kytälän kaupunkiin liittämisen myötä Tampereen pinta-ala moninkertaistui. Kaupunkikuvaa muokkasivat kasvava teollisuus, rautatie sekä torin varrelle rakentuneet kerrostalot. Osa Hämeenpuiston länsipuolesta ei ole toteutunut kartassa kuvatulla tavalla (mm. Pyynikentori ja Mustalahden tori). Sen sijaan kartalle on piirretty ajatus Hämeenkadun suorasta jatkeesta uudelle rautatieasemalle läpi Kytälän silloisten korttelirakenteiden. Kartassa näkyy hyvin kosken itäpuolinen, osin vielä organisesti muotoutunut pienasutus rautatien ja kosken välissä, puu-Amurin ydinkeskustaa pienempi korttelikoko sekä mm. Rantakadun (nyk. Satamakatu) merkittävä rooli kaupunkirakenteessa. Teollinen toiminta kattaa merkittävän osan kaupungin pinta-alasta ja rakennuskannasta. Ronganojan, Viinikanojan ja pohjoisten kallioalueiden rooli varhaisessa kaupunkikuvassa hahmottuu kartasta hyvin.

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen kartta vuodelta 1879.

Kuva, aikakauden symbolikohde. Kaupungin entinen pääkatu Kauppakatu ja päätteellä Vanhan kirkon kellotorni. (2012)

Tampereen kartta vuodelta 1879

1900-luvun alku

Kartassa (**Asema- ja aluekartta vuodelta 1908**) näkyvä kaupunkimainen rakenne on edellisen aikatasoon nähden laajentunut voimakkaasti sekä itään että länteen. Esimerkiksi Tammelan kaupunginosa on asemakaavoitettu ja rakentunut. Paitsi korttelirakenne, myös maaseudun peltopinta-ala on kasvanut alueen itäosassa. On tullut tarpeelliseksi varata alueita myös mm. laajaksi hautausmaaksi (Kalevankangas) ja virkistystoiminnoille (Pyynikki, Sorsapuisto, Näsinpuisto, kirkkopuistot). Uusissa kaupunginosissa, kuten Juhannuskylässä ja Pyynikillä näkyvät hyvin ajan uudet, säännöllisestä ruutukaavasta poikkeavat orgaanisemmat kaupunkisuunnitteluperiaatteet. Näitä ns. siitteläisiä kaupunkisuunnitteluperiaatteita toi Tampereelle arkkitehti Lars Sonck. Kytälä on uusiutunut ruutukaavan mukaiseksi. Kaupunkirakenteessa merkillepantavaa on rautatien rooli kaupunkia jakavana elementtinä. Rakentuneina olivat nyt ensimmäisestä rautatielinjasta haaraautuvat Porin rata ja Jyväskylän rata. Kartasta näkyy hyvin myös teollisuusalueiden, kuten Pellavatehtaan, Santalahden ja Lapinniemen tehdasalueiden laajuus ja sijoituminen ranta-alueille ja siitä johtuva voimakas rantaviivan muokkaamisen tarve.

Kartta seuraavalla sivulla: Asema- ja aluekartta vuodelta 1908.

Kuva, aikakauden symbolikohde. Jugendtyylinen paloasema on yksi 1900-luvun alun julkisista merkkirakennuksista Tampereen keskustassa. (2012)

TAMPEREEN KAUPUNGIN ASEMA-JA ALUE- KARTTA

TEHTY W. 1908.

Asema- ja aluekartta 1908

1900-luvun alku

Kartan (**Tampereen kaupungin asemakartta 1937**) mukaan kaupunki on kasvanut koilliseen Lapin ja Petsamon kaupunginosilla sekä etelään Hatanpään kartanon alueliitoksen myötä. Kalevaa lukuun ottamatta keskustan kaupunkirakenne on katuverkon ja korttelirakenteen osalta jo suurimmaksi osaksi nykyisenlainen. Yksi ajanjakson merkittävimmistä kaupunkirakenteellisista muutoksista on Hatanpään valtatie linjaaminen ja siten eteläisten kaupunginosien kehittymisen ja keskustaan yhdistymisen mahdollistaminen. Kartalla näkyy ajatus Ratinan stadionista ja Viinikanlahden rantaviivan voimakkaasta muokkaamisesta. Silmiin pistävää on urheilualueiden suuri määrä kaupunkirakenteen sisässä (urheilukentät, Hippoksen ravirata), mikä kertoo ajan arvostuksista ja vapaa-ajan merkityksen kasvusta kaupunkilaisten elämäntavoissa.

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen kaupungin asemakartta 1937.

Kuva, aikakauden avainkohde: Tammelantorin puistonpuoleisella reunalla sijaitseva Pikilinna on tyypillistä 1920 - 30 -luvun arkkitehtuuria. (2012)

1900-luvun puoliväli

Kartan (Tampereen keskustan kartta vuodelta 1963) esittämässä kaupunkirakenteen kehityksessä suurin muutos on Kalevan kaupunginosan rakentuminen sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Muutoinkin kaupunkirakenne oli kasvanut erityisesti itään sen jälkeen, kun Messukylä oli liitetty Tampereeseen vuonna 1947. Aikakaudella tapahtumassa olleen voimakkaan autoistumisen vaikutus näkyy useina uusina katuyhteyksinä ja –infrastruktuurin parannuksina (mm. Tampereen valtavyälyä, Ratinan silta ja Viinikan liikenneympyrä). Matkailutarkoituksiin tehty kartta kertoo paitsi silloisesta kaupunkirakenteesta myös siitä, mitä kohteita ja rakennuksia Tampereella tuolloin pidettiin kaupungin imagolle merkittävänä. Punaisella korostetuissa rakennuksissa on mukana vapaa-ajan kohteita, rautatieasema- ja linja-autoasema, yliopisto ja työväenopisto, sairaaloita, kirkkoja mutta myös kaupan merkittäviä rakennuksia. Nykyisessä kaupunkikuvassa merkittävinä pidettyjä teollisuuden rakennuksia ei ole erityisesti nostettu esiin.

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen keskustan kartta vuodelta 1963.

Kuva, aikakauden avainkohde: Tampereen yliopiston päärakennus edustaa 1960-luvulle tyypillistä arkkitehtuuria ja myös aikakauden yhteiskunnallista kehitystä Tampereella. (2012)

TAMPEREEN KESKUSTA

Tampereen keskustan kartta 1963

- 1 ALEKSANTERIN KANSAKOULU
- 2 ALEKSANTERIN KIRKKO
- 3 AMMATTIKOULU
- 4 AMURIN KANSAKOULU
- 5 HATANPÄÄN SAIRAALA
- 6 HIEKAN TAIDEMUSEO
- 7 HOPEALINJA
- 8 HÄMEEN MUSEO
- 9 HÄRMÄLÄN KANSAKOULU
- 10 HÄRMÄLÄN KIRKKO
- 11 JOHANNESSEN KANSAKOULU
- 12 JÄRVENSIVUN KANSAKOULU
- 13 JÄÄKIEKKO, TENNIS
- 14 KALEVAN KANSAKOULU
- 15 KALEVAN LASTENTALO
- 16 KALEVAN YHTEISKOULU
- 17 KAUPIN NÄKÖTORNI
- 18 KAUPIN PARANTOLA
- 19 (KAUPUNGINTALO)-RAATHUONE
- 20 KAUPUNGIN VIRASTOJA
- 21 KESKUSSAIRAALA
- 22 KESÄTEATTERI
- 23 KIRJASTO
- 24 KLASILLINEN LYSEO
- 25 KOUKUNIEHEN VANHAINKOTI
- 26 LASTEN LIIKENNEPUISTO
- 27 LEIRINTÄALUE
- 28 LENTOKENTÄ
- 29 LINJA - AUTOSEMA
- 30 LUONNONTIETEELLINEN MUSEO
- 31 NEKALAN KANSAKOULU
- 32 NEKALAN LASTENTALO
- 33 ORTOODOKSINEN KIRKKO
- 34 PIKKU TEATTERI
- 35 PIIRKANMAAN YHTEISKOULU
- 36 POLIISITALO
- 37 POSTI
- 38 PYYNIKIN NÄKÖTORNI
- 39 PYYNIKIN URHEILUKENTTÄ
- 40 RANTAPERKION KANSAKOULU
- 41 RATINAN HUVIPUISTOKSI VARATTU ALUE
- 42 RATINAN STADION
- 43 RAUTATIEASEMA
- 44 RUOTSALAINEN YHTEISKOULU
- 45 SAMMON YHTEISLYSEO
- 46 SAMPOLA
- 47 SAUKONPUISTON KANSAKOULU
- 48 STOCKMANN
- 49 SÄHKÖLAITOS
- 50 TAIDEMUSEO
- 51 TAMMELAN KANSAKOULU - KOULUMUSEO
- 52 TAMMELAN PALLOKENTTÄ
- 53 TAMPEREEN KOKKIN TYTTÖLYSEO
- 54 TAMPEREEN LYSEO
- 55 TAMPEREEN YHTEISKOULU
- 56 TAMPEREEN YHTEISLYSEO
- 57 TAMPEREEN TEATTERI
- 58 TEKNILLINEN MUSEO
- 59 TEKNILLINEN OPPILOITOS
- 60 TENNIS- JA KEILAHALLI
- 61 TULLI
- 62 TUOMIOKIRKKO
- 63 TYÖVAIENTALO JA -TEATTERI
- 64 UIMA-HALLI
- 65 VANHA KIRKKO
- 66 VARALA
- 67 VIINIKAN KIRKKO
- 68 YHTEISKUNNALLINEN KORKEAKOULU

1900-luvun loppu

Kartasta (**Tampereen osoitekartta vuodelta 1985**) nähtävät 1960-80-lukujen merkittävimmät muutokset ovat tapahtuneet keskustan pohjoisosissa Näsijärven rannalla: Kekosentien ja Särkänniemen rakentumiset ovat muokanneet kaupunkia rakenteellisesti, toiminnallisesti ja maisemallisesti. Kartalla korostuvat aiempia vuosikymmeniä enemmän asuin- ja palvelurakenne, vaikka teollisuuden alueet ovatkin vielä suhteellisen suuria. Myös liikenneväylien rooli kaupunkirakenteessa on vahvistunut, vilkkaimmat pääväylät on korostettu kartan kuvaustekniikassa keltaisella. Merkille pantavaa on myös vapaa-aikaan ja virkistykseen liittyvien toimintojen lisääntyminen (mm. Kaupin vinttikoirarata, ratsastuskoulu, pienvenesatama, Särkänniemen vapaa-ajankeskus, Eteläpuiston speedwayrata).

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen osoitekartta vuodelta 1985.

Kuva, aikakauden avainkohde: Hotelli Ilves ja Koskikeskus muodostuivat rakennuttuaan keskustan uusiksi maamerkeiksi. (2012)

Tampereen keskustan osoitekartta vuodelta 1985

2000-luku

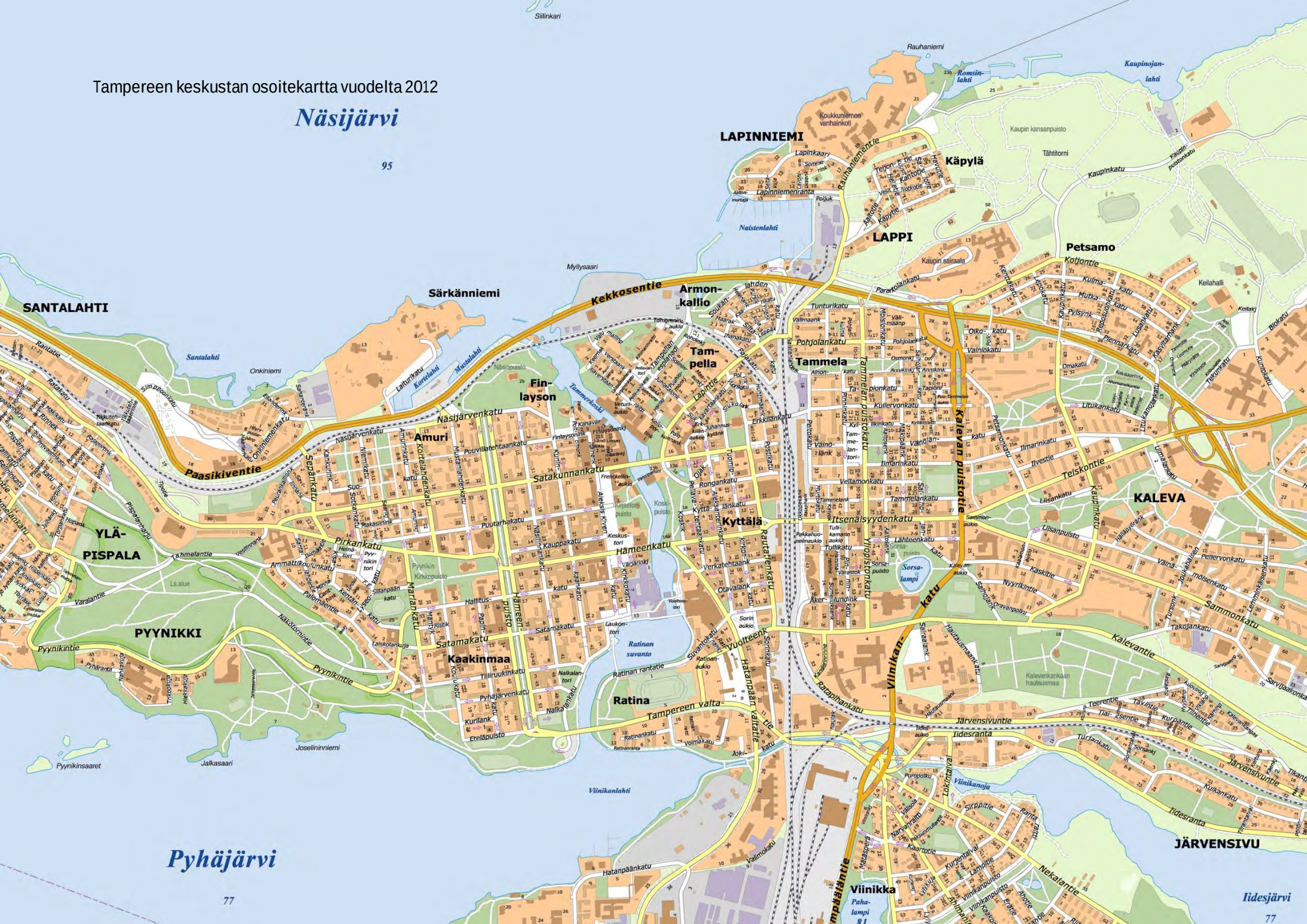
*Kartalta (**Tampereen opaskartta vuodelta 2012**) tulkittavissa oleva 1900-luvun lopun elinkeinorakenteen muutos näkyy kaupunkirakenteessa ensisijaisesti käyttötarkoituksimuutoksina. Entisiä teollisuusalueita on muuttunut asuin- ja muuhun käyttöön (mm. Verkatehdas, Tampella, Finlayson, Haarla, Lapinniemi, Klingendahl). Toinen merkittävä muutos liittyy asuin- ja palvelurakenteen laajentumiseen liikenteen ja muun infrastruktuurin reunavyöhykkeille (rautatien läheiset alueet) ja aikaisemmin käyttämättömille rannoille (Ratinanranta).*

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen opaskartta vuodelta 2012.

Kuva, aikakauden avainkohde: Ratinanrannan asuinkerrostalot ovat keskustan uusinta aikakerrostumaa. (2012)

Tampereen keskustan osoitekartta vuodelta 2012

Näsijärvi

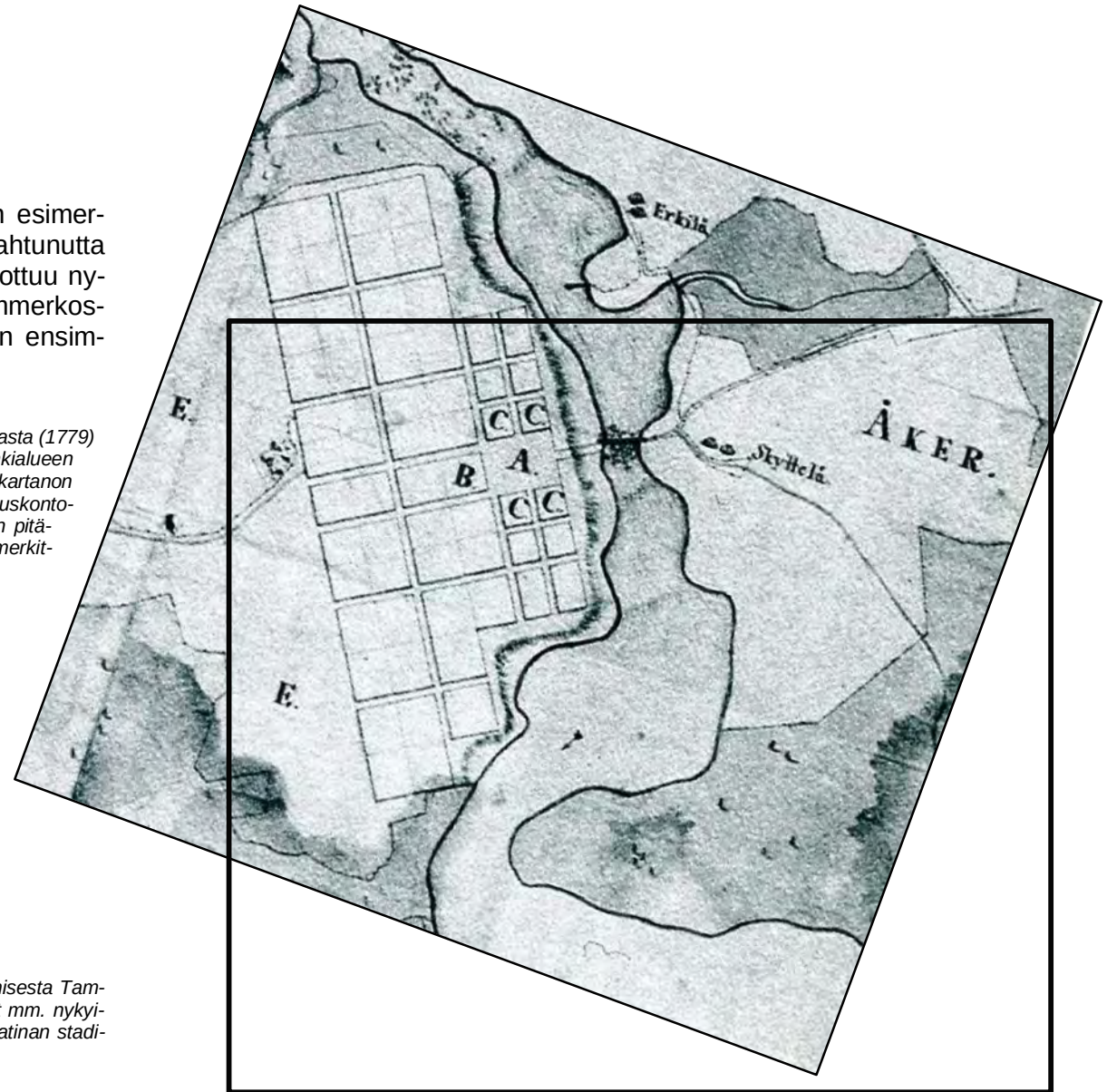
Pyhäjärvi

2.5 Aikakerrosesimerkki keskustan ytimestä

Seuraavien sivujen ilmakuvasarjalla havainnollistetaan esimerkinomaisesti rakennetussa kaupunkiympäristössä tapahtunutta muutosta 1940-luvulta nykypäivään. Esimerkkialue ulottuu nykyisen pääkirjasto Metson tienoilta Ratinaan. Osa Tammerkosken länsipuolella olevasta alueesta kuuluu Tampereen ensimmäisen asemakaavan 1779 alueeseen.

Kuva oikealla: Ote Tampereen kaupungin perustamiskirjaan liittyvästä kartasta (1779) vertailutiedoksi seuraavien sivujen ilmakuvasarjalle. Kartta kuvaa kaupunkialueen vanhinta korttelirakennetta Tammerkosken länsirannalla, Tammerkosken kartanon entisillä mailla. Ytimenä on Keskustori (A) sekä raatihuone (B) ja neljän eri uskonnollisen kirkon kirkkoille varatut tontit (C). Tammerkosken itäpuoli on Messukylän pitäjään kuuluvaa maaseutualuetta. Ilmakuvaotteiden likimääräinen sijainti on merkitty viivalla.

Ilmakuvat seuraavilla sivuilla: Esimerkki nykyisen ympäristön muotoutumisesta Tampereen keskustassa viime vuosikymmenien aikana. Esimerkkialueella ovat mm. nykyiset ja kaikkien tuntemat pääkirjasto Metso, Keskustori, rautatieasema ja Ratinan stadion.

Aikataso 1946

Kaupunkirakenne vuonna 1946. Hatanpään valtatie, uusi rautatieasema ja uusi linja-autoasema jo rakennettu.

Aikataso 1956

Puuta raaka-aineena käyttävästä teollisuudesta kertovat tukkilautat Ratinan suvannossa ja Pyhäjärvellä. Ratinan urheilul alue rakentumassa. Eteläpuiston speedwayrata rakennettu.

Aikataso 1974

Ratinan stadion rakennettu. Ratinan silta ja Tampereen valtavyöly rakennettu. Keskustorilta Puutarhakadun päästä purettu rakennuksia.

Aikataso 1987

Verkatehdas purettu, Koskikeskus ja Hotelli Ilves rakennettu sen paikalle. Vuolteen silta rakennettu. Pääkirjasto Metso rakennettu ja vanhat rakennukset sen paikalta purettu.

Aikataso 1999

Keskustori uusittu ja Viistokatu poistettu. Tampereen työväen teatteri rakennettu Hämeenpuistoon.

Aikataso 2011

Ratinan stadionin ja Laukontorin välinen kevyen liikenteen silta rakennettu. Ratinanrannan asuntoalue rakennettu.

3. Rakennetun kulttuuriympäristön nykytila

3.1 Maisema ja kaupunkimaisema

Pitkät näkymät ja kaupungin silhuetti

Tampereella maiseman suuret rakenteet ovat vahvasti läsnä 2000-luvun kaupunkiympäristössä. Näsijärvi, Tammerkoski, Pyhäjärvi sekä Pyykin - Pispalan ja Kalevan harjut ovat olennainen osa keskustan olemusta. Niitä näkyy ja ne nähdään. Kaukaa katsottuna Tampereen kaupunkikeskusta on harjujen notkossa. Miltei kaikista suunnista kaupungin silhuettia hallitsee Näsinneula, joka kohoaa kirkontornien ja niitä lukuisampien tiili-piippujen yläpuolelle. Kaupungin rannoilta ja korkeilta kohdilta avautuu näkymiä vesistöjen ja rakennettujen kaupunkialueiden yli.

Kuva edellisellä sivulla: Sotien jälkeen rakennetun, valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin kuuluvan Kalevan kaupunginosan rakennuskanta on teknisesti peruskorjauksissa. Monia rakennuksia on jo peruskorjattu onnistuneesti. Kaupunkikuvassa näkyvimpiä ovat julkisivut ja pihatilat. (2012)

Kuvat oikealla: Tampere näkyy maisemassa ja sieltä nähdään maisema. Näkymä lidesjärven yli keskustaan ja Lapinniimestä Näsijärvelle. (2012)

Rakennetut kaupunkimaisemat

Tunnetuin Tampereen historiallisista rakennetuista kaupunkimaisemista on **Tammerkoski**, joka ympäristöineen on saanut myös kansallismaiseman statuksen. Se on kulttuuriympäristönä erittäin edustava myös kansainvälisen mittapuun mukaan. Muita merkittäviä, Tampereelle ominaisia rakennettuja kaupunkimaisemia tyypeittäin ovat:

- **keskenään eri luonteiset torit:** Keskustori (hallinto ja liikenne), Tammelantori (kauppa), Laukontori (kauppa ja satama), Pyyrikintori (asuminen, opetus, liikenne)
- **katujen, torien ja puistojen ulkotilasarjat:** tärkein akseli Pyyrikintori-Pirkankatu-Hämeenpuisto-Hämeenkatu-Keskustori-Hämeenkatu-Rautatieasema-Itsenäisyydenkatu-Liisanpuisto
- **liikenneväylien nauhamaiset kaupunkimaisemat:** rautatiet (päärata sekä Porin ja Jyväskylän radat), autoliikenteen isot väylät siltoineen (esim. Hatanpään valtatie, Paasikiventie-Kekkosentie)
- **puistokadut ja puistomaiset kadut** (esim. Hämeenpuisto, Hämeenkatu, Kalevan ja Tammelan puistokadut, Teiskontie)
- **puistot ja hautausmaat** (esim. Koskipuisto, Näsinpuisto, Sorsapuisto, Liisanpuisto, Saukonpuisto, Osmonpuisto, Kalevan kangas, Pyyrikin kirkkopuisto)
- **satamat ja satama-altaiden vesimaisemat** (esim. Laukontori ja Ratinan suvanto, Mustalahti, Kortelahti, Naistenlahti)
- **muut sulkeutuvat vesimaisemat** (esim. Tammerkosken koskijaksot ja suvannot, Sorsalampi, Viinikanlahden pohjukka, Lapinniemen ja Rauhaniemen lahdenpohjukat)
- **punatiiliset teollisuusmonumentit kaupunkimaisemassa** mm. Finlayson, Tampella, Frenckell, Klingendahl, Lapinniemi, Attila, Aaltosen Kenkätehdas, Haarla, Onkiniemi, Brander jne.)

- **korkeiden paikkojen** rakennetut kaupunkinäkymät (esim. Näsinneulan ja Pyynikin näkötorista, Pispalanharjulta Rollikkahallin yli, Erkkilän ja Lapintien silloilta radalle, Osmonpuiston länsipäästä kaupunkiin, Sommerinkalliolta ja Kaupin kallioilta kaupunkiin)
- **korkeat rakennukset ja rakenteet dominantteina** ja näkymäpäättinä (esim. Näsinneula kaikkialla kaupunkimaisemassa; Vanhan kirkon, Tuomiokirkon, Aleksanterin kirkon ja ortodoksisen kirkon tornit sekä Kalevan kirkko; paloaseman torni, rautatieaseman torni, Ratinan stadionin tornit, hotelli Ilves)

Kokonaisuutena Tampereen keskustan rakennetulle kaupunkimaisemalle ja kaupunkikuvalle on tunnusomaista moniaikaisuus, moniarvoisuus ja kaikinpuolinen monipuolisuus. Eri aikakerroksia edustavat erikokoiset rakenteet sekoittuvat monimutkaiseksi ja erikokoisista osista koostuvaksi rakennetuksi kudelmaksi. Tampereen keskustassa vanha, uusi ja kaikki siltä väliltä sulautuvat toisiinsa kaupunginosien, kortteleiden, rakennusten tai rakennusosien kokoisina palasina.

Kappaleen kuvat, edellisellä sivulla: Tampereen keskustan tärkeitä rakennettuja kaupunkimaisemia ovat Tammerkosken teollisuusympäristöihin liittyvät koski- ja katunäkymä: Satakunnansilta ja Satakunnankatu. **Tällä sivulla:** Tammerkoskessa on lukuisia eriluonteisia vesistömaisemia (ulappanäkymiä, virtaavaa vettä, suvantoja). (Kuvat 2012 paitsi Hämeensilta 2009)

3.2 Rakennetun ympäristön aikakerrostumat

Tampereen keskustan nykyinen rakennettu ympäristö koostuu lukuisista toistensa kanssa lomittaisista ja erikokoisista aikakerrostumista. Ne ovat monimutkaisesti päällekkäisiä ja siksi varsin vaikeasti hahmottavissa. Tampereen rakennetun kulttuuriympäristön aikakerrostumien ymmärtämistä auttaa kaupungin historian tuntemus, jota on kuvattu yleispiirteisesti luvussa 2 sekä tietoisuus seuraavista seikoista:

- Luonnonmaiseman elementit ja topografia ovat rakennetun ympäristön vanhinta aikakerrostumaa. Esihistoriallisen ja historiallisen ajan merkit ovat Tampereen keskustassa erittäin vaikeasti havaittavia.
- Kaupunginosien, suurien korttelirakenteiden ja julkisten ulkotilojen historia ja aikakerrokset selittyvät yleensä asemakaavallisen historian kautta (esim. Keskustorin ympäristö, Kyttälä)
- Rakennusten historia on joskus suoraan kytköksissä samanaikaiseen asemakaavalliseen historiaan (esim. Pyynikki, Kaleva, Lappi).
- Joskus taas ajallisesti yhtenäinen rakennuskanta on kokonaan tai suurimmaksi osaksi eri ajalta kuin asemakaava ja sen muovaama katujen ja julkisten ulkotilojen verkko (esim. Amuri, Tammela).
- Joissakin kaupunginosissa rakennuskanta on iältään ja sitä kautta myös rakennustyyteiltään erittäin voimakkaasti sekoittunutta. Tällöinkin asemakaavallinen kokonaisidea voi tehdä kaupunkikuvasta yhtenäisen. (esim. Juhannuskylä, Armonkallio).
- Joissakin alueen osissa kaupunkirakenne aikakerrostumiseen ei ole sidoksissa asemakaavalliseen tai arkkitehtoniseen suunnitteluun ja niihin liittyviin tavoitteisiin, vaan ympäristön kehitys on suoraa seurausta täysin käytännöllisistä, Tampereella enimmäkseen teollisuus-

teen liittyneistä tarpeista (esim. Finlaysonin alue, Tammellan alue, Tullin alue).

- Monilla tämänkaltaisilla alueilla alkuperäinen toiminta on loppunut, rakennukset otettu uuteen käyttöön tai purettu, täydennysrakentamista toteutettu. Nämä seikat saattavat hämärtää yksittäisten rakennusten tai rakennusryhmien aikatasojen hahmottumista (esim. Lapinniemi, Tullin alue).
- Tampereen keskustaan on eri vaiheissa rakennettu useita suuria liikenneväyliä, jotka ovat aikanaan rikkoneet alkuperäisten kaupunkisuunnitelmien kokonaisrakennetta niin, että aikakerroksista on tullut vaikeasti hahmotettavia (esim. Paasikiven-Kekkosentie Petsamon ja Litukan kohdalla).

Tampereen keskustan kaupunkirakenteellisia aikakerrostumia on seuraavassa havainnollistettu seuraavassa **karttatarkastelussa** kolmen teeman ja viiden aikatason kautta.

Teemat

1. Rakennuskannan aikakerrokset
2. Puistojen ja aukoiden aikakerrokset
3. Liikenteen ympäristöjen aikakerrokset

Aikatasot

- (Tammerkosken kylän aika, ennen 1779)
- 1770/1800–1899
- 1900–1959
- 1960–1989
- 1990–2012

Kuvat: Kaksi aikakerrostumiltaan ja kaupunkikuvaltaan erilaista kaupunginosaa. Armonkalliolla on monenaikaista rakennuskantaa 1900-luvun alun vapaamuotoisessa asemakaavassa ja katuverkossa. Kalevassa sekä asemakaava että rakennuskanta ovat sotien jälkeiseltä ajalta. Molemmat alueet ovat kaupunkikuvaltaan yhtenäisen oloisia.

Teema 1. Rakennuskannan aikakerrokset

Teemakartta antaa karkean yleiskuvan nykyisen rakennuskannan ikäjakaumasta Tampereen keskustassa. Siitä saa kuvan myös siitä, minkä ikäistä rakennuskanta on kaupungin eri osissa. Teemakartta on tuotettu rakennuslupatietojen pohjalta, joita on tulkittu tonteittain. Merkittävä saneeraus saattaa tämän vuoksi näkyä alkuperäistä rakennusajankohtaa uudempaan aikakerroksena. Karttaa on tulkittava yleispiirteisesti, sillä yksityiskohdissa voi olla epävarmuustekijöitä.

Huomionarvoista on, että vaikka kaupunki on perustettu 1700-luvun lopulla ja rakentunut voimakkaasti 1800-luvun loppupuolella, on 1900-lukua vanhempia rakennuksia keskustassa jäljellä vain kolmisenkymmentä.

Tulkintoja:

- kokonaisuutena keskustan rakennuskanta on ikäjakautumiltaan **sekoittunutta**
- **ajallisesti yhtenäisinä** alueina erottuvat selkeimmin Kaleva, Tammela, Lappi, Pyynikki, Amuri ja Särkänniemi
- **1700-luvun** tai vanhempia rakennuksia ei Tampereen keskustassa ole lainkaan
- **aikatazon 1800–1899** rakennukset enimmäkseen Tammerkosken länsipuolella nykyiselle taidemuseolle saakka, muutamia Tammerkosken ja radan välissä, vain kolme radan itäpuolella
- **aikatazon 1900–1959** rakennuksia on miltei joka puolella kaupunkia ja muutamilla alueilla erittäin yhtenäisinä kokonaisuuksina (esim. Lappi, Kaleva, Pyynikki, osa Ratinaa)
- **aikatazon 1960–1989** rakennuksia on joka puolella kaupunkia, yhtenäisimpinä alueina Tammela sekä Amuri-Särkänniemi, Yliopiston alue, Saukonpuisto ja osa Kalevaa

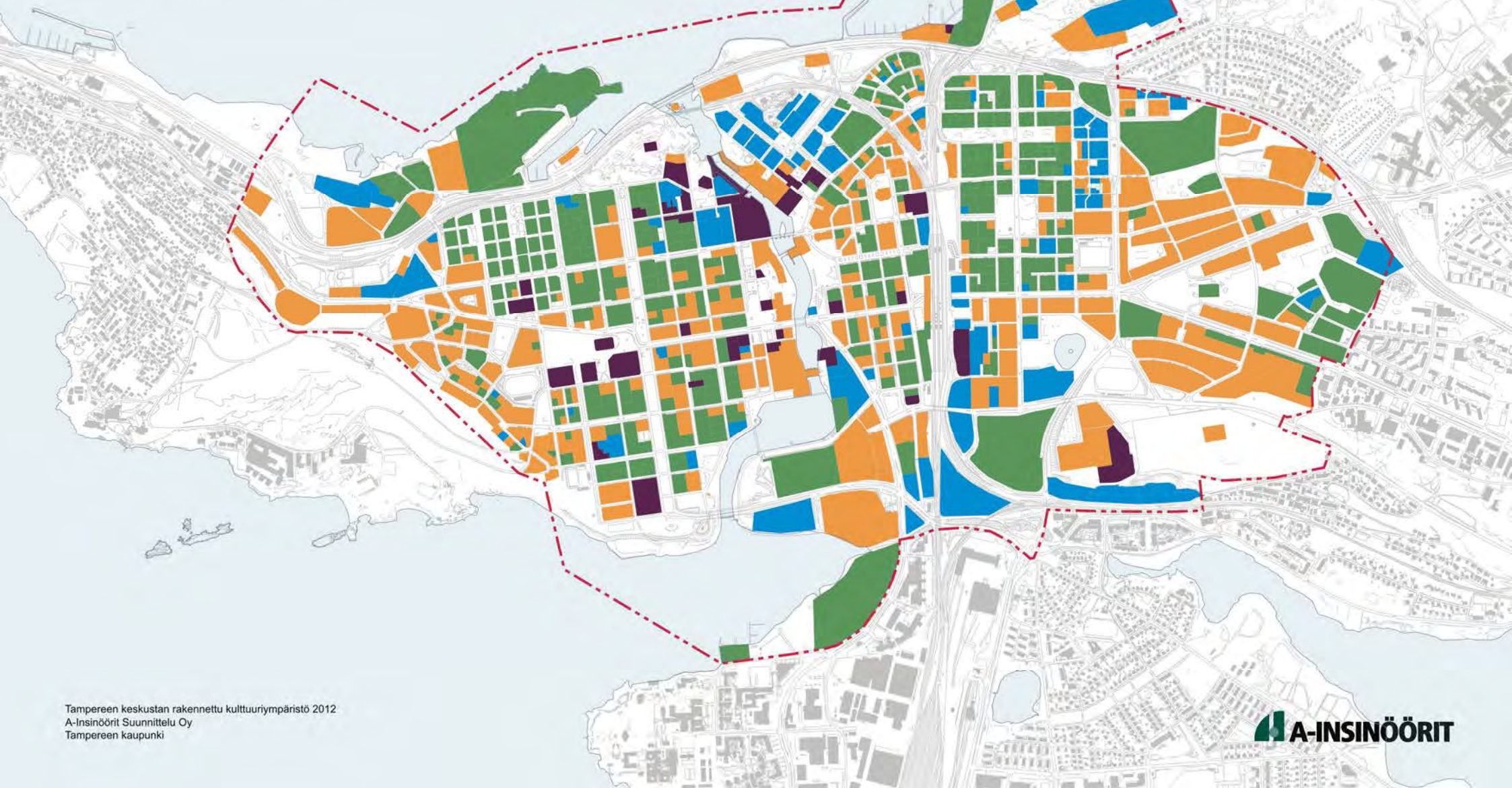
- **aikatazon 1990–2012 rakennuskantaa** on liki joka puolella keskustaa, mutta ei juurikaan Kalevassa, Amurissa eikä Pyynikillä; suurimpia keskittymiä ovat Tampella, Lapinniemi, Tammelan asuntomessualue, Viinikan suunta

Rakennuskannan aikakerrokset

Rakennusvuodet tonteittain

Tulkinnassa on huomattava, että aineisto on tuotettu rakennuslupatietojen perusteella, jolloin merkittävä saneeraus saattaa näkyä alkuperäistä rakennusajankohtaa uudempuna aikakerrostumana.

Teema 2. Puistojen ja aukoiden aikakerrokset

Teemakartta sisältää merkittävimpien puistojen ja aukoiden ympäristöllisen ja asemakaavallisen historian aikatasoittain. Kartasta saa siten yleiskuvan julkisten ulkotilojen aikatasohistoriasta. Puistojen historiaa on kuvattu tarkemmin kappaleessa 3.7, missä on puistojen aikakerrostumista oma karttansa tarkemmalla aikajaksotuksella.

Tulkintoja:

- Tampereen keskustan vanhimpia viherympäristön osia ovat Pyynikin kirkkopuisto ja Saukonpuistossa oleva Litukanoja, joiden historia kytkeytyy jo **Tammerkosken kylän aikaan** (silloiset pellot ja niityt)
- **aikatazon 1770–1899** julkisia ulkotiloja on kymmenkunta, jotka Kalevankankaan hautausmaata lukuun ottamatta ovat kaikki Tammerkosken tuntumassa ja suurin osa sen länsipuolella, mikä korreloi hyvin rakennuskannan aikakerrosten kanssa.
- **aikatazon 1900–1959** julkisia ulkotiloja on eniten rautatien itäpuolella, mikä vastaa hyvin asemakaavoituksen historiaa ja korreloi rakennuskannan aikatasojen kanssa
- **aikatazon 1960–1989** julkisia ulkotiloja on vain muutamia, aikakauden suurin puistokokonaisuus on Kalevassa
- **aikatazon 1990–2012** aukioita ja puistoja on muutamia, lähinnä Tammerkosken tai muiden rantojen tuntumassa.

Puistojen ja aukoiden aikakerrokset

Selvitysalueen raja

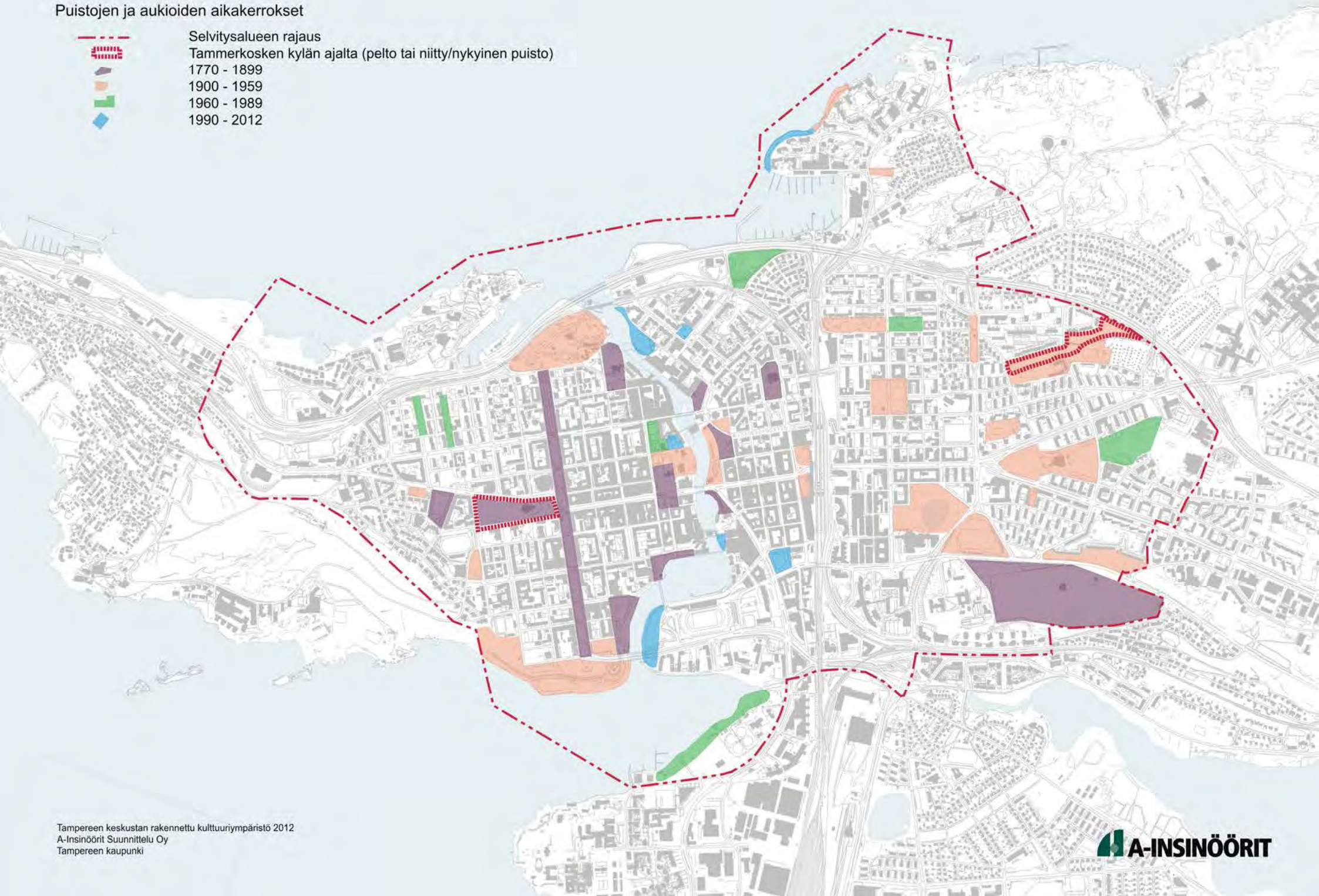
Tammerkosken kylän ajalta (pelto tai niitty/nykyinen puisto)

1770 - 1899

1900 - 1959

1960 - 1989

1990 - 2012

Teema 3. Liikenteen ympäristöjen aikakerrokset

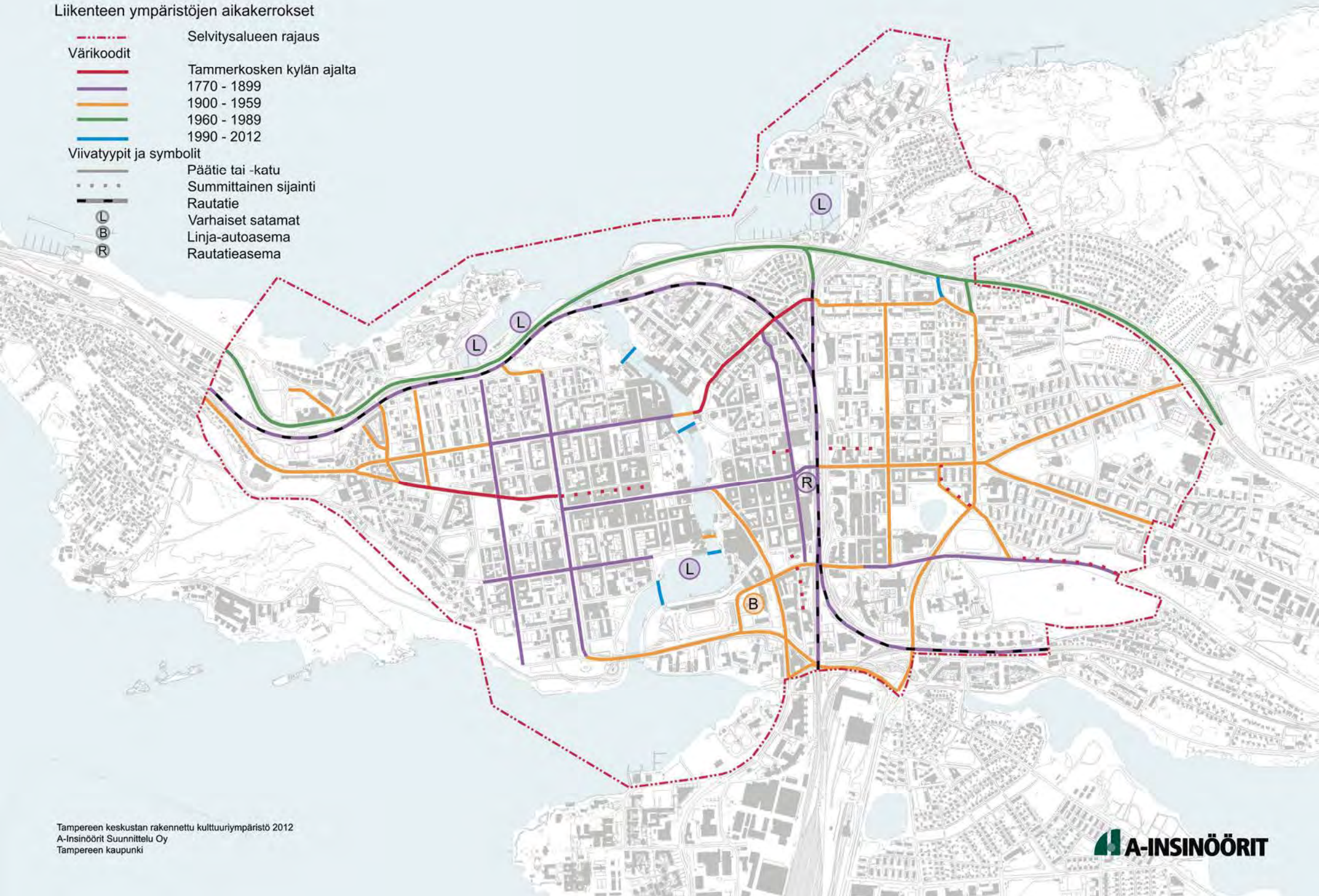
Liikenteen ympäristöjen kartalla ovat mukana nykyisessä ympäristössä näkyvät eri aikakausien pääliikenneväylät ja liikenteen ja merkittävät tukikohdat.

Tulkintoja:

- Tampereen keskustassa historialtaan vanhimpia maaliikenneväylä ovat **keskiaikaisen** harjuja pitkin itä-länsisuunnassa kulkeneen **maantien** linjaukset, jotka ovat muutamilla kohdin todennäköisesti kutakuinkin nykyisten katujen paikoilla (mm. Pirkankatu); vanhaa perua on myös etelästä Tammerkosken itäpuolella oleva kulkuyhteys sekä Lapintie, joka on rakentunut Tammerkosken kylän (ja Messukylän pitäjän) aikaisen, takapelloille johtaneen polkumaisen yhteyden paikalle
- kaikki nykyiset **satamapaikat** lienevät jossakin muodossa palvelleet veneliikennettä jo **historiallisella ajalla**, jolloin vesitse liikuttiin erityisesti pitkiä matkoja
- **aikatason 1770–1899** liikenneympäristöjä ovat mm. vanhimpien asemakaavojen pääkadut, kaikki rautatiet, rautatieaseman paikka ja satamat
- **aikatason 1900–1959** liikenneympäristöjä ovat monet kaupungista ulos syöttävät pääkadut idän, lännen ja etelän suuntiin, uusiin kaupunginosiin liittyvät pääkadut sekä linja-autoasema ja Ratinan silta
- **aikatason 1960–1989** merkittäviä liikenneväyliä ovat Paasikiventie ja Kekkosen tie
- **aikatason 1990–2012** liikenneympäristöjä ovat kaikki Tammerkoskea ylittävät kevyen liikenteen sillat

Liikenteen ympäristöjen aikakerrokset

- Selvitysalueen rajaus
Värikoodit
— Tammerkosken kylän ajalta
— 1770 - 1899
— 1900 - 1959
— 1960 - 1989
— 1990 - 2012
Viivatyytit ja symbolit
— Päätie tai -katu
--- Summittainen sijainti
— Rautatie
L Varhaiset satamat
B Linja-autoasema
R Rautatieasema

3.3 Arkkitehtuuri ja rakentaminen

Kaupungin perustamista edeltävä aika

Tampereen keskustan nykyinen rakennuskanta on verraten nuorta. Se on syntynyt vain noin kahdensadan vuoden kuluessa. Tätä vanhempaa historiaa on nykyisessä ympäristössä ainoastaan harvalukuisina muinaisjäänneksinä uudempien kaupunkirakenteiden alla tai patkinä muutamissa katulinjoissa. Jäljellä ei tiettävästi ole myöskään kaupunkimaisen rakentamisen alta poistunutta Tammerkosken kartanon ja kylän, Messukylän pitäjän tai muuta historiallisen maatalousajan rakennuskantaa. Tampereen keskustassa ei tiettävästi ole yhtään 1700-luvun tai sitä vanhempaa rakennusta tai sen osaa.

Kaupungin perustamisesta 1800-luvun lopulle

1700-luvun lopulla, 1800-luvulla ja osin vielä 1900-luvun puolellakin kaupunkirakentamisessa ja arkkitehtuurissa olivat vallalla vanhoja eurooppalaisia arkkitehtuurisuuntauksia tulkitseva **historismi** (ns. ”kertaustyyli” mm. uusklassismi, uusgotiikka, uusbarokki, uusromaniikka, uusrenessanssi sekä näiden yhdistelmät), jonka edustajia on Tampereen keskustan kaupunkikuvassa niin kivi- kuin puurakennuksissakin. Näkyvimpiä historismin edustajia ovat vanhimmat teollisuusrakennukset.

Arkkitehtien suunnitteleminen tyylirakennusten lisäksi oli erityisesti kaupungin alkuvuosikymmeninä myös ulkoasultaan arkipäisiä rakennuksia, joista suuri osa oli työväestön puisia asuin- tai talousrakennuksia. Tampereen laajoista empiretyylisistä/vaikutteisista, nikkarityylisistä tai yksinkertaisista työväestön **puutalokortteleista** on nykyisin jäljellä vain pieniä rippeitä. Miltei kokonaan ovat kadonneet puutalovaltainen Kyttälä,

Tammela, Amuri ja myös Tammerkosken kartanon maille perustettu kaupungin vanhin osa.

Tampereen keskustan ensimmäiset **kivirakennukset** rakennettiin tehdasalueille. Kaupunkitaloja alettiin rakentaa kivistä vasta 1870-luvulla. Silloisen pääkadun, Kauppakadun varteen nousivat ensimmäiset kolmikerroksiset kivitalot, joista suurin osa on saanut väistyä kasvavan kaupungin tarpeisiin rakennettujen korkeampien kerrostalojen tieltä.

Tampereen keskustan arkkitehtuurin vanhinta jäljellä olevaa aikakerrostumaa edustavat **1800-luvun alkupuoliskolta** peräisin olevat rakennukset: Finlaysonin kuusivooninkinen (1838 ja 1850 Carl Leszig, John Barker), Barkerintalo (1837 E.J.Wennerqvist), Puuvillatehtaankatu 4 (ehkä 1837 E.J.Wennerqvist), Tallipihan vahdin talo (1839 mennessä), Frenckellin konttori (1847 C.L.Engel), Vanha kirkko (1824 Carlo Bassi) ja tapuli (1828 C.L.Engel), alun perin kruunun makasiiniksi rakennettu Tampereen taidemuseo (1838 C.L.Engel).

1800-luvun lopun merkittävimpiä julkisia rakennuksia olivat Aleksanterinkirkko (1881 Theodor Decker), Reaalilyseo (1890 Jacob Ahrenberg) ja Raatihuone (1890 Georg Schreck). Ortodoksinen kirkko Sorinaukiolla (1898 T.U.Jasikov) kertoo rakennuksena maamme itsenäistymistä edeltäneestä Venäjän vallan ajasta.

1900-luvun alku

1900-luvun alun suotuisa taloustilanne ja kansakunnan identiteettiä etsivä uusi arkkitehtuuri ovat jättäneet Tampereelle edustavan kansallisromanttisen kerrostuman (**jugend**). Samalla muuttui kaupungin rakentamisen mittakaava. Jugendin aikana pääkaduksi kehittyi Hämeenkatu, mutta myös Kauppakadulla ja Keskustorilla on merkittäviä jugendtyylisiä kaupunkitaloja. Lars

Sonckin suunnittelema Tuomiokirkko on suomalaisen kansallisromantiikan päämonumentti ja kansainvälisenkin arkkitehtuurihistorian merkkiteos.

Tunnetuista 1900-luvun alun arkkitehteistä Tampereella työskentelivät mm. Birger Federley ja Wivi Lönn. Heistä Federley suunnitteli kaupunkiin erityisesti liike- ja asuinrakennuksia ja Lönn julkisia rakennuksia, kuten kouluja ja kaupunkikuvallisesti erittäin merkittävän Tampereen paloaseman.

Maamme itsenäistymisen ja erityisesti Tamperetta koetelleen kansalaissodan jälkeen yhteiskunta muuttui ja sen myötä arkkitehtuuri. Pohjoismainen **klassismi** tuli suosituksi ja Tampereen arkkitehtuuriin alkoi, niin rakennus- kuin kaupunkisuunnittelusakin, vaikuttaa Bertel Strömmer. Hän toimi kaupunginarkkitehtina vuosina 1918–1953. Lisäksi hänellä oli oma toimisto. Strömmer aloitti klassismilla (Tammer, Tuulensuu) mutta siirtyi myöhemmin funktionalismiin.

Otto Flodin ja Eero Seppälän suunnittelema Tampereen rautatieasema toi **funktionalismin** kansan keskuuteen, vaikka sen punatiilinen julkisivu on tyyliuunnalle poikkeuksellinen. Kaiken kaikkiaan Tampereelle ei rakennettu kovinkaan paljoa funktisyyliin. Merkittävimpiä funktisrakennusten kokonaisuuksia Tampereen keskustassa ovat linja-autoasema lähikortteleineen, Tammerkosken voimalarakennukset ja Tullin alueella olevat ns. SOK-funkiksen varastorakennukset, joista yksi on muutettu Tullintorin kauppakeskukseksi lasikatteineen.

Kansainvälisesti tunnustettuja funktionalismin/modernismin edustajia Tampereella ovat Tempon talo (1938) ja Kalevan kirkko (1966). (DOCOMOMO, International Working Party for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and neighbourhoods of the Modern Movement)

Kuva: Tampereen keskustan vanhin rakennus on Carlo Bassin Vanha kirkko vuodelta 1824 (2012).

Sotien jälkeinen aika

Toisen maailmansodan jälkeen rakentamisen ja erityisesti asuntorakentamisen tarve oli suurta. Arkkitehtuurin muotokieli muuttui perinteisempään suuntaan, mutta pysyi lähtökohdiltaan modernina. Esimerkiksi ajan merkittävin monumentti, Kalevan kaupunginosa kokonaisuudessaan on tyypillistä **jälleenrakennuskauden** rationalistista arkkitehtuuria. Ajalle tyypillistä, edustavaa 50-lukuhenkistä arkkitehtuuria on Tampereella varsin runsaasti eri puolilla kaupunkia, erityisesti asuin- ja koulurakennuksissa.

Hyvinvointivaltion alkaessa kehittyä Tampereelle toteutettiin paljon julkisia rakennuksia **modernistiseen** arkkitehtuuriin. Yliopisto (1960) ja Sampola (1962) ovat esimerkkejä yhteiskunnan ja arkkitehtuurinkin uudistumisesta. Myös Ratinan stadion, Näsinneula ja Kalevan kirkko (1966) edustavat aikakauden julkista rakentamista ja modernismin arkkitehtuuria. Saman tyylin edustavia asuntoarkkitehtuuri-kohteita on mm. Saukonpuistossa, Kytälässä ja Amurissa.

1970-luvulla Tampere joutui tilanteeseen, jossa kaupungin kasvattanut suurteollisuus alkoi kuihtua pois. Aluksi vaikeuksiin joutui tekstiiliteollisuus ja myöhemmin mm. metalliteollisuus. Keskeiseksi kaupunkisuunnittelun teemaksi Tampereella nousi **vanhojen tehdasalueiden uusiokäyttö**. Verkatehtaan purkamisen (1976) myötä kiinnostus vanhojen rakennusten säilyttämiseen kasvoi ja onnistuneista uudiskäyttökohteista tuli sittemmin kaupungille tärkeä identiteettitekiä.

Asuntorakentamisessa lähiöille ominainen, arkkitehtuuriltaan enimmäkseen varsin vaatimaton **elementtirakentaminen** tuli rakennustavaksi myös Tampereen keskustassa 1970-luvulla.

Tammelassa ja Amurissa vanha puukaupunki uusiutui kerrostalovaltaisiksi asuntoalueiksi liki kokonaan.

Kaupan rakentaminen oli erityisen vilkasta 1960-luvulta 1980-luvulle. (Centrumin, Stockmannin ja Sokoksen tavaratalot sekä Suomen ensimmäinen kauppakeskus Koskikeskus). Omalla tavallaan huomionarvoinen on Suomen ensimmäinen pysäköintitalo P-Anttila. 1980-luvulla tuli arkkitehtuuriin **postmodernistinen tyyli**, jonka piirteitä on esimerkiksi Tampere-talon arkkitehtuurissa. Muutoin tyyliuunnan edustajia Tampereen keskustassa on varsin vähän.

Sen sijaan viime vuosikymmenien merkittävimpiä arkkitehtuuri-ilmiöitä Tampereella olivat 1990-luvun lopulla käynnistyneet Finlaysonin, Tampellan ja muiden **teollisuusrakennusten uudelleen käytön ja täydennysrakentamisen** hankkeet. Tärkeä arkkitehtuuritapahtuma oli **Asuntomessut** vuonna 1990, joilla esiteltiin Tammelan korjaus-, täydennys- ja uudisrakentamiskortteleita, Terästalo ja Lapinniemen kehräämön rakennettu kylpylän ja asumisen kokonaisuus.

Vuosituhanen taite

1900-luvun ja 2000-luvun molemmin puolin Tampereen keskustaa on **täydennysrakennettu** enimmäkseen kortteleiden sisäisin ratkaisuin. Joukossa on rakennettuun kulttuuriympäristöön hyvin sopeutuvia täydennys- ja uudiskohteita (esim. Tammelassa, Juhannuskylässä, Armonkalliolla). Voikin arvioida, että sitten Tamperetta paljon muuttaneen 1970-luvun elementtirakentamiskauden tietoisuus rakennetun kulttuuriympäristön arvoista on rakentamisessa ja kaupunkisuunnittelussa huomattavasti parantunut.

Vuosituhanen taitteen tienoilta keskustassa on myös lukuisia hyvin toteutettuja eriaikaisten rakennusten **korjausrakentamiskohteita** (esim. Pyynikillä, Kalevassa, Tampellan alueella) ja esimerkillisiä restaurointikohteita (esim. Pikkupalatsi). Toisaalta vuonna 2012 on Tampereen keskustassa joitakin kulttuurihistoriallisesti erittäin merkittäviä, sijainniltaan keskeisiä rakennuksia, jotka odottavat uuden käytön löytymistä ja/tai rakennusten kunnostusta (esim. Näsilinna, Veturihalli). Huomionarosta rakennetun kulttuuriympäristön kannalta on, että koko runsaslukuinen jälleenrakennuskauden kiinteistökanta on teknisessä peruskorjauksessa ja seuraavien vuosikymmenten elementtirakennuskanta on tulossa siihen.

Merkittävä ja kokonaan uusi 2000-luvun aikakerrostuma Tampereen keskustassa on Ratinanrannan tehokas ja kaupunkimainen asuntoalue.

Erityisen merkittäviä suunnittelijoita Tampereen keskustan arkkitehtuurihistoriassa (yli 40 vuotta vanhat rakennukset): Carlo Bassi, C.L.Engel, F.L.Calonius, Georg Schreck, Lambert Petterson, Wivi Lönn, Heikki Tiitola, Birger Federley, Bertel Strömmer työpareineen, Harry W. Schreck, Jaakko, Pekka ja Antti Ilveskoski, Jaakko Tähtinen, Aarne Ervi, Timo Penttilä, Ralli ja Reima Pietilä.

3.4 Kaupunkisuunnittelu

1700-luvun loppu ja 1800-luku - puutalokaupunki ja ruutukaavoja

Tampereen ensimmäisten **1700- ja 1800-lukujen ruutuasemakaavojen** mukaiset katuverkko, puistoverkko ja korttelirakenteet ovat edelleenkin enimmäkseen olemassa keskustan kaupunkirakenteessa. Sen sijaan rakennuskanta on enimmäkseen uusiutunut.

Tampereen ensimmäinen asemakaava vahvistettiin kaupungin perustamisen yhteydessä vuonna **1779**. Kaava mitattiin maastoon seuraavana vuonna ja toimenpiteen tuloksena syntyi 92 tonttia. Kaupungin väkiluku kasvoi alkuvuosina niin hitaasti, että kaavoitettu alue riitti asukkaiden tarpeisiin 1820-luvulle saakka.

C.L.Engelin vuonna **1830** vahvistetussa asemakaavassa, joka laajensi kaavoitettua aluetta länteen, korostuivat empiren suoralinjaiset ihanteet ja paloturvallisuus. Juuri paloturvallisuuden takia kaavaan piirrettiin nykyiset Hämeenpuisto ja Pyynikin kirkkopuisto.

Paloturvallisuus säilyi keskeisenä teemana pääosin puusta rakennetun kaupungin kaavoituksessa koko 1800-luvun. Kaavat noudattivat suoraviivaisen **ruutukaavan** periaatteita ja paloesteiksi rakennettiin puistokatuja. Kyttälän liittämisen jälkeen **F.L.Calonius** laati kaavan, joka jatkoi ruutukaava-aluetta Kyttälään ja Tammelaan.

1900-luku - jugendia ja puutarhakaupunki-ihanteita, funktionalismia ja rationalismia, kaupunkirakenteen uusiutumista

Vuonna **1897** vahvistettiin **Lambert Petterssonin** laatima kaava, joka laajensi kaavoitettua aluetta kaikkiin ilmansuuntiin. Petterssonin kaava merkitsi kaupunkisuunnittelullista käännettä, sillä ruutukaava pehmeni mm. Pyynikinrinteellä ja Armonkalliolla. **Lars Sonck** teki Pyynikinrinteelle kaavan Petterssonin kaavan pohjalta. Se ilmentää kansainvälisten **puutarhakaupunki-ihanteiden** rantautumista Suomeen. Näitä periaatteita sovellettiin myös Lapin kaupunginosan suunnittelussa.

Sonck laati uuden, Petterssonin kaavasta poikkeavan asemakaavan myös Jussinkylään vuonna 1907. Jugendhenkisessä kaavassa näkyvät Camillo Sitten kaupunkisuunnitteluihanteiden jälkivaikutukset. Umpikortteli muutti **jugendkaavojen** toteutuksessa muotoaan, mutta säilytti valta-asemansa kaupunkialueen kaavoituksessa pitkään.

Tampereen ensimmäisiä lamellitaloihin perustuvia kortteliratkaisuita on **Bertel Strömmerin** 1930-luvun lopulla suunnittelema neljän kerrostalon kokonaisuus Sorsapuiston ja Itsenäisyydenkadun välissä. Tätä luonnonvalon ja piha-alueiden merkitystä korostavaa, **funktionalististen** kaupunkisuunnitteluperiaatteiden mukaista rakennustyyppiä toteutettiin **jälleenrakennuskaudella** laajassa mitassa Kalevan kaupunginosaan. Kalevan asemakaavojen pohjana toimi arkkitehti **Birger Brunilan** 1922 laatima itäisten alueiden asemakaava.

Brunilan kaavaa ei koskaan vahvistettu, niinpä ennen sotia kaavoitettu alue päättyi Kalevan puistotiehen. Kaupinkatuun ulottuva **Elis Kaalamon** itäisten alueiden asemakaava vahvis-

tettiin 1938. Alueet Kaupinkadusta itään kaavoitettiin myöhemmin useassa vaiheessa. Kalevan asuinrakentaminen koostuu lamelli- ja tornitaloista, jotka on rakennettu pääosin 1940-luvun lopulta 1960-luvun alkuun ulottuvalla ajanjaksolla. Tiheään asutuksen vastapainoksi alueelle muodostettiin merkittäviä puisto-alueita ja puistokatuja. Funktionalistiset kaupunkisuunnitteluperiaatteet toteutuivat siten myös keskustan itäisten osien puisto- ja katuverkostossa.

1960- ja -70-lukujen asemakaavoitushistoriaa leimaavat vanhojen **puutalokaupunginosien saneeraukset**. Tampereella mm. Tammela ja Amuri uudistuivat rajusti, kun matalien puutalojen muodostamat umpikorttelit korvattiin elementtikerrostaloilla ja lähiömäisillä kortteliratkaisuilla. **1980- ja 1990-luvuilla** keskusta-alueella tulivat ajankohtaisiksi **tyhjentyneiden teollisuusalueiden suunnittelu**. Kokonaisia alueita valjastettiin uudiskäyttöihin, mutta niiltä myös purettiin rakennuksia mm. asuntotuotannon tieltä. Entisiä teollisuusrakennuksia muutettiin mm. asumisen ja palvelujen käyttöön. Nämä alueet ja rakennukset ovat erittäin merkittävä osa Tampereen nykyistä rakennettua kulttuuriympäristöä.

1900-luvun loppupuoliskolla Tampereenkin keskustan kehitykseen vaikutti yleiskaavatason maankäytön suunnittelun käynnistyminen aiemmin kaupunkikehitystä yksin ohjanneen asemakaavoituksen lisäksi. Yleiskaavoitus on korostanut keskustan strategista asemaa osana laajempaa kaupunkirakennetta. **Yleiskaavoituksen ja osayleiskaavoituksen** kautta on vaikuttettu merkittävästi rakennettua kulttuuriympäristöä koskeviin suuriin kehityspolkuihin. Tampereen keskustan rakennetun kulttuuriympäristössä yleiskaavalliset linjaukset näkyvät mm. liikenneverkko- ja rataverko- ja alueiden käyttötarkoituksissa ja myös rakennettujen alueiden säilymisessä, muuttumisessa tai uusiutumisessa.

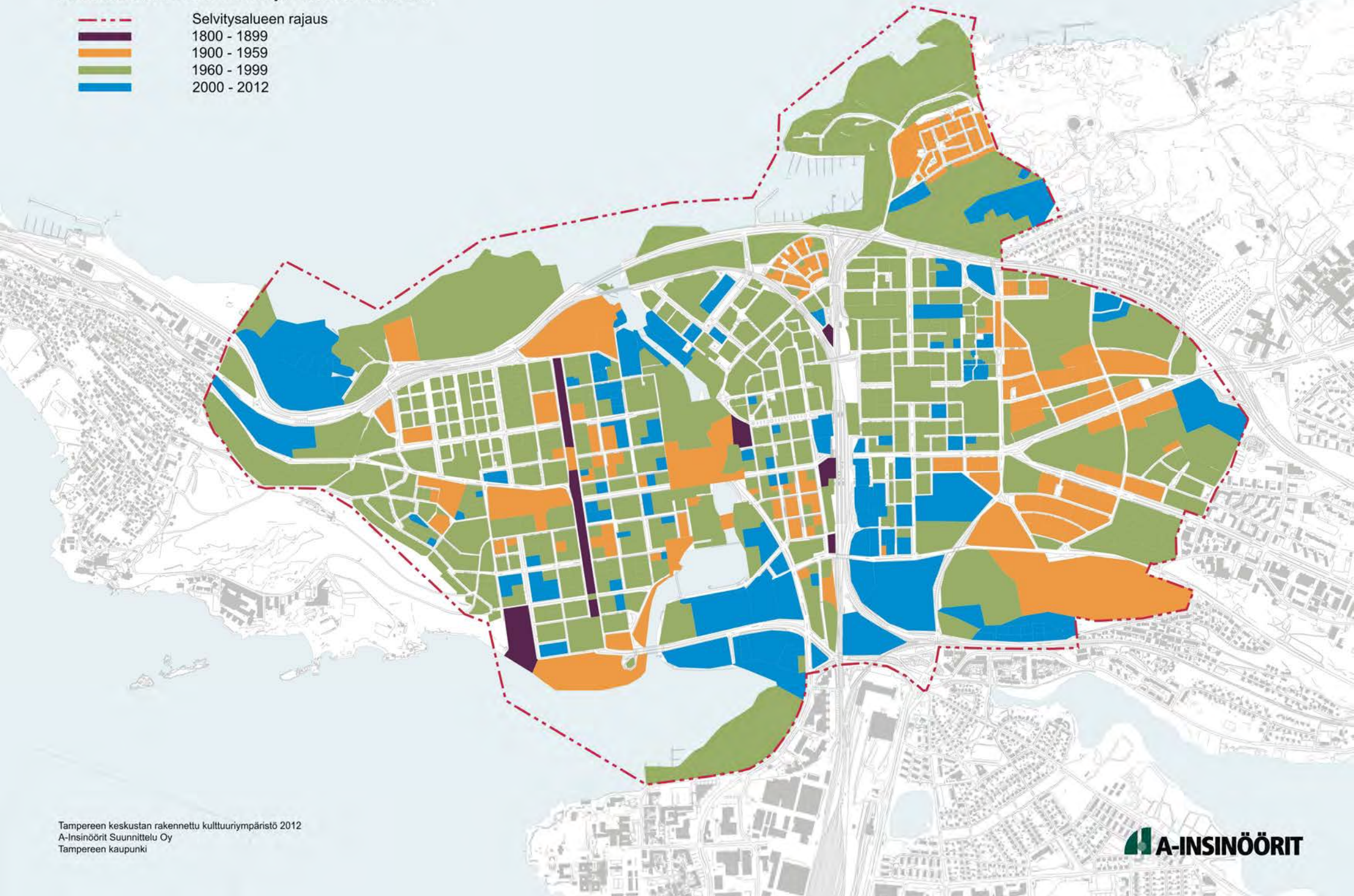
2000-luvun alku – eheyttämistä, tiivistämistä, seutuistumista

Vuosituhaten vaihteen ja 2000-luvun kaupunkisuunnittelussa on kiinnitetty huomiota mm. keskustan vajaakäyttöisten alueiden käyttöön ottoon tai uusiokäyttöön, ullakko- ja muuhun täydennysrakentamiseen, Tammerkosken rantavyöhykkeen toiminnalliseen kehittämiseen sekä liikenneympäristöjen ja niihin liittyvien alueiden kehittämiseen (pysäköintilaitokset, joukko-liikennekaupunki, kevyen liikenteen yhteydet, rantaväylän tunneli, ratapihajärjestelyt).

Tampereen 2000-luvun alun kaupunkisuunnittelussa korostuu yhdyskuntarakenteen **eheyttäminen ja tiivistäminen**, mikä näkyy keskustassakin merkittävinä tehostavina hankkeina (esim. ratapihan päälle toteutettava Keskusareena). Seudullisen yhteistyön myötä korostuu Tampereen keskustan asema koko **Tampereen kaupunkiseudun** yhteisenä ydinkeskustana.

***Kartta seuraavalla sivulla:** Voimassa olevien asemakaavojen voimaantulovuodet Tampereen keskustassa. Huomionarvoista on, että vanhimmat asemakaavat ovat peräti 1800-luvun puolelta (tumma violetti). Voimassa on runsaasti myös 1900-luvun ensimmäisen puoliskon asemakaavoja (oranssi). Suuri osa voimassa olevista asemakaavoista on 1900-luvun neljältä viimeiseltä vuosikymmeneltä (vihreä) tai 2000-luvulta (sininen). Lähtötiedot Tampereen kaupunki.*

Voimassa olevien asemakaavojen voimaantulovuodet

3.5 Liikenne

Muutokset liikkumisen verkostoissa ja tavoissa ovat ohjanneet Tampereen keskustan kaupunkirakenteen kehitystä suuresti. Kärrypolut, vesi- ja talvitiet, maantiet ja rautatiet, kadut, joukko-liikenne-, kävely- ja pyöräilykaupunki ovat toinen toistensa jatkumoa.

Tampereen keskustan nykyisessä kaupunkikuvassa liikenteen ympäristöillä on varsin näkyvä sija. Liikenteen maisemat kuuluvat Tampereen keskustan rakennettuun kulttuuriympäristöön. Oheisessa kuvassa on karkeasti hahmoteltuna ympäristön osia, joissa liikenteen voi arvioida leimaavan kaupunkikuvaa, joskus kielteisellä ja joskus myönteisellä tavalla. Joskus hyvä kaupunkikuva ja kulttuuriympäristön ominaisuudet häivytävät vilkkaan liikenneväylän häiriön ympäristökokemuksissa taustalle (Hämeenpuisto, Hämeenkatu, Rautatieasema).

Jotkut tuhansia vuosia **vanhat maa- ja vesireitit** ovat edelleen aistittavissa Tampereen rakennetussa kulttuuriympäristössä. Esimerkiksi harjuja pitkin kulkenut ja Tammerkosken ylittänyt viimeistään keskiajalla syntynyt tielinja lienee päätettäin edelleen paikoin alkuperäisillä paikoillaan. Samoin vanhoja satamapaikoja on edelleen vanhoilla sijoillaan. 1800-luvun lopulla Tampereen keskusta rakennetut **rautatiet** ovat alkuperäisellä paikallaan, joskin rautatiealue on paikoin leventynyt. Rautateiden

tulolla oli ratkaiseva merkitys Tampereen teollisuuden kehitymiselle ja kaupungin kasvulle. Ratatekniset rakenteet ovat uusiutuneet, mutta alkuperäisestä ajasta muistuttavia silta-arkkuja ja tukimuureja on edelleen jäljellä (Viinikan liikenneympäristön tienoo, Tammerkosken ratasilta, Näsinkallion pohjoiset tukimuurit, Naistenlahden teollisuusraiteiden tukimuurit vesirajassa). Henkilöliikenneasemaa lukuun ottamatta monet rataa alun perin liittyneet rakennukset ovat vaihtaneet käyttötarkoitustaan (esimerkiksi, Tullikarmari, PMK:n talo, nykyinen Satamatoimisto).

Erityisesti jo kertaalleen rakentuneiden kaupunginosien halki 1900-luvun lopulla linjatut uudet autoliikenteen **valtakunnalliset väylät** ovat hämärtäneet rakennetun ympäristön yhtenäisyyttä. Tästä paras esimerkki on useissa vaiheissa rakennettu Paasikiven – Kekkosen tie, joka erotti kaupunkikeskustan järvestä ja pirstoi Petsamon kaupunginosan ja Litukan siirtolapuutarhan kahteen osaan. Tampereen tärkeistä **joukkoliikenteen terminaleista** rautatieaseman ja keskustorin sijainti ja kulttuurinen merkitys on kaupunkikuvassa keskeinen, kun taas linja-autoasema on kaupunkikuvassa huomaamattomampi. Joukkoliikenteen pysäkeillä ja reiteillä on suuri kulttuurinen merkitys, mistä esimerkkinä Hämeenkatu kauttaaltaan. Hämeenkatu on edelleen Tampereen kulttuurisesti merkittävin kävely-ympäristö, vaikkakin siihen liittyvät puistojen, kävelykatujen ja pyöräreittien ympäristöt ovat kehittyneet lähistöllä.

Monet nykyisin oudoilta tuntuvat ja muusta ympäristöstään poikkeavat katujen suunnat ovat seurausta kaupunkirakenteesta ja **liikenneverkossa tapahtuneista muutoksista**. Alun perin kokonaan toisenlaiseen miljööseen tai asemakaavasommitelmaan kuuluneet kadunpätkät ovat jääneet rikastuttamaan nyky-ympäristöä herättämällä kysymyksiä. Tästä on esimerkki muusta katuverkosta linjaukseltaan täysin poikkeava Petsa-

monkatu eteläisessä Petsamossa Paasikiven-Kekkosentien eteläpuolella.

Eriaikaisiin liikenteen ympäristöihin liittyy Tampereen keskustassa useita kymmeniä **silloja**. Ne kuuluvat olennaisesti tamperelaisen kaupunkikuvaan ja kulttuuriympäristöön. Tammerkosken vanhat sillat ja myös muutamat maa-liikenteen sillat kuuluvat rakennetun ympäristön arvokkaisiin kohteisiin (kuvassa keltaisella). Tampereen kaupunkikuvassa sillat ovat usein näköalapaikkoja tai porttikohtia maisematilasta toiseen.

Kuvat: Liikenteen kulttuuriympäristöjä Mustassalahdessa. Yhä höyrylaiva- ja muuta liikennettä palveleva satama ja Porin radan tukipenkereitä Näsikallion rinteissä. (2012)

3.6 Kaupunginosat ja kaupungin osat kulttuuriympäristössä

Ominaispiirteistä ja identiteetistä

Keskustan rakennettua ympäristöä jakavat **maantieteellisiin osiin** Tammerkoski, rautatie, Hämeenkadun - Itsenäisyydenkadun akseli, Paasikiven - Kekkosen tie sekä monet, usein puistomaiset pääkadut. Viralliset kaupunginosien rajat, kaupunkikuvan vaihtelu ja ihmisten kokema kaupunginosaidentiteetti eivät aina vastaa toisiaan.

Monilla Tampereen keskustan kaupunginosilla on selkeitä **ominaispiirteitä**. Nämä voivat perustua esimerkiksi toiminnallisiin tai sosiaalisiin rakenteisiin, mutta myös esimerkiksi kaupunkikuvaan tai historiaan. Kaupunginosan tai osa-alueen **identiteetti** voi muodostua useista seikoista, joista rakennettu ympäristö on yksi. Kaupunginosien tai alueiden omaleimaisuutta ja **keskinäistä erilaisuutta** voi pitää Tampereen keskustan rakennetun kulttuuriympäristön arvokkaana ominaispiirteenä.

Joidenkin Tampereen kaupunginosien omaleimaisuus perustuu **kaupunkikuvalliseen ja ajalliseen yhtenäisyyteen**. Rakennetun ympäristön eheys on suurimmillaan silloin, kun asemakaavat, yksittäisten rakennusten arkkitehtuuri on suunniteltu ja toteutettu suunnilleen samanaikaisesti. Mitä parhaimpia esimerkkejä tästä ovat Pyynikki, Kaleva ja Lappi.

Monissa muissa kaupunginosissa asemakaavat ja rakennukset on suunniteltu ja/tai toteutettu pitkän aikavälin kuluessa. Vaikka kaupunkirakenne ja rakennuskanta olisivat uusiutuneet mo-
neenkin otteeseen, saattaa kaupunkikuva olla hyvinkin harmo-

ninen. **Ajallisesta monikerroksisuudesta** on tullut ympäristöä rikastuttava piirre esimerkiksi ydinkeskustassa Tammerkosken molemmin puolin, Juhannuskylässä, Armonkalliolla ja Kyttälässä. Kaupunkikuva on melko yhtenäinen, vaikka rakennuskanta on tosiasiaa hyvinkin moniaikaista. Tiiveys häivyttää yksityiskohtien erilaisuuden. Hyvä asemakaava kokoo eriaikaiset, eri korkuiset, materiaaleiltaan ja arkkitehtuuriltaan erilaiset rakennukset yhtenäisen oloiseksi kaupunkikuvaksi.

Aivan oma lukunsa Tampereen kaupunginosista ovat **rakennuskannaltaan uusiutuneet** Tammela ja Amuri, jotka ovat muuttuneet matalasta puukaupungista korkeiden kerrostalojen kaupunginosiksi ja joista Tammelaan liittyy lisäksi teollisuuden historiaa. Sekä Tammelan että Amurin katuverkossa ja kevyen liikenteen verkosta on luettavissa alkuperäinen asemakaava, ja puutalojen rippeitä on hajanaisesti jäljellä siellä täällä. Rakennuskanta edustaa rakentamisajankohtiensa elementtituotantoa, enimmäkseen vailla erityistä kunnianhimoa rakennusten arkkitehtuurin suhteen. Tästä ristiriidasta ja pirstaleisuudesta huolimatta nämäkin kaupunginosat ovat asukkaidensa rakastamia ja niillä on vahva identiteettinsä. Tammelassa identiteettiä rakentavat tori ja puutalokaupunginosat. Amurin mielenkiintoinen erikoisuus ovat 1900-luvun alun umpikortteliasemakaavan toteutuneet rakennuskannaltaan 50-luvun henkiset asuinkorttelit.

Kaupunkikuvaltaan omaleimaisten ja rajoiltaan selkeiden kaupunginosien lisäksi Tampereen keskustassa on osia, jotka jäävät kulttuuriselta identiteetiltään hieman **vaikeasti hahmotuviksi**. Syynä voi olla maisemarakenteen, kaupunkirakenteen tai liikenneverkon raju muutos, joka on eristänyt alueen itsenäiseksi saarekkeekseen tai irrottanut sen alkuperäisestä kaupunkikuvallisesta kokonaisuudestaan. Esimerkkejä tästä ovat Kekkosen tien eteläpuolelle jääneet Petsamon osat, Terveystien oppilaitoksen alue Kalevanharjun eteläpäässä ja osa Onkinniemeä.

Toisaalta kaupunkirakenteellinen ja/tai liikenteellinen **ympäristömuutos** on joskus synnyttänyt myös yllättäviä, viihtyisiksi koettuja ja rakennuskulttuuriltaan moniarvoisia kokonaisuuksia. Tällainen on esimerkiksi Saukonpuisto ympäröivine kortteleineen, missä rakennusajat ja –tavat vaihtelevat suuresti, mutta käyttäjän näkökulmasta muodostuu maantieteelliseltä rajaukseltaan selkeä ja kulttuuriympäristönä erittäin vivahteikas ja hieno kaupunkikuva.

Nimistöstä

Paikannimet ovat osa ympäristön kulttuurisia ominaisuuksia. Tässä käsitellään lyhyesti ja yleisellä tasolla vain kaupungin osien tai alueiden nimistää, ilman historiallisia tai etymologisia taustoja, liittyen lähinnä alueiden identiteettiin. Tampereella kaupunginosista ja/tai kaupungin osista käytetty nimistö, niihin ihmisten mielikuvissa liittyvät maantieteelliset rajaukset, kaupunginosien viralliset rajat, historialliset ja kulttuuriset ominaisuudet ja kaupunkikuva eivät aina käy yksiin.

Monikaan tamperelainen ei puhu Kaakinmaasta, Nalkalasta tai Liisankalliosta. Sen sijaan kaikki tietävät esimerkiksi Tammelan, Amurin ja Kalevan. Moni tietää suunnilleen missä on Kytälä ja Tampella, mutta harva tietää niiden viralliset rajat. Kaikki Saukonpuistossa asuvat tuskin tietävät olevansa kaupunginosassa XXI, Petsamo.

Kokonaan oma kysymyksensä on, mitä kukin tamperelainen tai siellä vieraileva tarkoittaa ilmaisulla **Tampereen keskusta**.

Hallinnolliset kaupunginosat

Puhekielisiä paikannimiä

Esimerkkialueita

Viistokuvat seuraavilla sivuilla havainnollistavat rakennetun ympäristön ja kulttuuriympäristön alueellista vaihtelua Tampereen keskustassa. Alueet ovat esimerkkejä kaupunkikuvaltaan, kulttuuriympäristöltään ja identiteetiltään erilaisista alueista: tiivis ydinkeskusta Kyttälässä, vihreä Pyylikki, rakennuskannaltaan uusiutunut Tammela, teollisuusalueesta asunto- ja palvelualueeksi muuttunut Lapinniemi, yhtenäisesti ja nopeasti rakennettu Kaleva. Alueiden synty- ja kehityshistoria on vaikuttanut ratkaisevasti niiden nykyiseen kaupunkikuvaan ja kulttuuriympäristöön. Kaikki kuvat ovat vuodelta 2010.

Viistokuvien esimerkkialueet

Esimerkkialue 1. Kyttälä

Esimerkkialue 2. Pyylikki/Kaakinmaa/Eteläpuisto/Klingendahl

Esimerkkialue 3. Tammela

Esimerkkialue 4. Lapinniemi

Esimerkkialue 5. Kaleva.

Esimerkkialue 1. Kytälä. Tammerkosken ja rautatien välissä oleva kaupunginosa likimain Rongankadulta etelään. Kytälä-nimen rinnalla puhutaan keskustasta. Keskustan toiminnallista ydintä ja tiivistä kaupunkimaista rakennetta. Rakennuskannaltaan uudempaa kaupunkiympäristöä kuin toiminnallisesti miltei vastaava Tammerkosken länsipuoli. Viikkaimpia osia Rautatieasema ja Hämeenkatu. Asemakaavoitettiin rautatien tultua kaupunkiin. Sitä ennen vapaamuotoinen kylämäinen korttelirakenne, jota edelsi maaseutu aika tilakeskuksineen.

Esimerkkialue 2. Pyynikki / Kaakinmaa / Eteläpuisto / Klingendahl. Pyhäjärveen laskeutuvalla Pyynikinharjun liepeellä oleva vehreä kaupunkiympäristö. Keskusta-asumista, entinen tehdas ja sairaala, kulttuuritoimintoja, urheilualueita, puistoja ja puistokatuja. Moniarvoinen arvokas rakennettu kulttuuriympäristö, jonka nykyinen käyttöaste vaihtelee kortteleittain. Paikannuksessa ihmisten käyttämä nimistö vaihtelee asiayhteyden mukaan.

Esimerkkialue 3. Tammela. Rautatien itäpuolella oleva kaupunginosa, jolla erittäin vahva kaupunginosaidentiteetti. Eteläreunaa lukuun ottamatta selkeä maantieteelliset rajat myös tamperelaisten puhekielisessä nimityksessä. Historiassa kenkä- ja muuta teollisuutta, joiden rakennuksia jäljellä ja uusiokäytössä. Elementtirakentamisen kaudella uusiutunut puukaupunkikortteleiden asemakaavaan. Identiteetin kulmakivenä Tammelan tori.

Esimerkkialue 4. Lapinniemi. Keskustan pohjoisin tehokkaasti rakennettu alue Tampellan kuuluneella entisellä teollisuusalueella. Entisessä kehräämörakennuksessa kylpylä ja asuntoja, läheisyydessä uutta asuntorakentamista. Näsijärven maisemat ja julkiset rannat, joista osa venesatamakäytössä. Ulkoilijoiden kauttakulkualue, talvis-aikaan kävelyreitti Siilinkarille. Naistenlahden pohjukassa monumentaalinen kaukolämpölaitos ja vieressä Rauhaniemen sairaala. Lyhyessä ajassa muotoutunut alueidentiteetti.

Esimerkialue 5. Kaleva. Sotien jälkeisen jälleenrakennuskauden suuri monumentti Tampereella ja Suomessa. Erittäin yhtenäinen kaupunkikuva, jossa kuitenkin arkkitehtonista vaihtelua alueen eri osissa. Selkeät pääkadut ja keskellä laaja puistovyöhyke, jonka reunoilla mm. kouluja ja dominanttina muuta rakennuskantaa uudempi Kalevan kirkko. Funktionalistisen kaupunkisuunnitteluperiaatteiden mukaisesti ilmava kaupunkirakenne, mutta silti selkeästi rajautuvat katutilat. Erittäin vahva kaupunginosaidentiteetti, joka historiallisen ja sosiaalisen taustan lisäksi perustuu kaupunkikuvalliseen yhtenäisyyteen.

3.7 Puistojen historiaa ja aikakerroksia

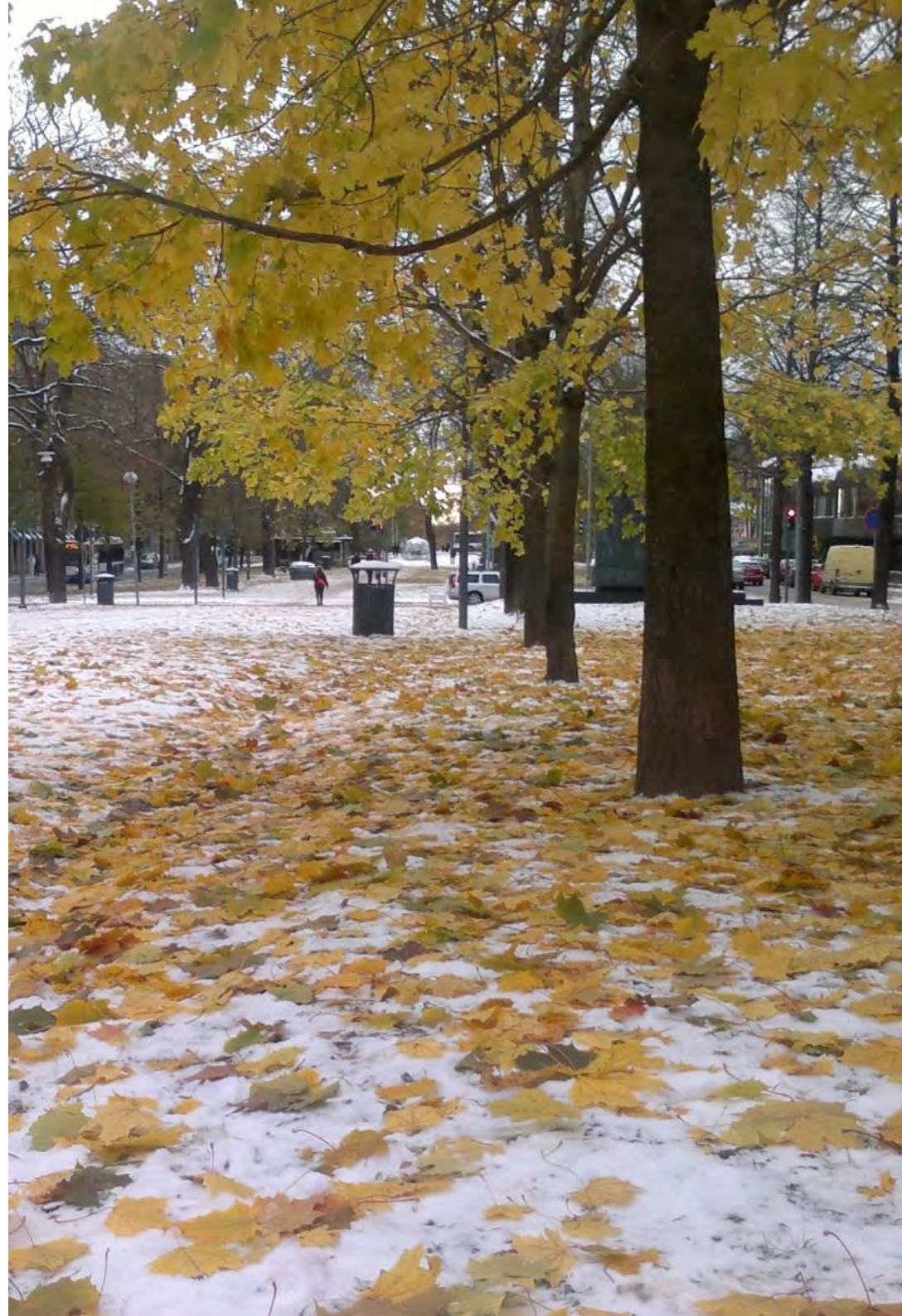
Ranja Hautamäki, maisema-arkkitehti, Tampereen kaupunki

Keskustan puistojen vaiheet

Tampereen keskustan puistoverkon pääpiirteet hahmottuivat asemakaavoissa 1800-luvun aikana, mutta viheralueiden suunnittelu ja rakentaminen jatkuivat 1930-luvun loppuun. Puistoverkoston merkittävimpinä piirteinä ovat kosken varren vihernauhat sekä Hämeenpuiston järveltä järvelle ulottuva puistoakseli päätteen. Toinen huomattava akseli on Hämeenpuistolle poikittainen Hämeenkadun bulevardi kirkkopuistoineen. Ydinkeskustaa laajemman alueen ja Kalevan viheralueet hahmottuivat pääosin 1950-luvun loppuun. 1960-luvulta alkaen keskustan puistoverkostossa on tapahtunut lähinnä pieniä täydennyksiä.

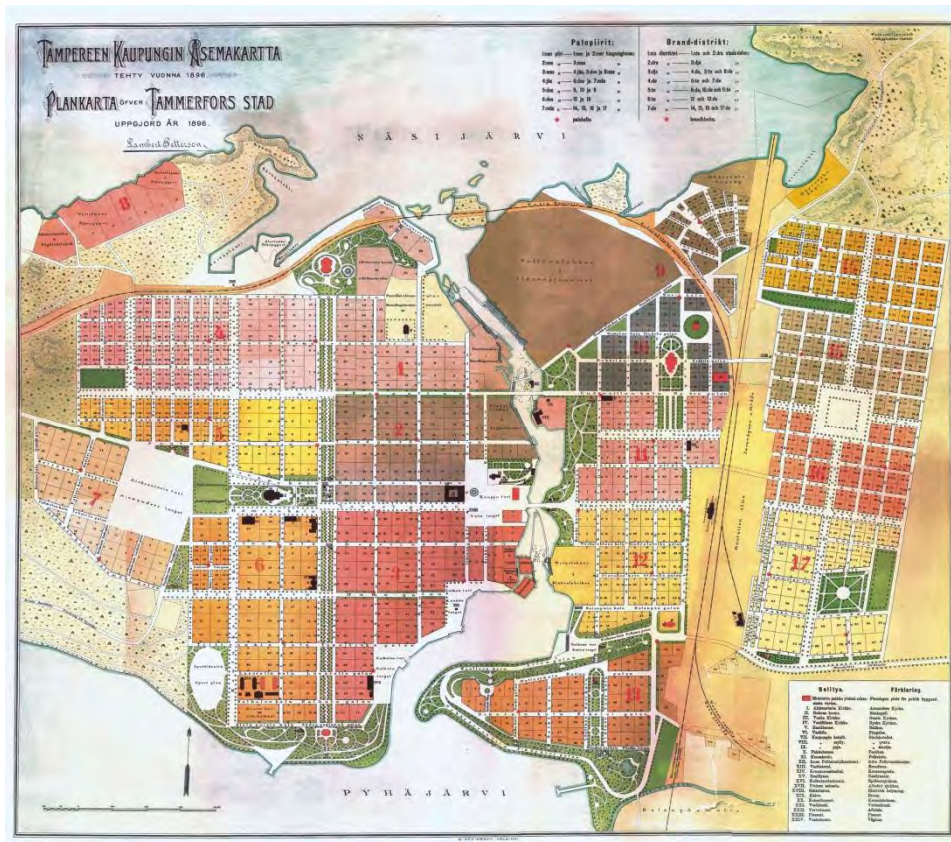
Keskustan puistoverkon aikakerrokset voidaan jakaa tyylihistorian perusteella kuuteen tarkastelukauteen. Oheisessa kuvauksessa on pyritty nostamaan esille kunkin aikakauden tyypilliset piirteet sekä arvokkaat kohteet. Selvitys keskittyy suunniteltuihin puistoihin ja niiden toteutusajankohtiin. Selvyyden vuoksi puistojen nimissä on käytetty nykyisiä nimiä.

Kuva oikealla: Alun perin paloesteenäkin toiminut Hämeenpuisto on Tampereen keskustan merkittävimpiä ja vanhimpia rakennettuja puistoja. (2012)

Kartta vasemmalla: Lambert Pettersonin laatima asemakartta vuodelta 1896. 1800-luvun loppuun mennessä hahmottuivat ydinkeskustan puistoverkoston keskeiset piirteet: koskenvarren puistonauha ja Hämeenpuiston ja Hämeenkadun akselit. (Tampereen kaupunginarkisto)

Kartta alla: Puistoverkostoa kuvaava kartta vuodelta 1948. Karttaan on merkitty vihreällä olevat puistot, keltaisella rakentumassa olevat ja oranssilla suunnitteilla olevat puistot sekä punaisilla palloilla keinujen paikat. (Tampereen puistotoimen arkisto)

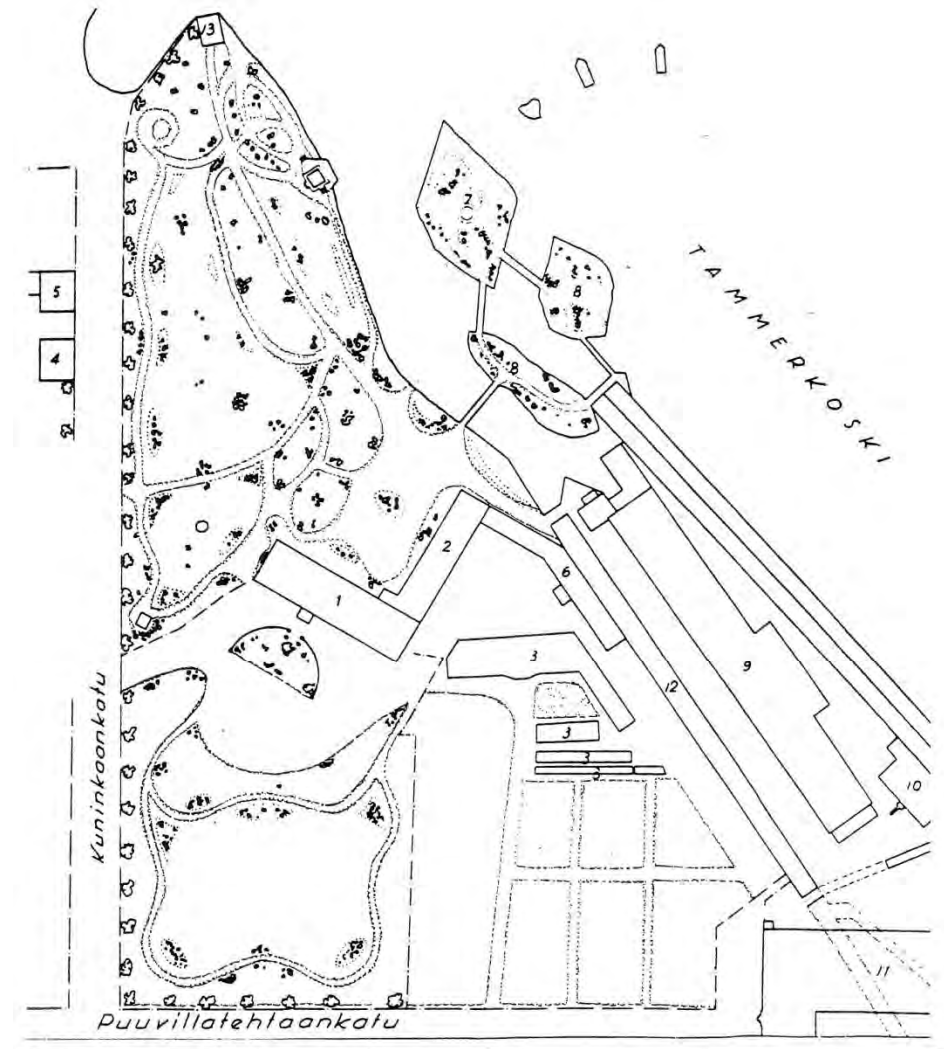

Ajanjakso ennen vuotta 1890 – varhaiset maisemapuutarhat, empiren kaupunki-istutukset

Ensimmäiseksi puistomaiseksi alueeksi voidaan luonnehtia Pyynikin hautausmaata. Hautausmaan tien varrelle tehtiin tietävästi ensimmäiset yleiset istutukset säätyläisten aloitteesta vuonna 1813. Kaupungin ensimmäinen varsinainen julkinen puisto rakentui nykyisen vanhan kirkon ympärille 1820-luvulla. Toinen varhainen viheralue syntyi Wilhelm von Nottbeckin asuinrakennuksen ympärille 1840-luvulla. Hämeenpuiston esplanadi sai hahmonsäilytyksensä asemakaavassa vuonna 1830. Puiston toteutus aloitettiin kaupungin ensimmäisen kaupunginpuutarhurin Gauffinin johdolla vuonna 1870 ja jatkui 1900-luvun alkuun asti. Saman aikakauden viheralueena voidaan pitää myös uutta Kallionkankaan hautausmaata, joka otettiin käyttöön vuonna 1881.

Keskustan varhaisista viheralueista ei ole säilynyt suunnitelmia. Ainoa tarkempi puiston rakenteita sisältävä kartta on Wilhelm von Nottbeckin yksityispuutarhaa esittävä kartta vuodelta 1866. Piirroksen perusteella puistossa on aikakaudelle tyypillisiä, yksityisen maisemapuutarhan piirteitä: saaria, kaartuvia käytäviä ja huvimajoja. Aikakauden julkiset puistot - vanhan kirkon puisto ja Hämeenpuisto - ovat luonteeltaan empiren kaupunki-istutuksia, joilla on ollut paitsi esteettinen, myös käytännöllinen merkitys mm. paloturvallisuuden edistäjinä. Puut ryhmiteltiin riveihin ja käytäväverkosto sommiteltiin geometriseksi.

Kartta oikealla: Wilhelm von Nottbeckin puiston kartta vuodelta 1866. Tehtaanjohtajan yksityispuutarhalle olivat tunnusomaisia maisematyylin mukaiset kaartuvat käytävät, huvimajat ja tekosaaret. (Tampereen historiallinen seura, Tutkimuksia ja kuvauksia IV, 1950)

Karttapiirros Nottbeckin rakennuksista ja puistosta.
Kartta v:ltä 1866.

1. Päärakennus. 2. Palveluskunnan rakennus. 3. Kasvihuoneet.
4. »Kuskin» asunto. 5. Kanala. 6. Puutarhurin asunto. 7. »Kotkan-
- kallio». 8. Saaria. 9. Varasto. 10. Valimo. 11. Kehräämö.
12. »Puutarhakanava». 13. Venevaja.

Kuva yllä: Paloesteeksi suunniteltu Hämeenpuiston kuusirivinen puukujanne 1900-luvun alussa on tyypillinen empiren geometrinen kaupunki-istutus. (Vapriikin kuva-arkisto)

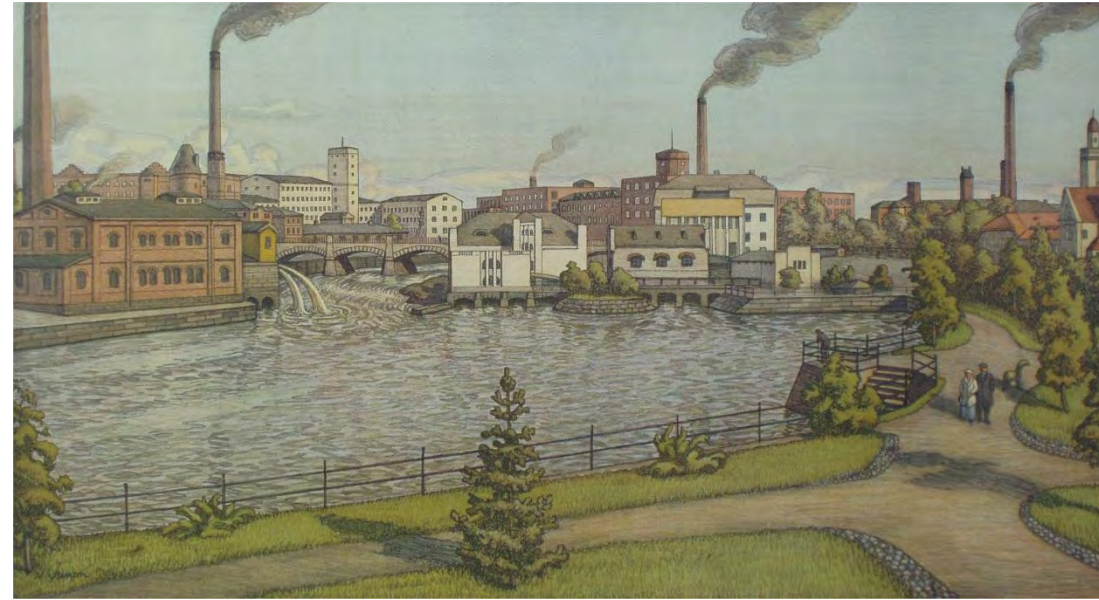
Ajanjakso 1891-1920 – maisemapuistot, kirkkojen edustapuistot ja puistokadut

Vuosisadan vaihde on Tampereen keskustan puistoverkon merkittävin ajanjakso. Tänä aikana syntyivät Koskipuisto, Verkatehtaanpuisto ja Työnpuisto. Koskenvarren puistonauhan ohella toinen huomattava puistokohde on Näsinpuisto. Puistoverkon luojana oli Gauffinin jälkeen virkaan astunut kaupunginpuutarhuri Onni Karsten. Myös uudet julkiset rakennukset - Aleksanterin kirkko ja Tuomiokirkko saivat ympärilleen puiston. Aleksanterin kirkkopuisto valmistui 1800-luvun lopulla Gauffinin viimeisimpänä työnä. Tuomiokirkkopuisto valmistui vuonna 1912. Samoihin aikoihin rakennettiin myös Tammelan Osmonpuisto.

Aikakauden puistoissa on maisematyylin tyypillisiä piirteitä: kaartuva käytäväverkosto, vapaamuotoisia puuistutuksia ja näköalapaikkoja. Koskenvarren puistoissa hyödynnettiin koskimaisemaan avautuvia hienoja näkymiä ja luotiin kauniisti linjattuja kävelyteitä sekä viihtyisiä oleskelupaikkoja. Puistot loivat yhdessä tehtaitten kanssa Tampereen tunnetuimman kaupunkinäköymän, joka nimettiin myöhemmin kansallismaisemaksi.

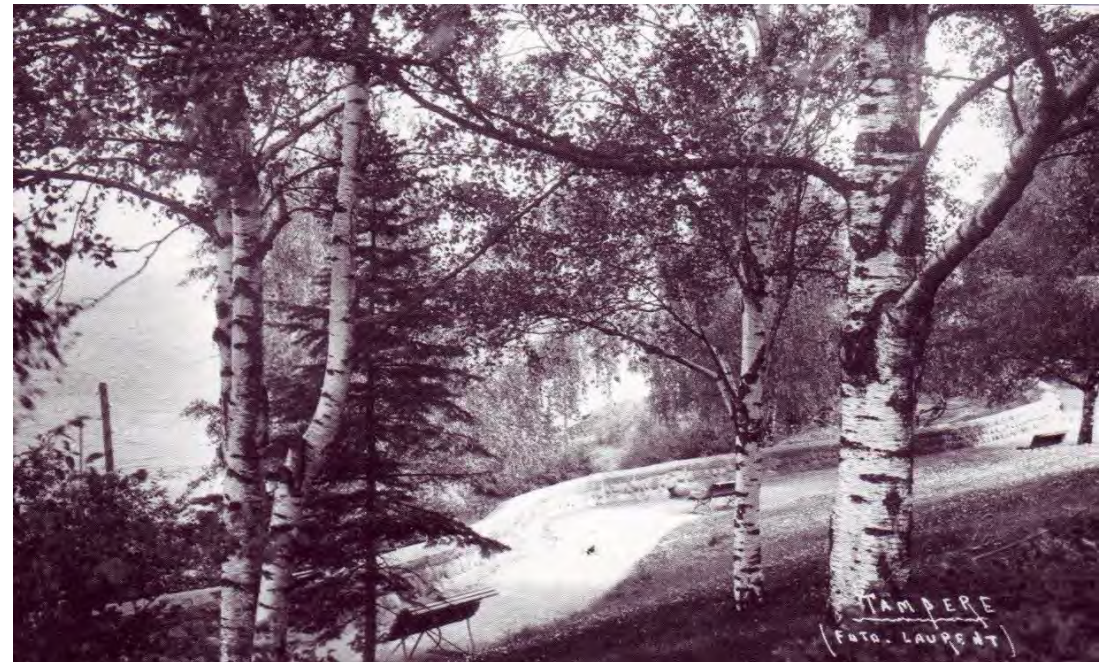
Koskenvarren puistonauhan ohella toinen huomattava aikakauden puisto on Hämeenpuiston päätteen muodostava Näsinpuisto. Puisto on hieno esimerkki 1800-1900-lukujen vaihteen maisematyyllisestä näköalapuistosta, nk. mäkipuistosta, jota edustavat Näsinpuiston ohella myös Turun Vartiovuori ja Helsingin Tähtitorninmäki. Puisto perustettiin kalliolle, josta avautui upea näkymä Näsijärvelle. Näkymiä hyödynnettiin puiston käytäväverkoston ja näköalapaikkojen suunnittelussa. Samoja mäkipuiston suunnitteluperiaatteita sovellettiin myös Tammelan Osmonpuiston suunnittelussa.

Tuomiokirkon ja Aleksanterin kirkon puistot suunniteltiin merkittävien julkisten rakennusten edustapuistoiksi, ja niissä käytettiin muotopuutarhoille ominaisia symmetrisiä aiheita ja koristeistuksia. Vuosisadan vaihteessa rakentuivat myös keskustan huomattavimmat puistokadut: Hämeenkatu, Satakunnankatu, Koulukatu, Kortelahdenkatu ja Satamakatu. Kosken itärannalle toteutettiin lisäksi Rongankadun, Tammelan puistokadun ja Väinölänkadun istutukset.

Kuva oikealla ylhäällä: Vihtori Ylisen koulutaulu 1920-luvulta, jossa on esillä kansallismaiseman keskeiset piirteet: tehtaat, koski ja puistot. (Ranja Hautamäki)

Kuva oikealla alhaalla: Näsinpuisto aikakauden mäkipuistona, jossa ympäristöön avautuvat näkymät olivat tärkeässä asemassa. (Vapriikin kuva-arkisto, Laurent)

Ajanjakso 1921–1945 – muotopuutarhat, funktionalismin ympäristöt

Tampereen ydinkeskustan puistoverkosto sai lopullisen hahmonsa 1930-luvun loppuun mennessä. Puistojen suunnittelijoina toimivat pääasiassa Karsten ja Viljo Tarko, joka aloitti kaupunginpuutarhurin virassa vuonna 1936. Kirjastonpuistoon rakennettu uusi kirjastotalo sai ympärilleen istutuksia ja aukion. Hämeenpuiston eteläiseksi päätteeksi rakennettiin Eteläpuiston muotopuutarha. 1930-luvulla koskiuomaa kavennettiin, Koskipuisto leveni ja sai mannermaisen rantapromenadin geometrisine istutuksineen. Myös Kirjastonpuiston ranta kunnostettiin osaksi koskimaisemaa ja yhtenäistä kaupunkikuvaa, jota korostivat edustavat valaisimet ja istutukset. Puistojen ja tehtaiden ohella koskimaiseman merkitystä vahvistivat myös julkiset rakennukset.

Muita aikakaudelle tyypillisiä muotopuutarha-aiheita on taidemuseon ympärille rakentunut Taidemuseonpuisto, aseman viereen rakentunut Posteljoonipuisto ja Tammeripuisto. Kalevan puistotie muodosti juhlanan puistokatusommitelman, jonka toisena päätteenä oli Kaupin sairaala ja muotopuutarha ja toisena päätteenä Kalevan kentän urheilualue. Aikakauden muotopuutarhoille olivat ominaisia geometriset käytävosommitelmat ja istutukset, mm. leikatut pensasaidat sekä koristeistutukset.

1930-luvulta lähtien muotopuutarhatyö muuttui funktionalismin myötä pelkistetyimmäksi ja puistot saivat uusia toimintoja, mm. leikkipaikkoja ja kenttiä. Emil Aaltosen puiston eteläosaan ja Kirjastonpuiston teollisuudelta vapautuneelle alueelle rakennettiin isot pelikentät. Parhaiten funktionalismin puiston toiminnallista sisältöä kuvaa Sorsapuisto, jossa lasten leikkikentät ja lintutarha olivat keskeisessä asemassa. Vuonna 1938 valmistunut Sorsapuisto oli viimeinen laaja keskustapuisto ja ensimmäi-

nen moderni kaupunkipuisto, jossa toiminnot nousivat keskeiseen asemaan aiemman kävely- ja katselufunktion rinnalle.

Kuva yllä: Sorsapuiston funktionalistinen puisto, jossa leikkipaikat ja lintutarha olivat tärkeä osa puistokokonaisuutta. Vasemmassa alakulmassa nykyisen Tampere-talon paikka. Keskellä ylhäällä puiston tapaan funktionalistisia kaupunkisuunnitteluperiaatteita noudattava Bertel Strömmerin suunnittelema asutokortteli, jonka pihat avautuvat etelään ja puiston suuntaan. Sen takana niin ikään samoilla korttelisuunnitteluperiaatteilla asemoidut Kalevan tornit. (Veijo Ranniston postikorttikokoelma)

Kuva seuraavalla sivulla: Eteläpuiston muotopuutarhatyylinen pääte 1930-luvun viisikuvassa. Myös muut keskustan puistot ja puistokadut erottuvat kuvassa hyvin. (Vapriikin kuva-arkisto, Veljekset Karhumäki)

Ajanjakso 1946–1970 – modernit puistot

Sotien jälkeisen ajan huomattavimmat viheralueet syntyivät Kalevan kaupunginosaan, joka toteutti funktionalismin tavoitteita: väljyyttä ja vehreyttä. Viheralueet suunniteltiin osaksi kaupunkirakennetta ja syntyi useita hienoja aluekokonaisuuksia: 1950-luvulla rakentuneet Saukonpuisto, Litukanpuisto ja Tarkonpuisto sekä 1960-luvulla toteutuneet Liisanpuisto ja Kiovanpuisto. Kaupunginosan pääkaduiksi rakennettiin Teiskontien ja Sammonkadun puistokadut. Koskenvarren puistonauhaa jatkettiin Nalkalantorin viheralueilla ja leikkipaikalla.

Aikakauden viheralueilla näkyi funktionalismin toiminnallisuus ja erityisesti leikkipaikkojen sekä pelikenttien vakiintuminen osaksi puistosuunnittelua. Uutta sisältöä leikkipuistoihin toivat mm. Nalkalantorille sijoitettu oikea laiva ja Saukonpuiston lentokone. Litukanpuistossa ja Saukonpuistossa Ronganojan laakson maisemalliset piirteet hyödynnettiin taitavasti puistorakentamisessa. Julkisia viheralueita täydensivät lisäksi asuinkortteleiden avarat puistomaiset pihapiirit. Myös Kalevan kirkon ympärille rakentunut Liisanpuisto on esimerkki onnistuneesta maisemakokonaisuudesta, jossa Liisankallion luontainen männikkö otettiin osaksi puistoa. Aikakauden viheralueille on tyypillistä myös kasvillisuuden monipuolinen käyttö sekä hienot yksityiskohdat esimerkiksi veistosten sijoittamisessa puistoihin.

Kuva yllä: Saukonpuisto on osa Kalevan kaupunginosaan elimellisesti kuuluvaa viherverkkoa. Puistossa oli 1960-luvulla oikea lentokone lasten leikkejä varten. (Vapriikin kuva-arkisto, Kangas)

Ajanjakso 1971–1990

1970-luvulta lähtien puistorakentaminen on keskittynyt esikau-punkialueelle. Keskustassa uusia puistoja toteutettiin vain muu-tama ja samalla käynnistyi vanhojen keskustapuistojen perus-kunnostus. Puistojen suunnittelusta vastasivat pääasiassa Ahti Pakarinen ja Reijo Huppunen. 1970-luvun alun huomattavimmat uudet viheralueet ovat Soukkapuisto, Kalevan keskuspuisto ja Sotkanpuisto. 1980-luvun viheralueista laajimmat ovat Väinö Linnan puisto, Osmonpuiston itäosa ja Viinikanlahden puisto. Sotkanpuisto ja Väinö Linnan puisto liittyivät Amurin kaupun-ginosan uudistamiseen ja leikkipaikkaverkoston rakentamiseen. Soukkapuistoon Armonkallion viereiselle täyttöalueelle raken-nettiin leikkipaikan ja kentän lisäksi lampi, joka toimi puiston maisemallisena kohokohtana. Aikakauden puistoille oli ominais-ta erityisesti leikkipaikkojen ja toimintojen korostuminen. Puis-toihin rakennettiin pieniä leikki- ja oleskelupaikkoja, jotka rajat-tiin istutuksin ja maastonmuodoin. Avariens maisematilojen si-jaan pyrittiin pienipiirteisyyteen ja vaihtelevuuteen.

Ajanjakso 1991-

Kaupunkirakenteen tiivistymisen myötä uusia puistoja on ra-kennettu keskusta hyvin vähän, ja voimavarat ovat keskitty-neet olevien viheralueiden peruskunnostukseen. Kunnostuksen painopistealueina ovat olleet leikkipuistot ja vanhat keskusta-puistot, joiden peruskorjauksessa on vahvistettu puistojen histo-riallista luonnetta.

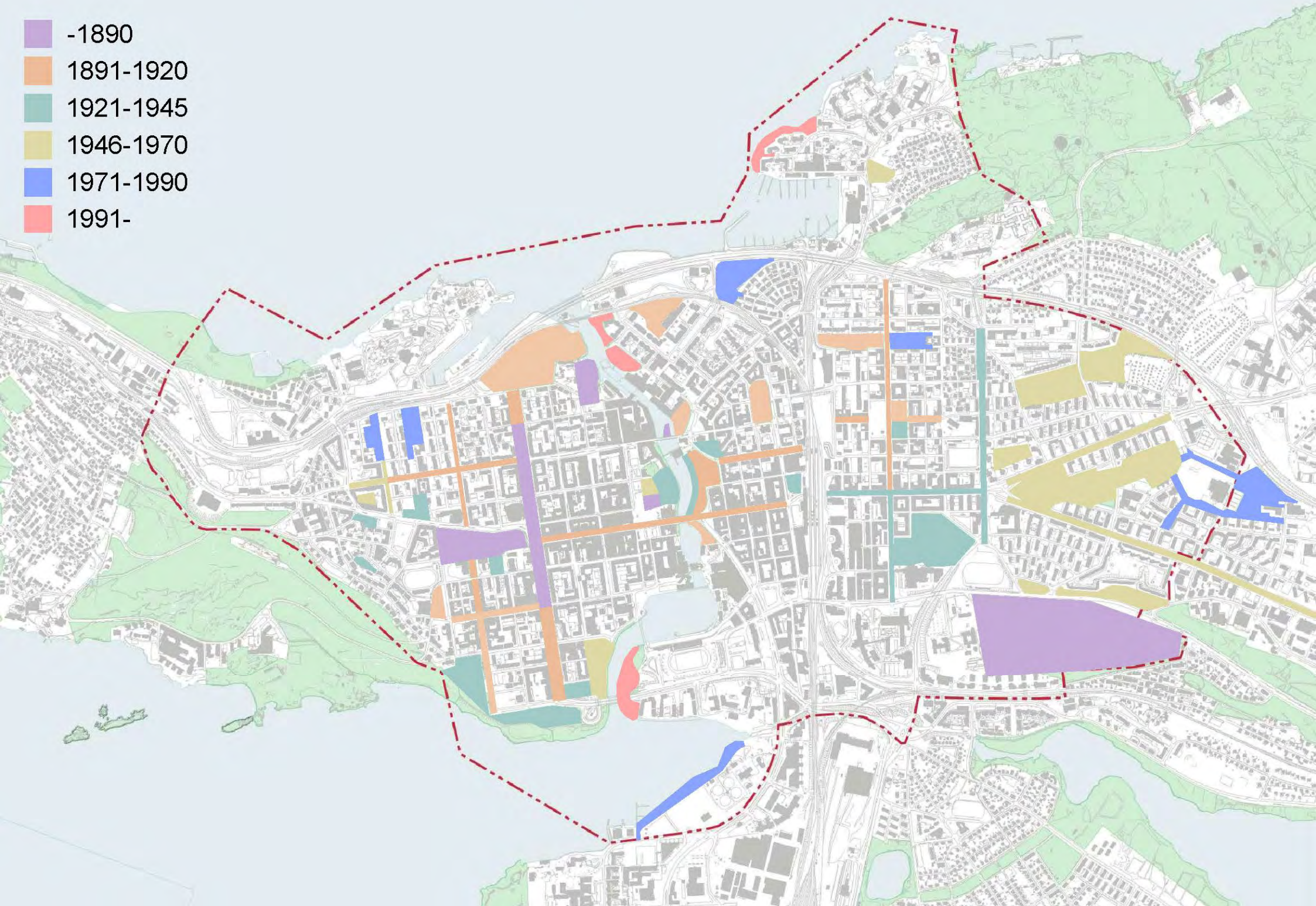
Aikakauden keskeisiä uusia viheralueita ovat Tampellan uudelle asuinalueelle rakennetut Otto Gustafssonin ja Aleksandra Silta-sen puistot sekä Ratinan viheralueet, jotka syntyivät Ratinan-rannan uuden asuinalueen ja Laukonsillan myötä. Puistot täy-

dentävät johdonmukaisesti kosken varren rantapromenadien verkostoa. Uudet alueet ovat luonteeltaan voimakkaasti raken-nettuja urbaaneja tiloja, joissa on käytetty runsaasti kivirakentei-tä.

Kuva yllä: Tampellan alueen uusi rantapuisto, Otto Gustafssonin puisto, joka jatkaa koskenvarren puistonauhaa. (Ranja Hautamäki)

Kartta oikealla: Tampereen puistot ja puistokadut ajanjaksoittain. Jaksotus vastaa tekstin jaottelua. (Tampereen kaupungin suunnittelupalvelut 2012).

4. Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012

4.1 Valinta- ja rajausperusteet

Tampereen keskustan arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen valikoima 2012 on näkemys arvokkaina rakennettuihin kulttuuriympäristöinä kehitettävistä alueista ja kohteista. Aivan perinteisen rakennuskulttuurin selvityksen lisäksi lähestymistavassa on mukana kaupunkimaisemallinen näkökulma ja rakennetun kulttuuriympäristön käyttöarvo osana kaupunkiympäristöä.

Arvokkailla rakennetuilla kulttuuriympäristöillä tarkoitetaan sekä rakennettuja miljöitä (alueita) että yksittäisiä rakennuksia (kohteita). Tämän selvityksen painopiste on **alueissa** ja **yli 40 vuotta vanhoissa** rakennetuissa ympäristöissä. Alueiden ulkopuolelle jäävät yksittäiset rakennukset esitetään tarvittaessa kohteina. Alueet voivat olla keskenään tai osittain päällekkäisiä. Alueeseen voi kuulua useita osakohteita. Alueiden sisällä voi olla osa-alueita tai rakennuksia, jotka eivät ole kulttuurihistoriallisesti arvokkaita, mutta jotka on rajattu mukaan historiallisen tai maisemallisen kehityksen takia. Alueiden sisällä olevia erityisen merkittäviä yksittäisiä rakennuksia ja muita kohteita on merkitty aluekorttien kartoille. Tämän osalta alueiden välillä on vaihtelua tarkkuustasossa, koska kulttuurihistoriallisen lähtötiedon määrä ja taso vaihtelee suuresti alueittain, eikä yleispiirteisen selvityksen yhteydessä ole ollut mahdollista tunnistaa kaikkia mahdollisia uusia yksittäiskohteita.

Selvityksessä luetteloidut arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt ovat **tamperelaisittain arvokkaita**. Tämän lisäksi ne tai niiden osat voivat olla valtakunnallisesti (rky 2009, VAT) tai maakunnallisesti arvokkaita (Pirkanmaan maakuntakaava 2007).

Alueiden ja kohteiden **valinnan perusteita** ovat kulttuurihistorialliset arvokriteerit (historiallinen, rakennushistoriallinen, kau-

punkikuvallinen) ja niiden arvoperusteet. Alueiden rajaaminen perustuu niin ikään kriteeristöön.

Arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen **kriteeristö** pohjautuu yleisesti käytettyihin arvottamisperusteisiin, joiden kokoelmaa on kehitetty tamperelaisiin ja strategista osayleiskaavoitusta palveleviin tarpeisiin. Arvokriteerit jaetaan kolmeen pääluokkaan, joiden sisältöä arvoperusteet tarkentavat.

Arvokas rakennettu kulttuuriympäristö voi täyttää useita eri arvokriteereitä tai -perusteita. Mitä enemmän arvokriteereitä ja -perusteita toteutuu, sen arvokkaampi rakennettu kulttuuriympäristö on. **Historiallinen arvo** perustuu enimmäkseen tietoon. **Rakennushistoriallinen arvo** perustuu pääasiassa fyysisiin tai mitattaviin ominaisuuksiin. **Kaupunkikuvallinen arvo** perustuu ympäristön havainnointiin ja kokemuksellisuuteen. Kaikissa kolmessa arvoluokassa otetaan lisäksi huomioon kaikille yhteiset **näkökulmat**.

Näkökulmat (sovelletaan kaikissa arvoluokissa)

- tamperelainen identiteetti ja imago
- intensiteetti eli voimakkuus ja vaikuttavuus
- integriteetti eli eheys
- symbolimerkitys
- kulttuuriympäristön moniarvoisuus

Kuva edellisellä sivulla: Armonkallio on yksi kokonaan uusista arvokkaihin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin mukaan otetuista alueista. (2012)

Kulttuurihistorialliset arvot

Historiallinen arvo

- asutushistoria
- henkilöhistoria
- aate- ja sivistyshistoria
- teollisuus- ja taloushistoria
- uskomus- ja tapahistoria
- tapahtumahistoria

Rakennushistoriallinen arvo

- rakennusten ikä (vähintään n. 40 vuotta)
- arkkitehtoninen tyyli tai tyylivaikutteet
- kaupunkirakennustaiteelliset ominaisuudet
- suunnittelijan tunnettuus
- rakennustekniikka tai rakennustapa
- edustavuus ja tyyppillisuus
- harvinaisuus ja alkuperäisyys
- ajallinen yhtenäisyys tai sopusointuinen kerroksisuus

Kaupunkikuvallinen arvo

- maisemallinen sijainti
- avautuvat näkymät
- kaupunkikuvan tilallisuus
- dominantit ja reunat
- kaupungin silhuetti
- julkisuusaste ja käyttöarvo

4.2 Arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen valikoima

Arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi valikoitui selvityksessä kaikkiaan **29 aluetta**. Aluevalikoima perustuu luvussa 4.1 kuvattuun kriteeristöön, jonka arvoluokkien painotus vaihtelee alueittain. Kokonaisuutena aluevalikoima edustaa Tampereen keskustan historiallisia aikakerroksia, Tampereen keskustan rakennus- ja kaupunkirakennustaiteellisia ominaispiirteitä ja Tampereen keskustan kaupunkikuvallista vaihtelua. Se kuvastaa myös Tampereen keskustan kaupunkikehitykseen vaikuttaneita ilmiöitä.

Alueet esitellään tarkemmin **aluekorteilla**, jotka ovat selvityksen liitteenä (liite 1). Alueista osa on keskenään päällekkäisiä tai tosiaan sivuavia. Aluekohtaiset valinta- ja rajausperusteet kuvataan tarkemmin kussakin aluekortissa. Alueet eivät ole rakennus- tai muita suojelualueita, vaan strategisessa yleiskaavoituksessa ja muussa kaupunkisuunnittelussa huomioon otettavia kulttuurihistoriallisia kokonaisuuksia. Monilla alueilla on tunnistettavissa tätä selvitystä tarkemman kulttuurihistoriallisen selvityksen ja rakennusinventoinnin tarve. Ne ovat tarpeen viimeistään kun tarkempi osayleiskaavoitus, asemakaavoitus tai muu rakennettuun kulttuuriympäristöön vaikuttava suunnittelu käynnistyy.

Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012

1. Tammerkosken kaupunkimaisema
2. Tammerkosken teollisuusympäristöt
3. Keskustorin ja Koskipuiston kaupunkimaisema
4. Ratinan suvannon kaupunkimaisema
5. Hämeenkatu, Kauppakatu ja Itsenäisyydenkatu
6. Hämeenpuisto
7. Särkänniemi ja Mustalahden satama
8. Pirkankadun länsipään kaupunkimaisema
9. Pyynikin kaupunkiympäristö
10. Sepänkadun umpikorttelit
11. Pyynikin kirkkopuisto ympäristöineen
12. Eteläpuiston - Koulukadun kaupunkiympäristö
13. Juhannuskylä ja Rongankatu
14. Armonkallio
15. Naistenlahti ja Lapinniemi
16. Koukkuniemi
17. Lappi
18. Kaupin sairaala
19. Tammelan rakennuskulttuurikohteet
20. Saukonmäki ja Litukka
21. Kerrostalojen Kaleva
22. Kalevan puistoakseli ja julkiset rakennukset
23. Sorsapuisto ympäristöineen
24. Tullin alue
25. Rautatieympäristö
26. Hatanpään valtatie ympäristö
27. Tampereen yliopisto
28. Kalevankankaan ympäristö
29. Onkiniemi

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998

Vuoden 2012 aluerajauksien ulkopuolelle jäävät seuraavat Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 – selvityksen yksittäiset kohteet. Numerointi viittaa selvitykseen ja karttaan (punaiset numerot). Muut vuoden 1998 –selvityksen kohteet näkyvät mustina pisteinä ilman numeroa.

23. Hämeen Pohjan talo / Pantintalo
48. Asunto-osakeyhtiö Näsilinnankatu 33a
51. Asunto-osakeyhtiö Satamakatu 8
52. Kiinteistöosakeyhtiö Satamakatu 7
57. Puuseppientalo
73. Koulukadun päiväkotit
122. Ev.lut. seurakuntien diakoniakeskus
123. Saalem-seurakunnan talo
138. Ososentalo
307. Leijona-Pukineen talo
329. Otavallanhovi

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen keskustan arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012 (vihreät alueet, numero viittaa luetteloon, tarkempi esittely liitteen 1 aluekor-teilla) sekä niiden ulkopuolelle jäävät Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 –selvityksen kohteet (punaiset kohdeneliöt, numero viittaa alkuperäiseen luette-loon).

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

- Selvitysalueen rajaus
- Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012 (nrot 1 - 29)
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998
- - mustat alueiden 2012 sisällä
- - punaiset alueiden 2012 ulkopuolella, nro viittaa alkuperäiseen luetteloon

4.3 Arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen valintaperusteet

Seuraavilla sivuilla esitellään kootusti ne keskeiset valintaperusteet, joiden perusteella kukin arvoalue on valittu Tampereen keskustan arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon 2012. Sarakkeilla RKY 2009 ja MKK 2007 viitataan valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen luetteloon (Museovirasto 2009, VAT) ja Pirkanmaan maakuntakaavaan (ympäristöministeriön vahvistama 2007). Symboli "x" tarkoittaa, että alue on kokonaisuudessaan maakunnallisella (MKK 2007) tai valtakunnallisella (RKY 2009) arvoalueella. Symboli "o" taas viittaa siihen, että osa alueesta sisältyy maakunnalliseen tai valtakunnalliseen arvoalueeseen. Näiden lisäksi alueet voivat kuulua Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990 –luetteloon.

Luettelossa käytetyt lyhenteet

RKY 2009	= Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009 (RKY 2009, VAT)
MKK 2007	= Pirkanmaan maakuntakaava 2007
x	= sisältyy kokonaisuudessaan RKY 2009- tai MKK 2007 -arvoalueeseen
o	= sisältyy osittain RKY 2009- tai MKK 2007-arvoalueeseen

kortti	alue	valintaperuste	RKY 2009	MKK 2007
1	Tammerkosken kaupunkimaisema	Tampereen synty-, teollisuus- ja kehityshistoriasta kertova vaikuttava kaupunki- ja koskimaisema. Kulttuurihistoriallinen avainmiljö ja kaupunkikuvallinen maisemadominantti. Kertoo alkuperäisestä luonnonmaisemasta, historiallisesta ajasta ja kaupungin synnyttäneestä teollisuushistoriasta.	o	
2	Tammerkosken teollisuusympäristöt	Tampereen kehityshistorian ja kaupunkikuvallisen identiteetin avainmiljö. Eurooppalaisen teollisuushistorian ilmentymä, jolla kansallinen ja kansainvälinen merkittävyys. Käytöltään uusiutuneiden teollisuusalueiden tunnetuin kokonaisuus Tampereella ja Suomessa.	o	
3	Keskustorin ja Koskipuiston kaupunkimaisema	Tampereen hallinnollinen, kaupunkikuvallinen, toiminnallinen ja historiallinen ydin. Kaupungin tärkeimmät tori ja puistot sekä merkittävimmät julkiset rakennukset. Keskiäikaisen kylän jäänteitä ja merkittävää tapahtumahistoriaa.	o	
4	Ratinan suvannon kaupunkimaisema	Monipuolinen rakennettu kaupunkimaisema. Edelleen toimivaa teollisuutta, Tampereen kaupunkikehitystä ilmentävät Koskikeskus ja Ilves-hotelli sekä kansallinen urheilumonumentti Ratinan stadion. Kaupunkikuvallisena ytimenä Ratinan suvanto siltoineen sekä Laukontori satamineen.	o	
5	Hämeenkatu, Kauppakatu ja Itsenäisyydenkatu	Tampereen tärkeät aktiiviakselit, tuntumassa ja päätteenä historiallisesti ja arkkitehtonisesti merkittäviä rakennuksia. Kauppakatu kaupungin pääkatu sen perustamisesta lähtien 1800-luvun lopulle. Hämeenkatu kaupungin pääkatu 1890-luvulta lähtien.	o	
6	Hämeenpuisto	Tampereen keskustan merkittävin maisema-akseli ja historiallinen puistokatu. 1800-luvun kaupunki- ja puistosuunnittelun ilmentymä. Kulttuurihistoriallisesti ja arkkitehtonisesti merkittävää rakennuskantaa, kulttuuritoimintoja ja muita julkisia rakennuksia.	x	
7	Särkänniemi ja Mustalahden satama	Matkailu-, virkistys- ja imagoarvoltaan Tampereelle merkittävä kokonaisuus. Tärkeä saapumisnäky. Historiallinen ja nykyinen satamapaikka. Maisemallinen merkitys Näsijärveen liittyen. Näsinneula koko Tampereen kaupunkikuvallinen dominantti.		
8	Pirkankadun länsipään kaupunkimaisema	Kaupunkikuvallisesti tärkeä kaupunki- ja luonnonmaisema keskustaan lännestä saavuttaessa. Pyynikin harjumetsän ja rakennetun kaupunkialueen selkeä rajapinta. Tampereen maisemarakenne hyvin havainnoitavissa. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia.		o
9	Pyynikin kaupunkiympäristö	Rakennustaiteellisesti, kaupunkikuvallisesti ja historiallisesti poikkeuksellisen eheä 1900-luvun alun kaupunkiympäristö komeine toreineen ja monine merkkirakennuksineen. Asuntovaltaista kaupunginosaa leimaa klassistinen arkkitehtuuri ja Pyynikinharjun läheisyys.	o	
10	Sepänkadun umpikorttelit	Tamperelaisittain harvinaisia ja ympäristöstään poikkeavia suuria umpikortteleita. Amurin koulun ja asuntokortteleiden arkkitehtuuri edustaa enimmäkseen jälleenrakennuskauden rationalismia. Poikkeuksellinen 1900-luvun asemakaavan ja myöhemmän rakennustavan yhdistelmä.		
11	Pyynikin kirkkopuisto ympäristöineen	Historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittävä puisto, Tampereen ensimmäinen hautausmaa ja julkisten arvorakennusten ympäristö. Alueella on Hämeenkadun ja Hämeenpuiston solmukohta ja kaupunkikuvallisesti merkittävä Aleksanterin kirkko.	o	
12	Eteläpuiston-Koulukadun kaupunkiympäristö	Kulttuurihistoriallisesti monipuolinen kaupunkiympäristö Pyynikinharjun ja Pyhäjärven tuntumassa, rakennetun kaupunkialueen rajalla. Alueella mm. entiset Klingendahlin tehdas, Pyynikin Panimo ja kulkutautisairaala sekä merkittävää jugendarkkitehtuuria ja urheilualueita.	o	
13	Juhannuskylä ja Rongankatu	Asemakaavaltaan 1900-luvun alun sitteläisten kaupunkisuunnitteluihanteiden harvinainen edustaja Suomessa. Kaupunkikuvallisena dominanttina suomalaisen kansallisromantiikan keskeisiin monumentteihin kuuluva Tuomiokirkko.	o	o
14	Armonkallio	Vuoden 1890 jälkeen rakentunut Kytälän asukkaiden uusi asuinalue. Viuhkamainen korttelirakenne ratojen välissä korkealla kalliolla. Alkuperäinen puurakennuskanta on paljolti uusiutunut mutta kaupunkikuva silti yhtenäinen.		

15	Naistenlahti ja Lapinniemi	Maisemallisesti vaikuttava, kaupunkikuvallisesti rikas ja toiminnoiltaan monipuolinen kaupunkimaisemakokonaisuus. Venesatama, kylpyläksi muutettu Lapinniemen entinen kehräämö ja Tampereelle ominaista muuta teollisuushistoriaa.	o
16	Koukkuniemi	Yleisilmeeltään 1950-lukuinen sairaalaympäristö, jossa myös arvokasta vanhempaa rakennuskantaa. Näsijärven maisemat ja puistoarkkitehtuuria. Nykyisin Pohjoismaiden suurin vanhainkoti.	
17	Lappi	Rakennustaiteellisesti ja historiallisesti poikkeuksellisen yhtenäinen, idyllinen pientaloalue 1900-luvun alkupuolelta. Korkealla kallioisella mäellä miltei metsän siimeksessä. Asemakaava ja puutalovaltainen rakennuskanta ajallisesti ja kaupunkikuvallisesti harmoninen.	o
18	Kaupin sairaala	Sairaanhoidon historiaa valottava, arkkitehtonisesti arvokas puistomainen kokonaisuus. Tyypiesimerkki kaupunkirakenteen ulkopuolelle sijoitetusta keuhkoparantolasta. Massiivisen funktionalistisen päärakennuksen lisäksi 1920-luvun ja 1950-luvun edustavaa arkkitehtuuria.	
19	Tammelan rakennuskulttuurikohteet	Tammelan 1960–1980-luvuilla rajusti uudistunut kaupunginosa, keskuksenaan Tammelantori. Puukaupungin asemakaava, paikoin alkuperäistä asuntorakennuskantaa, entisiä teollisuusrakennuksia. Kaupunkikuva hajanainen, mutta kokonaisuus Tampereen kehityshistoriaa hyvin valottava.	
20	Saukonmäki ja Litukka	Arkkitehtuuriltaan edustavista, eri-ikäisistä ja tyyliltään vaihtelevista 1900-luvun asuinkortteleista sekä Litukan siirtolapuutarhasta koostuva, kaupunkikuvallisesti vaihteleva mutta silti eheä alue. Ytimenä on Saukonpuiston ja Koivikkorinteen muodostama puistoakseli.	o
21	Kerrostalojen Kaleva	Suomen edustavimpia ja laajimpia sotien jälkeisen asunto- ja kaupunkisuunnittelun arkkitehtuurikokonaisuuksia. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat piirteet liittyvät sekä asemakaava- että rakennussuunnitteluun.	o
22	Kalevan puistoakseli ja julkiset rakennukset	Kalevan kaupunginosaa halkova puistoakseli, jonka reunoilla on asuinkerrostalojen lisäksi runsaasti kouluja ja muita julkisia rakennuksia. Dominanttina on alueen muusta arkkitehtuurista poikkeava Kalevan kirkko. Selkeä puistoarkkitehtuuri funktionalistiselle kaupunkisuunnittelulle tyypillistä.	o
23	Sorsapuisto ympäristöineen	Keskustan itäisten osien merkittävimpiä puistoja, jonka reunoilla edustavaa asunto- ja muuta arkkitehtuuria eri aikakausilta. Ensimmäisiä toiminnallisia puistoja Tampereella. Maisemallinen dominantti Sorsalampi ja kaupunkikuvallinen dominantti Tampere-talo.	
24	Tullin alue	Alkujaan rautatiehen liittynyt entinen teollisuus- ja varastoalue, mikä selittää Tampereella ja suomalaisissa kaupungeissa harvinaisen katuverkko- ja korttelirakenteen. Alueella mm. entinen Tullikamari ja Attilan kenkätehdas ja funktionalistisista teollisuusarkkitehtuuria.	o
25	Rautatieympäristö	Kaupungin liikenne-, teollisuus- ja kehityshistoriaa ilmentävä kokonaisuus, joka näyttäytyy kaupunkikuvallisena ja toiminnallisena rajapintana kaupunginosien välillä. Dominanttina rautatieasema korkeine torneineen. Kaupungin rajapinnassa rautatiearkkitehtuurin ilmentymiä.	o
26	Hatanpään valtatie ympäristö	Arkkitehtuuriltaan ja avoimilta näkymiltään monipuolinen, liikenteen historiaan ja kaupungin laajenemiseen liittyvä kaupunkimaisema. Tärkeän saapumisnäkömän elementtejä linja-autoasema, ortodoksinen kirkko, 1900-luvun alun punatiiliarkkitehtuurin ja funktiorakennusten keskittymä.	o
27	Tampereen yliopisto	Suomen sivistys- ja Tampereen kehityshistoriaa ilmentävä kampusalue, jolla myös maisemallisia ja arkkitehtonisia arvoja. Yhteiskunnallisen heräämisen symboli Suomessa. Tampereen yliopiston päärakennus esimerkki aikakaudelleen tyypillisestä selkeälinjaisesta arkkitehtuurista.	
28	Kalevankankaan ympäristö	Laaja 1800-luvulla harjulle perustettu hautausmaa-alue ja siihen liittyvä arkkitehtonisesti arvokas terveydenhuolto-oppilaitoksen alue. Historiallisesti ja maisemallisesti arvokas kokonaisuus, joka ilmentää Tampereen alkuperäistä maisemarakennetta.	o
29	Onkiniemi	Alun perin teollisuushistorian muovaama, sittemmin enimmäkseen asuntoalueeksi muuttunut aluekokonaisuus Näsijärven rannalla. Arvokkaita entisiä teollisuusrakennuksia ja edustavaa 1900-luvun asuntoarkkitehtuuria.	

5. Modernin rakennus- kulttuurin kohteet 2012

5.1 Valintaperusteet

Tampereen keskustan modernin rakennuskulttuurin kohteet 2012 -luettelo on luonteeltaan täydennysinventointi, joka laajentaa vuonna 1998 julkaistua Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuurin luetteloa uuden arkkitehtuurin osalta. Mukana olevat kohteet ovat sotien jälkeiseltä ajalta ja vähintään **20 vuotta** sitten rakennettuja (noin vuosilta 1945 – 1992).

Modernin rakennusperinnön kohteet ovat luonteeltaan enimmäkseen **arkkitehtuurikohteita**, jotka ovat yksittäisiä rakennuksia tai tiiviitä rakennusryhmiä. Laajempia miljöökokonaisuuksia on mukana käsittelytavaltaan kokonaisvaltaisemman arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen luettelossa, joka on esitelty edellisessä luvussa.

Selvityksessä luetteloidut modernin rakennuskulttuurin kohteet ovat **tamperelaisittain arvokkaita**. Tämän lisäksi ne voivat olla valtakunnallisesti (RKY 2009, VAT) tai maakunnallisesti arvokkaita (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990 ja/tai Pirkanmaan maakuntakaava 2007). Erityisesti iältään nuoremmat kohteet kartuttavat arvojaan ja arvostustaan vasta aikojen saatossa. Nykykäytäntöjen mukaisesti kohteita liitetään arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloihin vasta niiden saavutettua noin 40 vuoden iän.

Kohteet esitetään rakennuksittain ilman aluerajauksia. Kohteiden **valinnan perusteena** ovat kulttuurihistorialliset **arvokriteerit** (rakennustaiteellinen, kaupunkikuvallinen, historiallinen) ja niiden arvoperusteet sekä kaikissa kolmessa arvoluokassa sovellettavat **näkökulmat**. Kriteeristö pohjautuu yleisesti käytettyihin arvottamisperusteisiin, joiden kokoelmaa on kehitetty tamperelaisiin ja osayleiskaavoitusta palveleviin tarpeisiin.

Kulttuurihistorialliset arvokriteerit jaetaan kolmeen pääluokkaan. Suurin painoarvo modernin rakennuskulttuurin kohteissa on ra-

kennustaiteellisilla arvoilla. **Rakennustaiteellisessa arvossa** korostuvat arkkitehtoniset laatuominaisuudet, mutta siinä on mukana myös rakennushistoriallisten arvojen elementtejä. **Historiallinen arvo** perustuu enimmäkseen tietoon. **Kaupunkikuvallinen arvo** perustuu ympäristön havainnointiin ja kokemuksellisuuteen. Moderni rakennuskulttuurikohde voi täyttää useita eri arvokriteereitä tai –perusteita. Mitä enemmän arvokriteereitä ja –perusteita toteutuu, sen arvokkaampi kohde on.

Näkökulmat (sovelletaan kaikissa arvoluokissa)

- tamperelainen identiteetti ja imago
- intensiteetti eli voimakkuus ja vaikuttavuus
- integriteetti eli eheys
- symbolimerkitys

Kuvat edellisellä sivulla ja oikealla: Arkkitehti Aarne Ervin Kauppa-Häme raatihuoneen kupeessa ja arkkitehti Bertel Strömmerin Vapaakirkko Puutarhakadulla ovat uusia modernin rakennuskulttuurin kohteita. (2012)

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennustaiteellinen arvo

- rakennusten ikä (vähintään n. 20 vuotta)
- arkkitehtoninen tyyli tai tyylivaikutteet
- arkkitehtoninen innovatiivisuus
- suunnittelijan tunnettuus
- kaupunkirakennustaiteelliset ominaisuudet
- rakennustekniikka tai rakennustapa
- edustavuus ja tyyppisyys
- harvinaisuus ja alkuperäisyys

Kaupunkikuvallinen arvo

- maisemallinen sijainti
- avautuvat näkymät
- kaupunkikuvan tilallisuus
- dominantit ja reunat
- intensiteetti ja vaikuttavuus
- julkisuusaste ja käyttöarvo

Historiallinen arvo

- asutushistoria
- henkilöhistoria
- aate- ja sivistyshistoria
- teollisuus- ja taloushistoria
- uskomus- ja tapahistoria
- tapahtumahistoria

5.2 Modernin rakennuskulttuurin kohteiden valikoima

Arvokkaiksi modernin rakennuskulttuurin kohteiksi valikoitui selvityksessä kaikkiaan **15 arkkitehtuurikohdetta**. Ne esitellään tarkemmin kohdekorteilla, jotka ovat selvityksen liitteenä (liite 2). Valikoima on tarkoitettu käytettäväksi rinnan Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 –luettelon kanssa, jonka sisältöä se täydentää.

Kokonaisuutena kohdevalikoima, yhdessä aikaisemmin todettujen kantakaupungin rakennuskulttuurikohteiden kanssa, kertoo tamperelaisen arkkitehtuurin olemuksesta ja kehityksestä noin vuosien 1945 – 1992 välisenä aikana. Vuoden 1998 luettelon ja tämän selvityksen esiin nostamien kohteiden kokonaisuus ei ole sekään täydellinen vaan voi täydentyä myöhemmin, kun uusia rakennuskulttuurikohteita tunnistetaan tarkempien selvitysten yhteydessä.

Kohdevalikoima perustuu luvussa 5.1 esitettyyn kriteeristöön. Mukana olevat kohteet ovat arkkitehtonisesti korkealaatuisia, rakennustekniikaltaan edistyksellisiä (esim. As.oy Terästamme-la) tai niille on muodostunut merkittävä asema tamperelaisessa kaupunkikuvassa (esim. Koskikeskus ja Ilves). Kohdevalikoiman painopiste on julkisessa rakentamisessa.

Kohdevalikoima ei ole suojeluluettelo, vaan keskeistä on ollut tunnistaa kaupunkisuunnittelua ja –kehittämistä varten tamperelaisittain selvästi arvokkaita modernin arkkitehtuurin kohteita.

Modernin rakennuskulttuurin kohteet 2012

1. Kaupungin virastotalo
2. Tampere-talo
3. Kauppa-Häme
4. As.Oy Terästammela
5. Naistenlahden voimalaitos
6. Vellamon kortteli
7. Kalevan ateljeetalo
8. Konservatorio
9. Kalevan uimahalli
10. Tampereen työväen teatteri
11. As. Oy Näsikartano
12. As.Oy Rongan tornit
13. Puutarhakadun liiketalo
14. Tampereen vapaakirkko
15. Koskikeskus ja Ilves

Kartta seuraavalla sivulla: Modernin rakennuskulttuurin kohteet Tampereen keskustassa noin vuosilta 1945–1992. Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012 –selvityksen kohteet ja Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 -luettelon vastaavan aikatazon kohteet. Kartalla sinisellä vuoden 2012 kohteet (numero viittaa luetteloon) ja punaisella vuoden 1998 –luettelon kohteet (numero viittaa alkupe-
räiseen luetteloon). Kohteista tarkempaa tietoa liitteen 2 kohdekorteilla.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 -selvityksen modernin rakennuskulttuurin kohteet (rakennusvuosi 1945 - 1992). Nume-
rointi viittaa selvitykseen ja karttaan (punaiset numerot).

38. Huberin talo
39. STS:n talo
54. Amurinlinna
61. Pyynikin uimahalli
99. Särkänniemen alue
123. Saalem-seurakunnan talo
145. Ratinan stadion
146. Ratinansilta
169. Tampereen yliopiston päärakennus
173. Kalevan kirkko
174. Sampola
177. Litukan rivitalot
178. Kalevan lastentalo
179. Pekolan kerrostalot
192. Koukkuniemen vanhainkoti
194. Sammon yhteislyseo / Sammon koulu
303. Ainanlinna
306. As. Oy Tiilispuisto
309. Pääkirjasto Metso
322. As. Oy Oma-Tupa
324. Tampereen Säästöpankin talo
326. Ravintola Koskipuisto
336. Kalevan yhteiskoulu
338. Kalevankartano / Kiinanmuuri
339. Kalevan tornit
341. Koskientien talot

Modernin rakennuskulttuurin kohteet 1945 - 1992

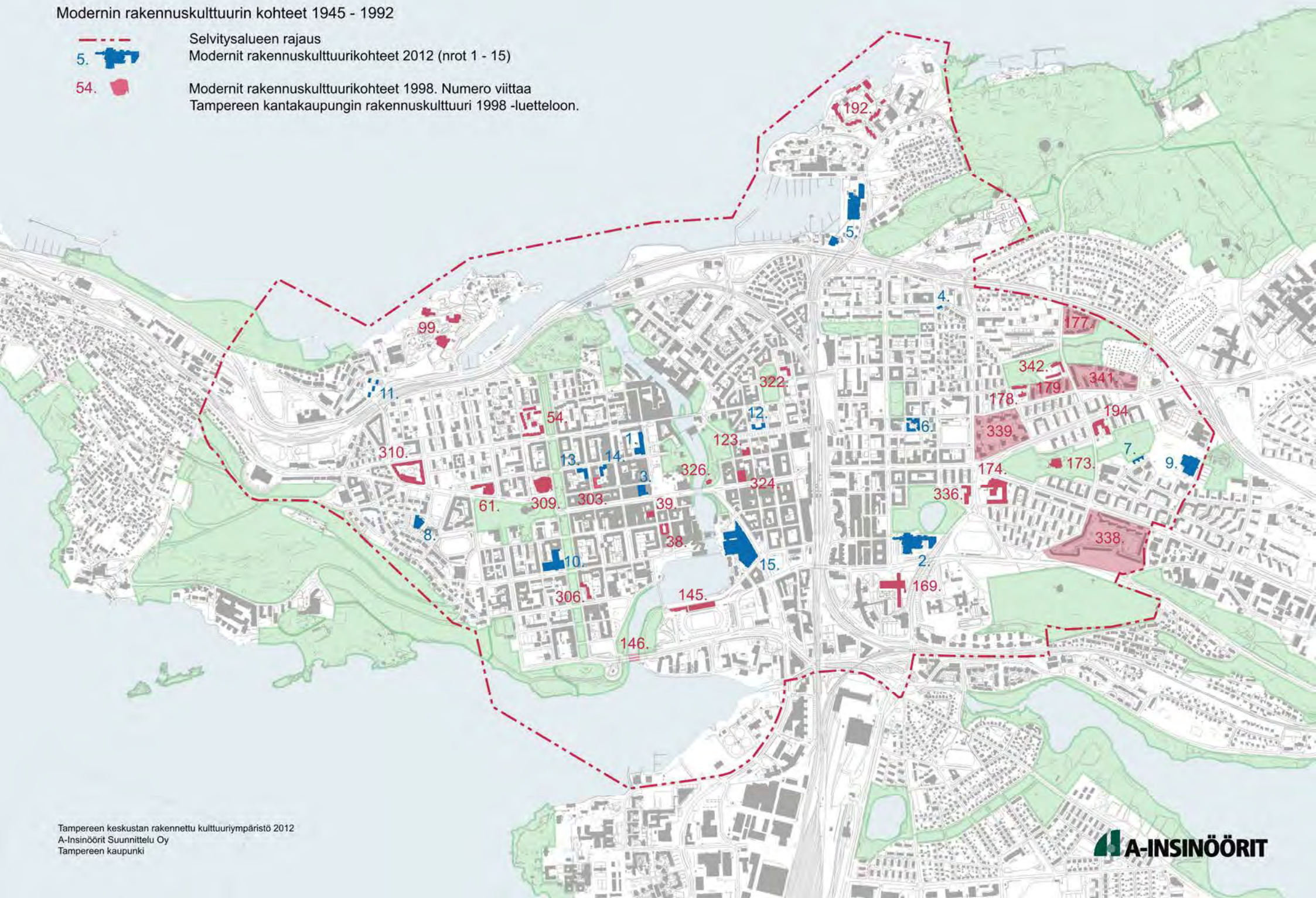

Selvitysalueen rajaus

Modernit rakennuskulttuurikohteet 2012 (nrot 1 - 15)

Modernit rakennuskulttuurikohteet 1998. Numero viittaa

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 -luetteloon.

5.3 Modernin rakennuskulttuurin kohteiden valintaperusteet

Alla olevassa taulukossa on esitetty ne arvoperusteet, joiden perusteella kukin modernin rakennuskulttuurin kohde on valittu raporttiin. Sarakkeilla RKY 2009 ja MKK 2007 viitataan valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon (Museovirasto 2009, VAT) ja Pirkanmaan maakunta-kaavaan (ympäristöministeriön vahvistama 2007). Symboli "x" tarkoittaa sitä, että kohde sijaitsee joko maakunnallisella (MKK 2007) tai valtakunnallisella (RKY 2009) arvoalueella. Näiden lisäksi kohteet voivat kuulua Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1990 –luetteloon.

Taulukossa käytetyt lyhenteet

RKY 2009	= Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009 (RKY 2009, VAT)
MKK 2007	= Pirkanmaan maakuntakaava 2007
x	= sijaitsee RKY 2009 tai MKK 2007 -arvoalueella

kortti	alue	valintaperuste	RKY 2009	MKK 2007
1	Kaupungin virastotalo	Keskustorin pohjoisosaa rajaava tyylipuhdas modernistinen hallintorakennus		
2	Tampere-talo	Postmoderni, monumentaalinen kulttuurirakennus Sorsapuistossa		
3	Kauppa-Häme	Tunnetun suunnittelijan tyylipuhdas modernistinen työ ja ajalle tyyppillistä liikerakentamisen arkkitehtuuria	x	
4	As. Oy Terästammela	Arkkitehtuuriltaan omaleimainen, postmodernistinen, rakennustekniikaltaan urauurtava asuinrakennus Suomessa		
5	Naistenlahden voimalaitos	Lapinniemen uusinta teollista kerrostumaa edustava teollisuusrakennus ja maisemallinen maamerkki		
6	Vellamon kortteli	Edustava postmodernistinen korttelikokonaisuus		
7	Tampereen ateljeetalo	Suomen ensimmäinen Helsingin ulkopuolelle rakennettu kuvataiteilijoille suunniteltu ateljeetalo	x	
8	Tampereen konservatorio	Kaupunkikuvalliselta sovitukseltaan taidokas täydennysrakennus arvokkaalla paikalla	x	
9	Kalevan uimahalli	Ympäröivään puistoon visuaalisesti ja toiminnallisesti liittyvä rakennus ja maineikkaiden arkkitehtien nuoruuden työ		
10	Tampereen Työväen Teatteri	Maineikkaiden suunnittelijoiden monumentaalinen kulttuurirakennus	x	
11	As. Oy Näsikartano	Aikansa asuntoarkkitehtuuria hyvin edustava 1950-luvun kortteli		
12	As. Oy Rongan tornit	Tyylipuhdas 1960-luvun asuin- ja liikerakennusten kokonaisuus		x
13	Puutarhakadun liiketalo	Tunnettujen arkkitehtien suunnittelema liikerakennus		
14	Tampereen vapaakirkko	Tunnetun suunnittelijan kaupunkikuvaa poikkeuksellisella arkkitehtuurillaan rikastuttava rakennuspari		
15	Koskikeskus ja Hotelli Ilves	Kaupunkikuvallisia monumenttirakennuksia ja Suomen ensimmäinen kauppakeskus		

6. Herkkyystarkastelu ja kehittämissuosituks

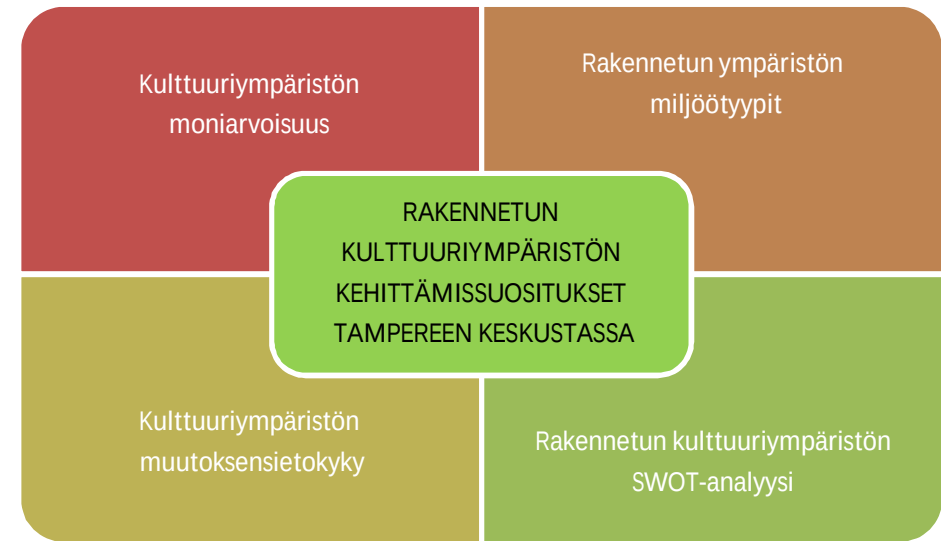
6.1 Herkkyystarkastelusta kehittämissuosituksiin

Tampereen keskustan rakennettua kulttuuriympäristöä koskevat kehittämissuosituksukset on johdettu **herkkyystarkastelun** (kappaleet 6.2 – 6.5) kautta. Menetelmä on sovitettu ensisijaisesti selvitystyön pääkäyttötarkoitusta eli Tampereen keskustan strategista osayleiskaavoitusta palvelevaksi. Tarkastelutasona on siten yleispiirteisen alueidenkäytön suunnittelun taso. Tampereen keskustan rakennetun kulttuuriympäristön herkkyystarkastelun analyttisiä osia ovat:

- Kulttuuriympäristön moniarvoisuuden arviointi (kappale 6.2)
- Tampereen keskustan miljöötyyppitys (kappale 6.3)
- Kulttuuriympäristön muutoksensietokyvyn arviointi (kappale 6.4)
- Rakennetun kulttuuriympäristön SWOT-analyysi (kappale 6.5)

Herkkyystarkastelun tuloksista johdetut **kehittämissuosituksukset** (kappale 6.6) palvelevat kaupunkiympäristön kulttuuristen piirteiden kehittämistä ensisijaisesti laajan kaupunkirakenteellisen kokonaisuuden tasolla. Strategista yleiskaavoitusta tarkemmassa yleiskaavoituksessa, osayleiskaavoituksessa ja asemakaavoituksessa on tarkennettava sekä tietopohjaa että herkkyystarkastelua.

Kuva edellisellä sivulla: Näsijärven rantojen ja maisemien saavutettavuuden, viihteyssyyden ja käytettävyyden parantaminen on kaupunki- ja kulttuuriympäristön suurista mahdollisuuksista Tampereen keskustassa. Nykyisellään Onkiniemen kalliorannat ja tamperelaisena kulttuuriympäristönäkin merkittävä Särkänniemi tuntuvat ydinkeskustaan nähden olevan kaukana, vaikka etäisyys on todellisuudessa pieni. Vilkkaalla Pääsikiven - Kekkosen tiellä ja radalla on suuri estevaikutus kaupunki- ja kulttuuriympäristössä. Liikenne-, viher- ja lähiympäristössä on kulttuuriympäristöä eheyttäviä ja sen laadua kohottavia kehittämisen mahdollisuuksia.

6.2 Kulttuuriympäristön moniarvoisuus

Luvussa 1 esitelty aiemmin tunnistettujen kulttuuriympäristöjen yhteenvetokartta näytti, että arvokkaina vanhastaan pidetyt alueet ja kohteet keskittyvät Tampereen keskustassa monin paikoin samoihin kohtiin. Vuoden 2012 selvitys laajentaa rakennetun ympäristön arvojen määrittelyä kohti kaupungin aiemmin vähälle huomiolle jääneitä reunoja, kohti kaupunkimaisemallisia ajattelua ja myös lähemmäksi omaa aikaamme ja kulttuuriympäristön käyttöön liittyviä arvoja.

Seuraavalla sivulla on koontikartta kaikista selvitystyön päättyessä tiedossa olevista Tampereen keskustan kulttuuriympäristöistä. Luvussa 1 esitellyn, kulttuuriympäristön moniarvoisuutta selvitystyön käynnistyessä kuvaavaan karttaan on täydennetty Tampereen keskustan rakennuskulttuuriselvityksen 2012 tulokset: luvussa 4 ja liitteessä 1 esitelty arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt ja luvussa 5 ja liitteessä 2 esitelty modernin arkkitehtuurin kohteet.

Koontikartta antaa hyvät eväät määrittää **kulttuuriympäristön moniarvoalueita ("kumo")**. Kulttuuriympäristön moniarvoalueiden käsite on kulttuuriympäristön tutkimuksessa ja suunnittelussa uusi käsite, joka lanseerattiin ensi kerran Pirkanmaan toisen maakuntakaavaan liittyvien ohjelmointi- ja selvitystöiden yhteydessä vuonna 2010 - 2011 (A-insinöörit Suunnittelu Oy ja Pirkanmaan liitto). Sillä tarkoitetaan kulttuuriympäristön arvotihentymiä. Käsitettä voi verrata luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeään alueeseen ("lumo").

Tampereen keskustassa intensiteetiltään ja integriteetiltään yli muiden kohoavia arvotihentymiä ovat Hämeenkadun ja Hämeenpuiston risteyksen seutu, Hämeenkadun ja Tammerkosken varret ja erityisesti niiden risteyskohta, missä ovat läsnä myös arkeologiset arvot. Lisäksi on muita tunnistettavia arvotihentymiä, mm. arvokkaiden rakennetun kulttuuriympäristöaluei-

den keskinäisissä leikkauskohdissa. Nämä ovat tunnistettavissa silmämääräisesti seuraavan sivun kartalta.

Kulttuuriympäristön moniarvoisuus vaikuttaa kulttuuriympäristön herkkyyteen ja muutoksensietokykyyn, joita voidaan käyttää työkaluina kulttuuriympäristöä koskevien vaikutusten arvioinnissa ja kehittämissuositusten laadinnassa.

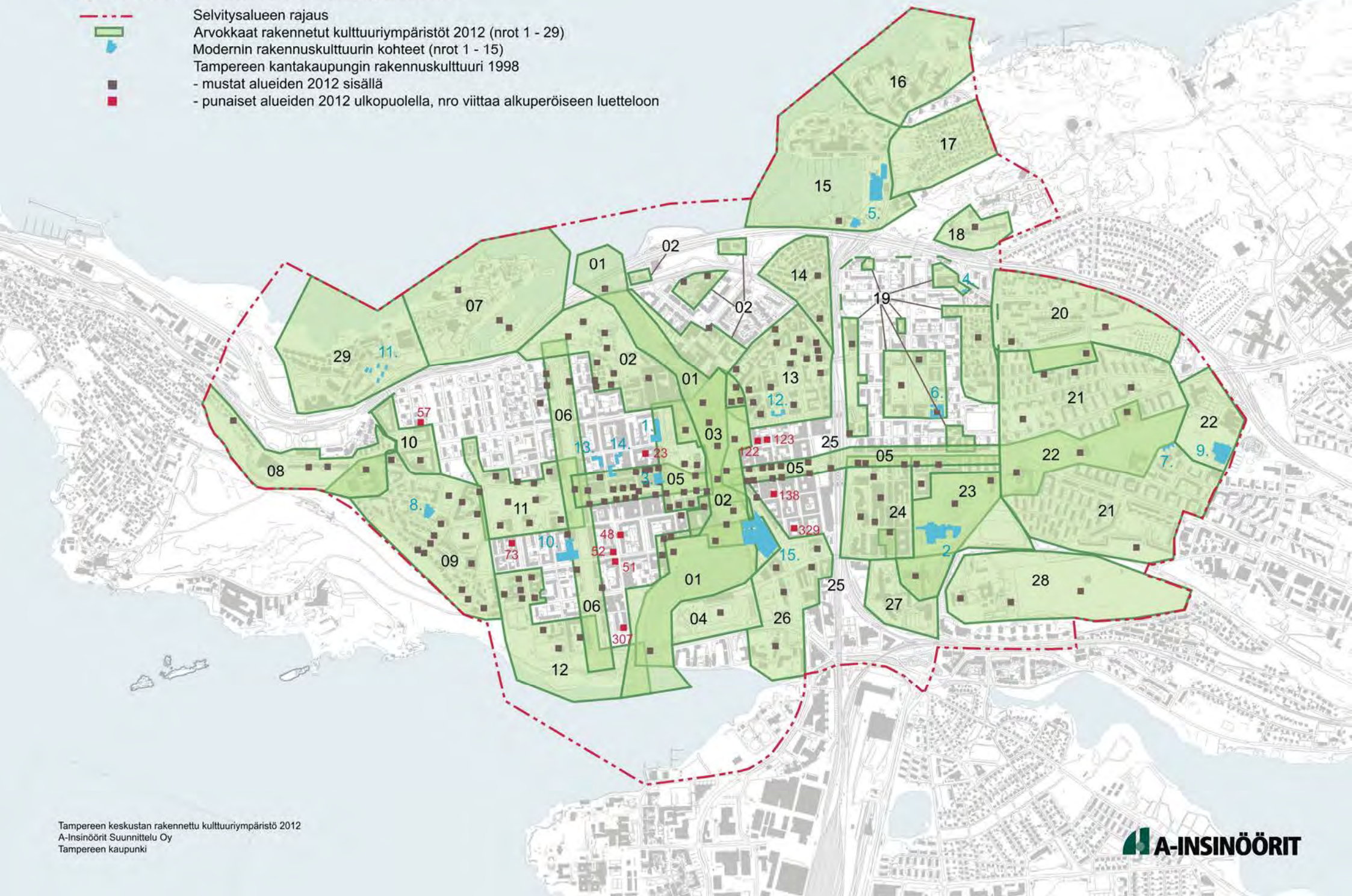
- Pääsääntöisesti kulttuuriympäristöarvojen tihentyminen ja päällekkäisyys lisää ympäristön muutosherkkyyttä ja vähentää muutoksensietokykyä, etenkin jos kyseessä ja arvioitavana on mittakaavaltaan ja vaikutuksiltaan suuri hanke.
- Yksityiskohtia koskeissa pienissä hankkeissa kulttuuriympäristön moniarvoisuus voi joskus lisätäkin muutoksensietokykyä, koska monimuotoisuus ja moniarvoisuus häivyttää pienet yksityiskohdissa tapahtuvat muutokset. Tampereen rakennetun kulttuuriympäristön historiassa on tästä lukuisia esimerkkejä. Esimerkiksi Verkatehtaan purkamisesta huolimatta Tammerkosken teollisuusympäristöt ovat edelleen kansallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

Kartta seuraavalla sivulla: Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012 ja sen arvotihentymät. Kartalla on esitetty kaikki Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 –selvityksen kohteet (mustat ja punaiset pisteet) sekä Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö – selvityksen 2012 alueet (vihreät alueet) ja modernin rakennuskulttuurin kohteet (siniset rakennukset).

Kartta sitä seuraavalla sivulla: Kulttuuriympäristön moniarvoisuus Tampereen keskustassa. Edellisten lisäksi mukana ovat kaikki aikaisemmin tunnistetut arvokkaat kulttuuriympäristöt mukaan lukien mm. muinaisjäännökset.

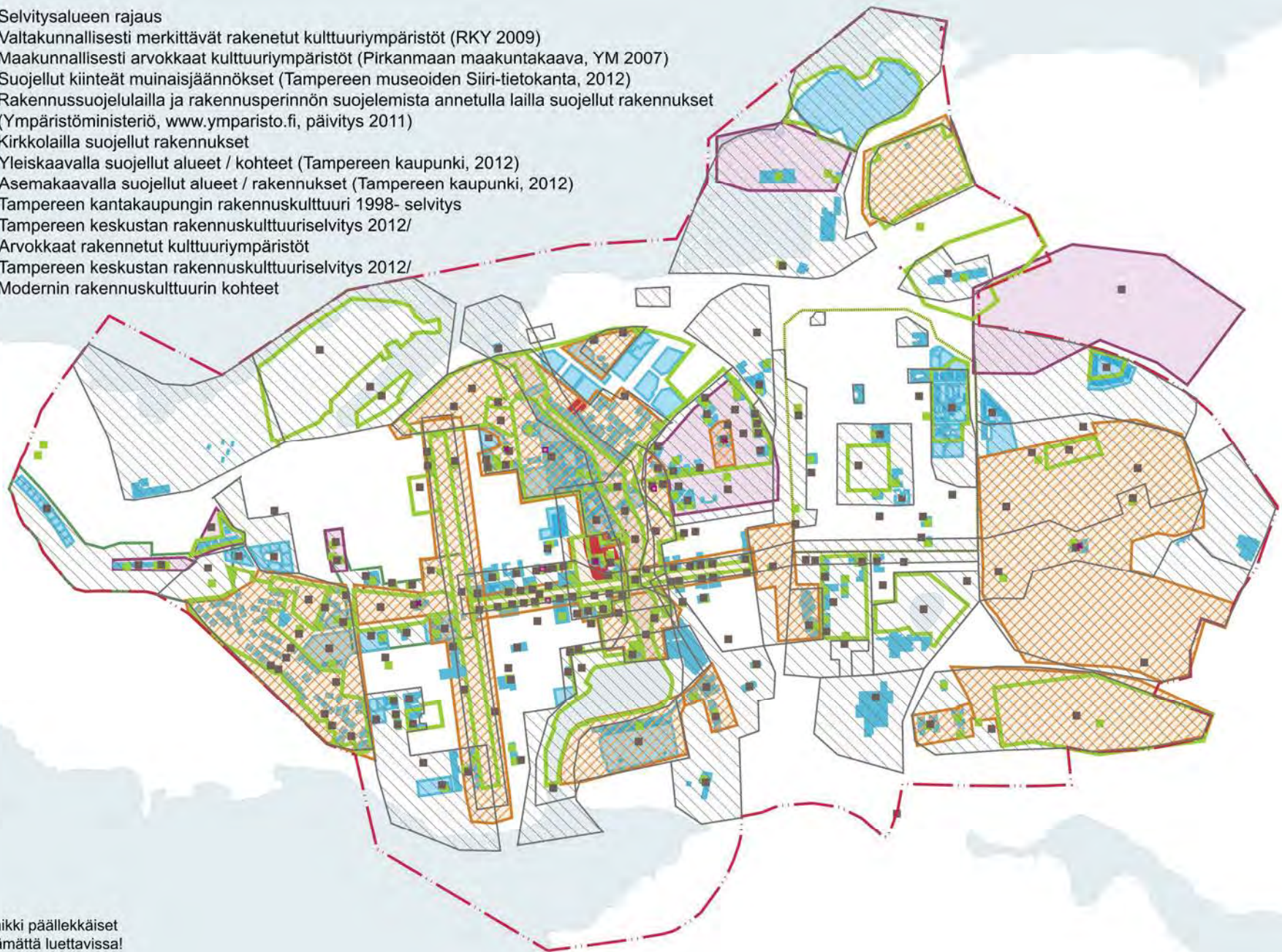
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012

- Selvitysalueen raja
- Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2012 (nrot 1 - 29)
- Modernin rakennuskulttuurin kohteet (nrot 1 - 15)
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998
- mustat alueiden 2012 sisällä
- punaiset alueiden 2012 ulkopuolella, nro viittaa alkuperäiseen luetteloon

Kulttuuriympäristön moniarvoisuus

- Selvitysalueen rajaus
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)
- Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt (Pirkanmaan maakuntakaava, YM 2007)
- Suojellut kiinteät muinaisjäännökset (Tampereen museoiden Siiri-tietokanta, 2012)
- Rakennussuojelulailla ja rakennusperinnön suojelusta annetulla lailla suojellut rakennukset (Ympäristöministeriö, www.ymparisto.fi, päivitys 2011)
- Kirkkolailla suojellut rakennukset
- Yleiskaavalla suojellut alueet / kohteet (Tampereen kaupunki, 2012)
- Asemakaavalla suojellut alueet / rakennukset (Tampereen kaupunki, 2012)
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998- selvitys
- Tampereen keskustan rakennuskulttuuriselvitys 2012/
- Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt
- Tampereen keskustan rakennuskulttuuriselvitys 2012/
- Modernin rakennuskulttuurin kohteet

Karttateknisistä syistä kaikki päällekkäiset
merkinnät eivät ole välttämättä luettavissa!

6.3 Rakennetun ympäristön miljöötyypit

Tampereen keskustan miljöötyypitys perustuu kaupunkirakenteeseen, kaupunkikuvaan, alueiden käyttötarkoituksiin, kulttuuriympäristön ominaisuuksiin ja kokemuspohjaiseen arvioon kaupunkirakenteen osien sosiaalisesta ja kaupunkikuvallisesta identiteetistä. Tyypitys on viitteellinen ja painotukset vapaamuotoisia. Miljöötyypit auttavat rakennetun kulttuuriympäristön kehittämissuositusten laadinnassa kaupunkirakenteen tasolla ja erityisesti kulttuuriympäristön käyttöarvon kehittämiseksi.

Tampereen keskustan miljöötyypit

1. **Liikenne- ja väyläympäristöt** (valkoinen)
Rautatie
Paasikiven - Kekkosen tie
2. **Entiset ja nykyiset teollisuus- ja työpaikka-alueet** (sinivioletti)
Finlayson - Tampella - Frenckell
Tako ja Kehäsaari
Lapinniemi ja Naistenlahti
Klingendahl - Nalkalanranta
Tulli
Onkiniemi
Viinikka
3. **Ydinkeskusta** (punainen)
Hämeenpuisto - Rautatieasema ja Ratina - Tuomiokirkko
4. **Asumisen alueet** (ruskea)
Kaleva
Järvensivu
Tammela
Armonkallio
Käpylä
Pyynikki
Amuri
Onkiniemi
5. **Palvelujen ja oppilaitosten alueet** (oranssi)
Särkänniemen ja Mustalahden matkailualue
Koukkuniemen alue
Kaupin sairaala- ja virkistysalue
Ylipisto
Terveystieteiden oppilaitos
6. **Rakentamattomat alueet** (vihreä)
Pyynikin rinteet
Eteläpuisto
Kaupin metsät
Kalevankankaan hautausmaa
Näsijärvi
Pyhäjärvi

Tampereen keskustan miljötyypit

Selvitysalueen raja

1. Liikenne- ja väyläympäristöt

2. Entiset ja nykyiset teollisuus- ja työpaikka-alueet

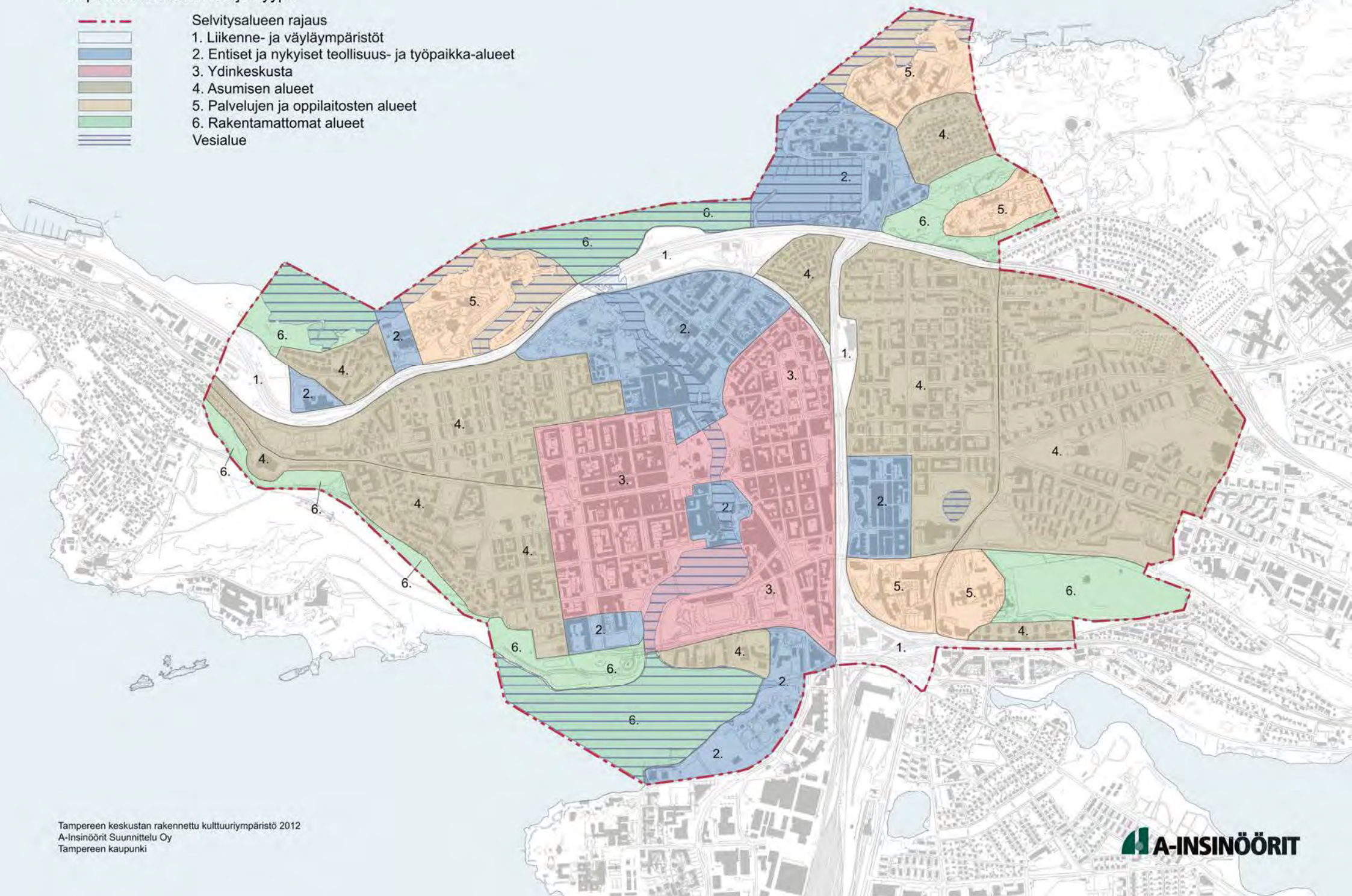
3. Ydinkeskusta

4. Asumisen alueet

5. Palvelujen ja oppilaitosten alueet

6. Rakentamattomat alueet

Vesialue

6.4 Rakennetun kulttuuriympäristön muutoksensietokyky

Arvio kaupunkirakenteen ja rakennetun kulttuuriympäristön muutoksensietokyvystä perustuu ensisijaisesti miljöötyypitykseen ja kulttuuriympäristön arvoihin. Tarkastelutaso on yleispiirteinen ja kaupunkirakenteellinen, strategisen osayleiskaavan tarkkuustasoa vastaava.

Muutoksensietokyvyn arvioinnista

Tampereen keskustassa rakennetun kulttuuriympäristön kyky kestää muutoksia vaihtelee alueittain suuresti. Muutoksensietokykyä on syytä arvioida jokaisen suunnitteluhankkeen yhteydessä erikseen, vaikutusten merkittävyyden vaatimalla tarkkuustasolla, kulttuurihistoriallisten arvojen sekä ilmiöiden tunnistamisen näkökulmasta. On huomattava, että kulttuurihistoriallisista syistä suojeltavia tai vaalittavia maisemia, miljöitä, rakennuksia tai muita kohteita on kaikkialla Tampereen keskustassa – muuallakin kuin tähän selvitykseen valituilla arvokkaimmilla alueilla. Keskustan strategista osayleiskaavoitusta varten rakennetun kulttuuriympäristön muutoksensietokykyä voi jatkossa suunnittelun yhteydessä tyypitellä esimerkiksi seuraavasti.

Muutoksia kaipaavat alueet. Alueet ovat vajaakäyttöisiä, kaupunkikuvaltaan epämääräisiä tai keskeiseen sijaintiinsa nähden toisarvoisessa käytössä olevia ympäristöjä. Näitä ovat rautatiealueet, kaupungin parhaissa järvimaisemissa sijaitsevat liikenneväylät sekä muutamat uutta käyttöä pitkällä aikavälillä kaipaavat teknisen huollon tai muut alueet. Enimmäkseen alueet eivät ole arvokkaita kulttuuriympäristöjä, mutta niiden kaupunkikuvallinen kehittäminen parantaisi kulttuuriympäristön eheyttä sekä kaupunkimaiseman ja rakennetun kulttuuriympäristön arvoa kokonaisuutena.

Muutoksia tai käyttöön ottoa odottavat alueet. Alueet ovat kulttuuriympäristön kannalta myönteisen kehityksen mahdollisuuksia kaupunkirakenteessa. Alueet ovat entisiä tai nykyisiä teollisuus- tai julkisia rakennuksia ympäristöineen. Sijaintinsa puolesta niiden tulevalle käyttötarkoituksella voi olla merkitystä kaupunkirakenteelle ja rakennetulle kulttuuriympäristölle kokonaisuutena. Alueiden/rakennusten nykyinen käyttöaste vaihtelee. Esimerkiksi Tako on yhä teollisessa käytössä ja entinen kulkutautisairaala tyhjillään. Osa entisistä

teollisuusrakennuksista on jo löytänyt uuden käyttötarkoituksen, mutta toiminnallinen merkitys osana rakennettua ympäristöä, kaupunkirakennetta ja kulttuuriympäristöä ei ole selkiytynyt.

Muutoksia kestävät alueet. Alueet ovat toimivaa ja käytössä olevaa kaupunkirakennetta, mitä leimaa keskeneräisyyden tuntu ja yleisilmeeltään hajanainen kaupunkikuva. Kaupunkikuva ja rakennettu kulttuuriympäristö on pirstaloitunutta tai kaupunkikuva kehittämistä kaipaava. Tällaisia vyöhykkeitä on esimerkiksi Tammelassa ja Amurissa. Täydennysrakentaminen ja lähiympäristön kehittäminen eheyttäisivät alueiden rakennettua kulttuuriympäristöä.

Muutoksia vain yksityiskohdissa. Suurinta osa Tampereen keskustaa voi pitää valmiiksi rakentuneena kaupunkina. Rakennettu kaupunkikuva ja kulttuuriympäristö eivät kaipa eivätkä enimmäkseen kestäkään suuria kaupunkikuvallisia muutoksia. Sen sijaan yksityiskohdat kestävät ja paikoin kaipaavatkin kehittämistä.

Muutosvyöhykkeet

Tampereen kaupunkirakenne, kaupunkikuva ja kulttuuriympäristö ovat prosessi, jota ei voi eikä tarvitse pysäyttää. Kautta aikain erityisesti elinkeinoissa ja liikenteessä tapahtuneet muutokset ovat muovanneet kaupunkirakennetta ja kulttuuriympäristöä. Tampereen menneisyydessä merkittävällä tavalla kaupunkirakennetta ja rakennettua ympäristöä muuttaneita suuria ilmiöitä ovat olleet esimerkiksi rautatie sekä teollisuuden synty ja katoaminen. Voi olettaa, että suuri osa kaupunkirakenteen osista säilyy lähivuosikymmenet nykyisellään tai miltei nykyisellään. Myös selkeitä muutosvyöhykkeitä on ennakoitavissa (kuvassa yksi arvio). Ne ovat ensisijaisesti suurten liikenneväylien vaikutusalueilla. Ihmisten käyttämän kaupunkimaiseman ja kulttuuriympäristön kannalta muutokset ovat toivottavia, sillä maisemallisilta ominaisuuksiltaan hienoja tai kaupunkirakenteessa keskeisiä alueita on Tampereen keskustassa toisarvoisessa tai vajaassa käytössä.

6.5 Rakennetun kulttuuriympäristön SWOT-analyysi

Yksinkertainen nelikenttäanalyysi (SWOT-analyysi) on apuväline rakennetun kulttuuriympäristön kehittämissuositusten laatimisessa. Tarkastelutasona on yleiskaavallinen kaupunkirakennestrategisella tasolla. Vahvuuksien ja heikkouksien määrittäminen auttaa kehittämismahdollisuuksien löytämisessä ja uhkien torjunnassa. Vahvuuksia vahvistamalla (esim. maisemallinen sijainti) avautuu helposti toteutettavia ja myönteisiä kulttuuriympäristön kehittämismahdollisuuksia (esim. rantojen täysimääräinen käyttö virkistysalueina). Heikkouksien tunnistaminen (esim. sijainniltaan keskeiset joutomaat) voi avata huomattavia kulttuuriympäristön kehittämismahdollisia (esim. rakennetun kulttuuriympäristön eheyttäminen).

Vahvuudet: ”Maailman ainut Tampere”

- komea maisemarakenne kaupungin kehyksenä
- kansainvälisesti merkittävä historiallinen teollisuusarkkitehtuuri
- itseään suuremman kaupungin tunnelma johtuen keskustan tiiveydestä ja kiinnostavasta rakennetusta kulttuuriympäristöstä
- rakennuskulttuurin monipuolisuus kaupunkirakenteessa ja sen yksityiskohdissa (kaupunginosien omaleimaisuus, rakennuskannan arkkitehtoninen vivahteikkuus ja ajallinen monikerroksisuus)
- valmiiksi vahva identiteetti ja imago
- vahvoja, selkeitä kulttuuriympäristön moniarvoalueita
- hyvät kokemukset kulttuuriympäristöstä voimavarana kaupunkirakenteen muutostilanteissa
- monumenttien moniaikaisuus

Heikkoudet: ”Joutomaita ja liikennettä”

- erityisesti rannoilla sijainniltaan hyviä maisemia joutomaana, toisarvoisessa käytössä tai kulttuuriympäristönä alas ajautuneessa tilassa
- suuret liikenneväylät ja vilkkaat kadut rikkovat kaupunkirakennetta, rakennetun kulttuuriympäristön eheyttä ja viihtyisyyttä
- hyvinkin lähellä toisiaan olevia, kulttuuriympäristönä arvokkaita alueita ja kohteita jää erillisiksi saarekkeiksi

Mahdollisuudet: ”Vanhaa ja uutta”

- muutosvyöhykkeissä mahdollisuus kokonaan uudenlaisen arkkitehtuurin ja kaupunkimaiseman synnylle ja samalla rakennetun kulttuuriympäristön eheyttämiseksi
- kaupunkirakenteen eheyttäminen ja kulttuuriympäristön käyttöarvon kohottaminen liikenneympäristöä kehittämällä (estevaikutuksen minimointi)
- arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin kuuluvien vajaakäyttöisten alueiden ja joutomaiden käyttöön otto kaupunkirakenteeseen sopivalla ja kulttuuriympäristön ominaisuudet huomioon ottavalla tavalla
- vanhassa kaupunkirakenteessa rakennetun ympäristön arvoja kunnioittava täydennys- ja korjausrakentaminen
- vanhassa kaupunkirakenteessa uusi arkkitehtuuri vanhaan rakennuskulttuuriin sopeutuvana täydentäjänä
- muuttuvassa ja uudessa kaupunkirakenteessa uusi arkkitehtuuri uusien ajakerrosten ja tulevaisuuden kulttuuriympäristöjen luoja

Uhat: ”Tiedämmekö, huomaammeko, uskallammeko?”

- tiedon puutteesta johtuvat tahattomat vahingot rakennettuina kulttuuriympäristöinä arvokkailla alueilla
- olemassa olevan kaupunkirakenteen vanhentuneet asemakaavat (ks. karttaluovun 3.4 lopussa), jotka eivät ota huomioon rakennetun kulttuuriympäristön arvokkaita piirteitä (rakennukset, puistot jne.)
- kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa jää tyhjilleen liian pitkäksi aikaa ja rapistuu kunnostuskelvottomaksi
- tulevaisuudessa muuttuvien tai käyttöön otettavien alueiden kehittämiseen liittyvä taitamaton suunnittelu, jossa kaupunkiympäristöön tai sen yksityiskohtiin liittyviä kulttuuriympäristön arvoja tai mahdollisuuksia ei oteta riittävästi huomioon.

Ks. kartta kappaleen 3.4 lopussa: Asemakaavojen vanhentuneisuus on yksi uhka rakennetun kulttuuriympäristön arvojen säilymiselle. Vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki paransi huomattavasti kulttuuriympäristön huomioon ottamista kaavoituksessa.

6.6 Kehittämisideoita ja suosituksia

Selvityksien johtopäätöksinä esitetään kaupunkirakenteellisia kehittämisideoita ja suosituksia rakennetun kulttuuriympäristön kehittämiseksi. Suositukset ovat sovellettavissa keskustan strategisessa osayleiskaavassa ja muussa keskustan kehittämisessä. Kehittämisideat ja suositukset on ryhmitelty kolmeen teemaan, joita ovat:

1. Maisema ja kaupunkimaisema
2. Liikenneympäristö
3. Kaupunkirakenne.

Kaikkia kehittämisteemoja koskevat periaatteet

- rakennetun kulttuuriympäristön strategisen merkityksen korostaminen
- rakennetun kulttuuriympäristön eheyttäminen
- rakennetun kulttuuriympäristön käyttöarvon korostaminen
- rakennetun kulttuuriympäristön tamperelaisten piirteiden korostaminen
- moniarvoalueiden esiin nostaminen ja korostaminen
- muutostilanteiden hyödyntäminen kulttuuriympäristön parhaaksi
- kulttuuriympäristönäkökulman integrointi osaksi rakentamisen suunnittelua ja ohjausta

Kehittämisteema 1. Maisema ja kaupunkimaisema

- kaupunkikeskustan maisemallinen sijainti hyödynnetään täysimääräisesti (rannat, korkeuserot)
- loputkin rantavyöhykkeet avataan ja kunnostetaan aktiiviseen ja julkiseen käyttöön niiden mahdollisia historiallisia ja kulttuurihistoriallisia piirteitä korostaen
- esimerkkikohteita:

Onkiniemi–Sara Hildénin museo, Mustalahden pohjukka ja pohjoisranta, Tammerkosken suntti, Näsinkallio ja Näsilinnan kattoterassi, Ranta-Tampellan alue ja rannat, Satamatoimiston ympäristö, Sommerinkallio Lapinniemessä, Koukkuniemen kärki, Lapin kalliot, Kaupin urheilupuiston eteläiset kalliot, Osmonpuiston länsipää, Terveystieteiden tutkimuskeskus Kalevanharjun päässä, Viinikanojan suu, Soutukeskus, Eteläpuisto, Pispalanharjun itäpää

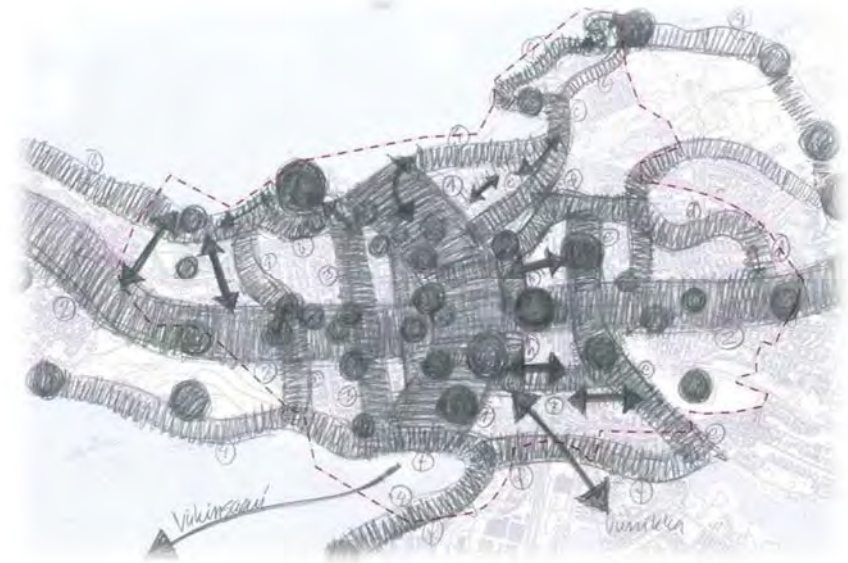
Kehittämisteema 2. Liikenneympäristö

- kulttuuriympäristöä eheytetään kaupunkirakenteessa liikenneväylien ja suurten katujen häiriövaikutusta sekä niiden estevaikutusta minimoimalla. Esimerkkikohteita:
 - *Paasikiven–Kekkosentie (kaupunginosat, ulkoilualueet, vesistö)*
 - *Pirkankatu (Amuri, Pyynikki)*
 - *Satakunnankatu (kävelykatu–Tammerkoski–Tuomiokirkko)*
 - *eteläiset sisääntulokadut*
 - *eteläinen rata*
 - *Hämeenkatu ja Itsenäisyydenkatu Rautatieaseman molemmin puolin*
 - *Kangasalan tie Kalevanharjulla*
 - *vt 3:n jatke kaupunkirakenteen sisällä*
 - *rautatien eteläosat*
- kevyen liikenteen toiminnallisia yhteyksiä parannetaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaissa ympäristöissä ja niiden välillä. Esimerkkikohteita:
 - *Taidemuseo–Pyynikintori*
 - *Terveystieteiden tutkimuskeskus–Yliopisto*
 - *Kaleva–Kalevankangas*
 - *Keskusta–Viinikanoja–Hatanpää*
 - *Koukkuniemi–Rauhaniemi*
 - *Särkänniemi–Näsinkallio–keskusta*

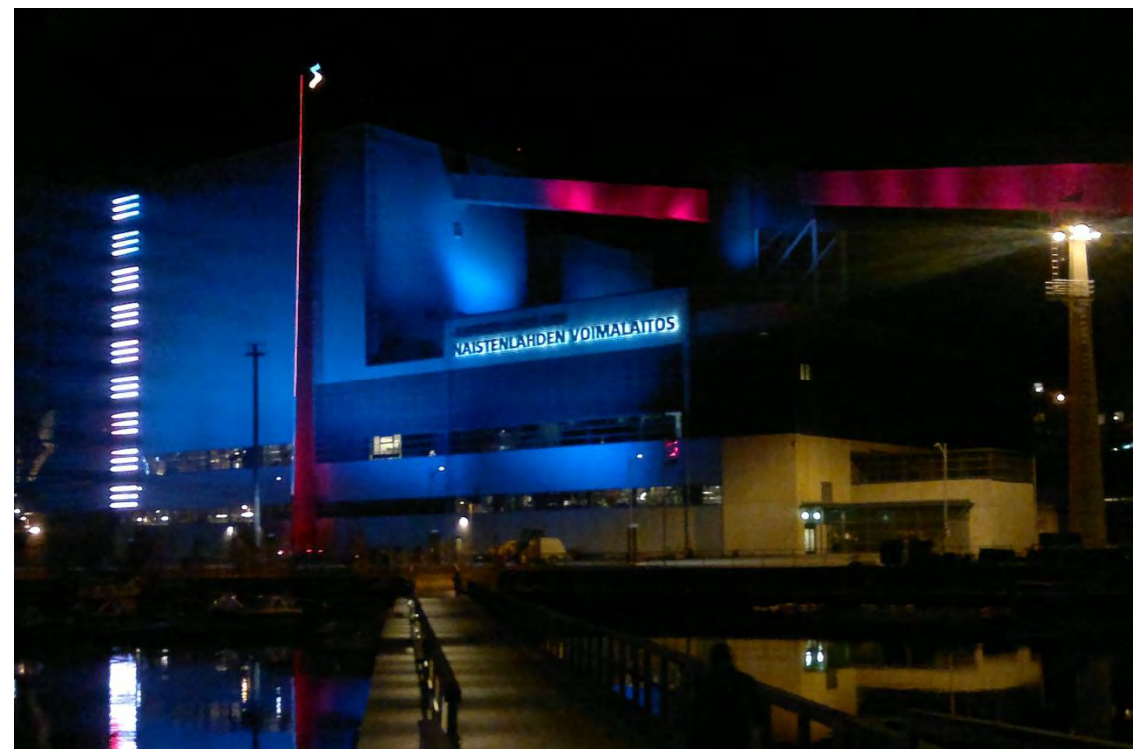

Kehittämisteema 3. Kaupunkirakenne

- merkittävät ja käyttöarvoltaan suuret arvomiljööt nivotaan toiminnallisiksi kulttuuriympäristövyöhykkeiksi, jonka eri osat nivotaan verkostoiksi lähiympäristön viihteyttävyyttä sekä jalankulun ja pyöräilyn olosuhteita kehittämällä
- huomioon otetaan kulttuuriympäristön ja sen vyöhykkeiden käyttöarvo (suuria ihmismassoja puoleensa vetävät kohteet ja ympäristöt: joukkoliikenneterminaalit, matkailukohteet, kulttuurikohteet, urheilu- ja virkistyskohteet, torit ja ostoskohteet, vetovoimaiset miljööt ja maisemat / kuvassa pallolla)
- kehitettävien kulttuuriympäristövyöhykkeiden pääakselit:
 - Tammerkosken rantavyöhyke
 - Läntisten ja itäisten kaupunginosien välinen vyöhyke (Pispala–Pyynikki–Hämeenkatu–Rautatieasema–Itsenäisyydenkatu–Kalevan kirkko–Kalevan uimahalli–Kissanmaa)
 - Hämeenpuisto
 - Kaikki rantavyöhykkeet
- muita kehitettäviä kulttuuriympäristövyöhykkeitä. Esimerkkejä:
 - Onkiniemi–Taidemuseo–Pyynikintori–Pyynikin näkötorni
 - Hämeenpuisto–Särkänniemi
 - Näsinpuisto/Mäntinranta–Mustalahti–Särkänniemi–Onkiniemi
 - Satakunnansilta–Lapintie/Armonkallio–Lapinniemi–Rauhaniemi
 - Tuomiokirkko–Erkkilänsilta–Osmonpuisto–Anninkatu–Saukonpuisto–Litukan siirtolapuutarha–Kalevan uimahalli
 - Osmonpuisto–Tammelantori–Itsenäisyydenkatu–Tampere-talo/Sorsapuisto–Yliopisto–Kalevankangas–lidesjärvi
 - lidesjärvi–Viinikanoja–Ratina/Hatanpää
 - Yliopisto–Sorinankio–Tammerkoski
 - Tuomiokirkko–Hämeenkatu–Ortodoksinen kirkko

Kuvat seuraavalla sivulla: Hyviä esimerkkejä kaupunki- ja samalla kulttuuriympäristön onnistuneesta kehittämisestä Tampereen keskustassa. Annikinkadun puutalokorttelin korjaus Tammelassa esimerkki puutalokaupunkiperinteen vaalimisesta. Armonkalliolla esimerkkejä hyvästä täydennysrakentamisesta. Ratinarannan rakentaminen esimerkki sijainniltaan ja maisemiltaan hyvien joutomaiden käyttöönotosta. Tammerkosken ylittävien Laukonsillan ja Palatsinraitin siltojen avaaminen esimerkki merkittävien kulttuuriympäristöjen keskinäisen saavutettavuuden parantamisesta. Naistenlahden voimalan julkisivuvalaistus, alapuolinen kevyen liikenteen silta ja satama esimerkki kaupunkimaiseman ja rantojen kulttuuriympäristön kehittämisestä. (kaikki kuvat 2012).

Tärkeimpiä lähteitä

Arkistolähteet:

Tampereen kaupunginarkisto: historiallisia karttoja
 Tampereen kaupunginkirjasto, Pääkirjasto Metson Pirkanmaa-kokoelma: historiallisia karttoja
 Tampereen kaupungin rakennusvalvonnan arkisto: rakennuslupapiirustuksia
 Tampereen kaupungin suunnittelupalvelut: kartta-aineistoa
 Tampereen puistotoimen arkisto: historiallisia karttoja
 Vapriikin kuva-arkisto: historiallisia valokuvia
 Veijo Ranniston postikorttikokoelma

Kirjalliset lähteet:

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Pirkanmaan seutukaavoitus. Tampereen seutukaavaliitto 1990, julkaisu B 174.
 Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt. Pirkanmaan liiton julkaisu B 91. Tampere 2006.
 Tammerkoski ja kosken kaupunki. Kimmo Antila, Mari Lind ja Antti Liuttunen. Tampereen museoiden julkaisuja. Tampere 2011.
 Tampereen arkkitehtuuria: Metso, Voima, Tuulensuu. Jorma Mukala 1999. Tampere-seura ry.
 Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö julkaisuja 2/98. Tampere 1998.
 Tampereen kantakaupungin ympäristö- ja maisemaselvitys. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut, Selvitykset ja arvioinnit 2008.
 Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto By/3/1985. Tampereen keskuspaino: 1986

Tärkeät Internet-lähteet:

Museoviraston määrittelemät valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. www.rky.fi
 Museoviraston ylläpitämä muinaisjäännösrekisteri. kulttuuriymparisto.nba.fi
 Koskesta voimaa –verkkajulkaisu. <http://www.history.tampere.fi/etusivu.htm>

Yksittäisiä alueita tai kohteita käsittelevät raportit ja julkaisut:

Alue- ja kohdeinventointi, Puutarhakatu 6-8. Kaupungin keskusvirastotalo ja asuntopalvelutalo. Tampereen kaupunki, Suunnittelupalvelut 2008.
 Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1960-1980-luvut) Saukonmäki, Kaarilan aukio, Haukiluoma ja Linnainmaa. Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen, Maankäytön suunnittelu 2010. WSP Finland Oy.
 Elämäntapana taide: Tampereen Ateljeetalo 1962-2012, historia ja taiteilijat. Marja-Liisa Torniainen 2012. Tampere.
 Koukkuniemi, Tampere: Kaupunkikuvallinen selvitys. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2005.
 Rakennetun ympäristön inventointi: Tampereen Kaleva. Opinnäytetyö, Lahden ammattikorkeakoulu: Linda Hakkarainen 2011.
 Ratapihan pohjoispään kaupunkikuvaselvitys. Tampereen kaupunki, kaavoitusyksikkö 12/2004.
 Tammelan yleissuunnitelma. Tampereen kaupunki alustava luonnos 11.6.2012
 Tampereen keskustan puistokävely -kartta. Tampereen kaupunki. 2008.
 Tampereen liikennehistorian merkkipaaluja. Ville-Mikael Tuominen ja Juha Vehmas. Tammerkoski 7/2002.
 Tutkimuksia ja kuvauksia IV, Tampereen historiallinen seura, 1950

